

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİ SONRASI BİLİNÇLİ SOSYAL
MEDYA KULLANIMI İLE İKİNCİL TRAVMATİK STRES BELİRTİLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aleyna IŞIK

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

TEMMUZ 2024

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİ SONRASI BİLİNÇLİ SOSYAL
MEDYA KULLANIMI İLE İKİNCİL TRAVMATİK STRES BELİRTİLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Aleyna IŞIK
(21435032020)
0009-0009-2494-2821**

**Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı**

**Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emine KURT
0000-0002-8677-5864**

TEMMUZ 2024

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Emine KURT
Bursa Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim GÜRSES
Bursa Uludağ Üniversitesi

iii

20.04.2016 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin abonesi olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

İHTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Aleyna IŞIK

İmzası:

(Handwritten signature of Aleyna Işık)

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim ve tez yazma sürecim boyunca bana yol gösteren, her sorumda ve her ihtiyacım olduğunda zaman ayıran değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emine KURT'a ve tüm değerli hocalarıma destekleri için çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca beni destekleyen, maddi manevi güçlerini ihtiyacım olan her anda arkamda hissettiğim biricik aileme ve bu yolu birlikte yürüdüğüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Temmuz 2024

Aleyna IŞIK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	ix
ÇİZELGE LİSTESİ	x
ŞEKİL LİSTESİ	xi
ÖZET	xii
SUMMARY	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu ve Problemi	3
1.2 Araştırmanın Amacı	4
1.3 Araştırmanın Önemi ve Hipotezleri	4
1.4 Araştırmanın Ön Kabul ve Sınırlılıkları	5
1.5 Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	6
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1. Deprem ve Sosyoloji	9
2.2 Afet Sosyolojisi	10
2.3 Afetler Toplumu	10
2.4 Risk Toplumunda Depremle Yaşamak	12
2.5 Dünya Tarihinde Büyük Depremler	17
2.6 1755 Lizbon Depremi	18
2.7 Türkiye'nin Deprem Tarihi	19
2.7.1 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri	21
2.7.2 Depremlerinin sosyolojik boyutu	23
3. MEDYA VE SOSYAL MEDYA	25
3.1 Geleneksel Medya	27
3.2 İnternet ve Yeni Medya	28
3.3 Medya Okuryazarlığı	30
3.4 Sosyal Medya	31
3.4.1 Sosyal medya platformları	32
3.4.2 Türkiye'de sosyal medya kullanımı	36
3.5 Sosyal Ağlar ve Gerçekliğin Dönüşümü	37
3.6 Sosyal Medyanın Toplumsal Hayata Etkisi	41
4. SOSYAL MEDYA VE DEĞİŞEN HABERCİLİK DİNAMİKLERİ	45
4.1 Sosyal Medya Haberciliği ve Yalan Haber	47
4.2 Türkiye'de Yalan Haber ile Mücadele	52
4.3 Sosyal Medya ve Risk Toplumu	55
4.4 Ağ Toplumu	59
5. TRAVMA VE TRAVMATİK STRES BOZUKLUĞU	61
5.1 Travma	61
5.2 Travmatik Stres Bozukluğu ve İkincil Travma	62
6. DEPREM, MEDYA VE TRAVMA	65

6.1 Deprem ve Medya	65
6.2 Deprem ve İkincil Travmatik Stres	67
7. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM	68
7.1 Araştırmanın Modeli	68
7.2 Evren ve Örneklem	69
7.3 Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri	69
7.4 Veri Toplama Araçları	71
7.4.1 Kişisel bilgi formu	71
7.4.2 Sosyal medya teyit güven ölçeği	71
7.4.3 Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği	72
7.5 Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi	73
8. BULGULAR VE YORUMLAR	75
8.1 Katılımcıların Sosyal Medya Güven Ortalaması	75
8.1.1 Bireylerin cinsiyete göre sosyal medya teyit/güven düzeyi	75
8.1.2 Yaş gruplarına göre sosyal medya teyit/güven düzeyi	76
8.1.3 Bireylerin eğitim ve öğrenim durumlarına göre sosyal medya güven düzeyi	77
8.1.4 Bireylerin sosyal medyada geçirdikleri süreye göre sosyal medya teyit/güven düzeyi	79
8.1.5 Bireylerin en sık kullandıkları sosyal medya platformlarına göre sosyal medya teyit/güven düzeyi	81
8.1.6 Bireylerin haberleri takip ettiği sosyal medya platformuna göre sosyal medya teyit/güven düzeyi	82
8.2 Katılımcıların Çeşitli Değişkenlere Göre Deprem Sonrası Travma Düzeyi	83
8.2.1 Cinsiyete göre deprem sonrası travma düzeyi	83
8.2.2 Yaş gruplarına göre deprem sonrası travma düzeyi	85
8.2.3 Bireylerin eğitim ve öğrenim durumlarına göre deprem sonrası travma düzeyi	87
8.2.4 Bireylerin sosyal medyada günlük geçirdikleri süreye göre deprem sonrası travma düzeyi	88
8.2.5 Bireylerin en sık kullandıkları sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi	90
8.2.6 Bireylerin sosyal medyada haberleri takip ettiği sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi	91
8.3 Sosyal Medya Kullanımı ve Deprem Sonrası Travma Düzeyine İlişkin Bulgular	95
9. SONUÇ VE ÖNERİLER	99
KAYNAKLAR	105
EKLER	121
ÖZGEÇMİŞ	Error! Bookmark not defined.

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AKUT	: Arama Kurtarma Derneği
APA	: Amerikan Psikoloji Birliği
H	: Hipotez
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
Max	: Maximum Değer
Min	: Minimum Değer
N	: Sayı
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ort.	: Ortalama Değer
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SS	: Standard Sapma
St	: Standard Dağılım
T	: T-test değeri
TSSB	: Travma Sonrası Stres Bozukluğu
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
URL	: Tekdüzen Kaynak Bulucu

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 6.1 : Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı.....	69
Çizelge 6.2 : Katılımcıların yaşa göre dağılımı.....	69
Çizelge 6.3 : Katılımcıların eğitim ve öğrenim durumlarına göre dağılımları.....	70
Çizelge 6.4 : Katılımcıların en sık tercih ettiği sosyal medya platformları.....	70
Çizelge 6.5 : Katılımcıların haberleri en çok takip ettiği sosyal medya platformları.....	70
Çizelge 6.6 : Sosyal medya teyit/güven ölçeği güvenilirlik analizi tablosu.....	72
Çizelge 6.7 : Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği güvenilirlik analizi tablosu.....	73
Çizelge 6.8 : Normallik varsayımı analizi ve güvenilirlik analizi tablosu.....	73
Çizelge 7.1 : Cinsiyete göre sosyal medya teyit/güven ölçeği t-test analizi.....	75
Çizelge 7.2 : Yaş değişkenine göre sosyal medya teyit/güven ölçeği ANOVA analizi.....	76
Çizelge 7.3 : Eğitim ve öğrenim değişkeninin sosyal medya teyit/güven ölçeği ANOVA analizi.....	77
Çizelge 7.4 : Sosyal medyada geçirilen süre değişkenine göre sosyal medya teyit/güven düzeyi ANOVA analizi.....	79
Çizelge 7.5 : En sık kullanılan sosyal medya platformu değişkeninin sosyal medya teyit/güven ölçeği ANOVA analizi.....	81
Çizelge 7.6 : Cinsiyet değişkenine göre deprem sonrası travma düzeyi t-test tablosu.....	83
Çizelge 7.7 : Yaş değişkenine göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi... ..	85
Çizelge 7.8 : Yaş değişkeninin hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek için yapılan ANOVA analizi sonrası post-hoc scheffe testi.....	86
Çizelge 7.9 : Eğitim ve öğrenim durumuna göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.....	87
Çizelge 7.10 : Günlük sosyal medya kullanım sıklığına göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.....	88
Çizelge 7.11 : Günlük sosyal medya kullanım sıklığına göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA analizi sonrası post-hoc scheffe testi.....	89
Çizelge 7.12 : En sık kullanılan sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.....	90
Çizelge 7.13 : Haberlerin takip edildiği sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.....	91
Çizelge 7.13 (devam) : Haberlerin takip edildiği sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.....	92
Çizelge 7.14 : Sosyal medya kullanımı ve deprem sonrası travma düzeyi korelasyon analizi tablosu.....	95
Çizelge 7.15 : Deprem sonrası travma düzeyi ve sosyal medyada geçirilen süreye yönelik korelasyon analizi.....	97

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 6. 1 : Araştırmanın Modeli **68**

KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİ SONRASI BİLİNÇLİ SOSYAL MEDYA KULLANIMI İLE İKİNCİL TRAVMATİK STRES BELİRTİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu araştırma 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlere, doğrudan maruz kalmamış ancak medya aracılığıyla deprem haberlerini takip etmiş bireylerde depremin ikincil travmatik stres düzeylerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın evrenini 6 Şubat depremlerine maruz kalmamış yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Toplam 409 kişiye ulaşılan anket çalışmasında, katılımcı şartlarını sağlamayan anketler çıkarılmış ve 382 katılımcıyla araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket, çevrimiçi yöntemlerle katılımcılara ulaştırılmıştır. Veri toplamada Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Medya Teyit/ Güven Ölçeği ve Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri IBM SPSS Statistics 25 İstatistik Programına aktarılmış ve hipotezler doğrultusunda t testi, ANOVA ve korelasyon analizleri yapılmıştır.

Araştırmada demografik değişkenlerle ilgili bulgulara; cinsiyet değişkenine göre sosyal bilinçli sosyal medya kullanımı ve deprem sonrası ikincil travmatik stres düzeylerinin anlamlı bir farklılığa yol açtığı görülmüştür. Yaş ve eğitim değişkenlerine göre ise sosyal medya teyit güven ölçeği teyit alt boyutunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Deprem sonrası travma düzeyinde ise yaş değişkenine göre tüm alt boyutlarda anlamlı bir farklılığa ulaşılmış, eğitim değişkeninde de bilişsel yapılandırma alt boyutunda anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Yapılan korelasyon analizinde ise sosyal medya teyit/güven ölçeğinin teyit alt boyutu ve bireysel paylaşımlara güven alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca deprem sonrası travma ölçeğinin duyuşsal alt boyutu ile sosyal medya teyit/ güven ölçeğinin teyit alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Deprem sonrası travma düzeyi ve sosyal medya kullanım süreçlerine yönelik korelasyon analizi incelendiğinde, sosyal medyada geçilen süre ile deprem sonrası travma düzeyi alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen veriler, deprem süreci ve sonrasında bilinçli olmayan sosyal medya kullanımının, ikincil travmatik stres belirtilerini arttırdığı yönündeki görüşü destekler niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Medya Kullanımı, Kahramanmaraş Depremleri, İkincil Travmatik Stres Belirtileri.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CONSCIOUS SOCIAL MEDIA USE AND SECONDARY TRAUMATIC STRESS SYMPTOMS FOLLOWING THE KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKES

SUMMARY

This research was conducted to examine the secondary traumatic stress levels of the earthquake in individuals who were not directly exposed to the February 6 Kahramanmaraş-based earthquakes, but followed the earthquake news through the media. In this direction, the universe of the research consists of adult individuals who have not been exposed to the February 6 earthquakes. In the survey study, which reached a total of 409 people, questionnaires that did not meet the participant requirements were removed and the research was conducted with 382 participants. The questionnaire was delivered to the participants by online methods. Personal Information Form, Social Media Confirmation/Trust Scale and Post-Earthquake Trauma Level Determination Scale were used in data collection. The data of the research were transferred to IBM SPSS Statistics 25 Statistical Program and t-test, ANOVA and correlation analyses were performed in accordance with the hypotheses.

In the findings related to demographic variables in the study, it was found that socially conscious social media use and secondary traumatic stress levels after the earthquake led to a significant difference according to the gender variable. According to the age and education variables, a significant difference was observed in the confirmation sub-dimension of the social media confirmation trust scale. At the level of trauma after the earthquake, a significant difference was reached in all sub-dimensions according to the age variable, and a significant difference was obtained in the cognitive configuration sub-dimension in the education variable. In the correlation analysis, a negatively significant relationship was found between the confirmation sub-dimension of the social media confirmation/trust scale and the trust sub-dimension of individual shares. In addition, a positively significant relationship was found between the affective sub-dimension of the post-earthquake trauma scale and the confirmation sub-dimension of the social media confirmation/trust scale.

When the correlation analysis for the post-earthquake trauma level and social media usage processes was examined, a positive significant relationship was found between the time spent on social media and the post-earthquake trauma level sub-dimensions. The data obtained support the view that the unconscious use of social media during and after the earthquake increases the symptoms of secondary traumatic stress.

Keywords: Media Use, Kahramanmaraş Earthquakes, Secondary Traumatic Stress Symptoms.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca iletişim, insan hayatının bir parçası olmuş ve sürekli bir değişim içerisinde yeni boyutlar kazanarak ilerlemiştir. Dünya değiştikçe insanlığın ve toplumun ihtiyaç ve istekleri de değişime uğrarken bu değişim iletişim araçlarına dair ihtiyacı arttırarak yeni ve farklı iletişim araçlarının tasarlanmasına sebep olmuştur. Tarih boyunca iletişim ihtiyacını karşılayacak, haber ve bilgi gereksinimlerini yerine getirecek araçlar ortaya çıkmış ilerleyen yıllarda bu araçlar gelişmeye ve yeni teknolojiler ile tasarlanmaya başlamıştır. Son yıllarda internet kullanımının başlaması ve internet ağları ile ortaya çıkan, yeni medya araçları ve sosyal paylaşım platformları insan hayatında önemli bir yer edinmiştir. Sosyal medya platformları kişilerin duygu ve düşüncelerini istedikleri şekilde, diğer kişiler ve toplumla paylaşmasını sağlamıştır (Solmaz ve diğ, 2013).

Geleneksel medyanın tek yönlü iletişiminin aksine yeni medya, interaktif bir iletişim sunmaktadır. Teknolojik gelişmeler yeni medyaya farklı işlevler getirirken kullanılan sosyal medya platformları bireylere daha hızlı ve kolay farklı iletişim olanakları sağlamaktadır. Üstelik bu platformlar, kullanıcıların üretecekleri içeriklerden maddi kazanç elde etmelerine de imkân vermektedir. Bu yenilikler geleneksel medya içeriklerinin de dijital medyaya kaymasını ve burada yeni habercilik dinamiklerinin gelişmesine sebep olmuştur. Gazeteci ve araştırmacılar, belirli bir kurum kuruluş çatısı altında olmadan oluşturdukları içerikleri, sosyal medya aracılığıyla topluma sunabilmektedir (Korenich, 2013, s. 247). Sosyal medyada kullanıcı, platformun merkezinde yer almaktadır. Kullanıcı, kaynak ve içerik üretiminin çeşitliliğini oluştururken yoğun etkileşim ağının da bir parçası olmaktadır. İletişimin hızlı ve kolay yayıldığı dijital ortam, haberciliği profesyonellerin tekelinden almış ve herkes bir haber içeriği üretici adayı olmuştur. Bir olaya şahit olan birey, bu olayı kayda alarak bir haber içeriği üretebilmektedir. Tüm bu etkileşim ve kullanıcı süreçleri yeni medya araçlarının geleneksel araçlara oranla daha sık tercih edilmesine sebep olmaktadır (Vosoughi ve diğ, 2018).

İnsan ve toplum üzerinde, internetin birçok olumlu etkisinin yanında olumsuz etkilerinden de bahsetmek mümkündür. Sosyal medya, bireylere sunduğu iletişim, etkileşim ve maddi kazanç elde etme gibi olumlu yönleri içerisinde barındırır iken kişisel mahremiyetin zarar görmesi, dezenformasyona sebep olması ve siber suçlar gibi zararlı boyutları da içermektedir (Bauman ve Lyon, 2013). Sosyal medyada karşılaşılan bilgi ve haberin güvenilirliği çok önemlidir. Ancak sonsuz akışın sunulduğu bu platformlarda güvenilir bilgiye ulaşmak güçtür. Her gün milyonlarca içeriğin erişime sunulduğu platformlarda, kasten veya kötü niyet gözetmeden paylaşılan içeriklerle karşı karşıya kalınmakta bu içerikler de diğer kullanıcılar tarafından paylaşılmaktadır. Bu sebeple medya okuryazarlığı ve bilinçli sosyal medya kullanımı önem arz etmektedir. Bireyler karşılaştıkları bilgiye karşı sorgulayıcı olmalı ve doğruluğuna emin olmadığı içerikleri paylaşmamalıdır. Son dönemlerde kullanıcılar diğer haber sitelerini takip etmektense tüm bu içeriklerin bir arada bulunduğu sosyal medya platformlarını takip etmeyi tercih etmektedir. Yapılan bazı araştırmalar sosyal medya platformlarından özellikle Facebook ve Twitter'ın kullanıcılar tarafından haber kaynağı olarak daha fazla tercih edildiğini göstermektedir. Kullanıcılar bu platformları geleneksel medyaya alternatif olarak görmekte ya da onu tamamlayan bir kaynak olarak kabul edip kullanmaktadır (Kümpel ve diğ, 2015).

Deprem insanlık tarihi kadar eski bir doğa olayıdır. Tarihsel süreçte insanoğlunun karşılaştığı en yıkıcı afetlerden biridir. Türkiye jeopolitik konumundan dolayı yıkıcı depremlerin yaşandığı ve bu depremlerde büyük kayıpların verildiği bir ülkedir. Yıkıcı depremler büyük acıların yaşanmasına sebep olmakta, insanlar maddi ve manevi büyük kayıplar vermektedir. Afetler insan üzerinde travmatize edici bir etkiye sahip olabilmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu da insanlık tarihi kadar eski bir psikolojik sorun olmasına rağmen ancak 1980'li yıllarda tanı kitaplarında yerini almaya başlamıştır. Bireyin yaşamını tehdit eden bir olay karşısında bu psikolojik sorun ortaya çıkabilmekte fakat her travmatize edici olayda TSSB tanısı oluşmamaktadır (Dalglish, 1999). Çünkü travmatize edici olayların etkisi kişiden kişiye değişim göstermektedir. Aynı travmatize edici olay karşısında bireyin tepkisi de farklı olabilmektedir. Deprem yaşayan birey ise diğer travmatik olaylardan daha farklı etkilenebilmektedir. Çünkü deprem aniden gelişen, yıkıcı etkisi yüksek, ölüm ve yaralanma gibi sorunlar ile farklı sorunlara da sebebiyet verebilen ağır bir süreçtir.

Sonrasında artçı sarsıntılar yaşanabilmesi sebebiyle birey üzerinde kronik etkiler de yaratabilmektedir (Özçetin ve diğ., 2008). Bireyin travmatik bir olay yaşaması, yalnızca onu değil olaya dolaylı yollarla şahitlik yapan bireyleri de etkileyebilmektedir. Bu durumda travmaya birincil ve ikincil maruz kalma karşısında verilen tepki birbiriyle benzeşebilmektedir. Travmaya ikincil maruz kalmış birey de travma belirtileri gösterebilmekte; yeniden yaşama, korku, kaçınma gibi semptomlar ile karşı karşıya kalabilmekte ve gündelik hayatını yaşamakta zorluk çekebilmektedir (Van der Kolk, 1997).

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrası ikincil travmatik stres belirtileri üzerinde bilinçli medya kullanımının etkilerini konu edinen bu çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın yöntemi üzerinde durulmakta, araştırmanın konusu ve nasıl ele alınacağına dair detaylı bir açıklama yer almaktadır. İkinci bölüm olan kavramsal ve kuramsal çerçeve bölümünde ise deprem ve sosyoloji, medya ve sosyal medya, sosyal medya ve değişen habercilik dinamikleri, deprem ve ikincil travma üzerine detaylı bir literatür araştırması sunulmaktadır. Deprem ve sosyal medya konusuna ise Sosyal Ağlar ve Gerçekliğin Dönüşümü, Risk Toplumu ve Ağ Toplumu gibi önemli kuramlar çerçevesinde yaklaşılmıştır. Yedinci bölüm, araştırma ve yöntem bölümüdür. Bu bölümde çalışmanın sosyodemografik bulgularına ilişkin istatistiksel analizler yer almaktadır. Sekizinci bölüm ise çalışmanın bulgular ve yorum bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölüm, çalışmada elde edilen analiz sonuçları ve literatür bulgularıyla karşılaştırmasını içermektedir.

1.1 Araştırmanın Konusu ve Problemi

6 Şubat 2023 tarihinde, ülkemiz Kahramanmaraş merkezli depremlerle birlikte yüzyılın afeti olarak adlandırılan bir sabaha uyandı. Depremi doğrudan yaşamış insanımızın tarifsiz acıları, ortaya çıkan yıkım ve felaket görüntülerine sosyal medyadan ve televizyon ekranlarından şahit olan insanımız da ikincil bir travmaya maruz kaldı. Diğer taraftan özellikle sosyal medya üzerinden, doğruluğu teyit edilmeden depreme ilişkin çok sayıda bilgi, görüntü ve belge servis edildi. Yine ülkemizde pek çok ilimizin deprem fay hatları üzerinde olması nedeniyle gerek sosyal medya ve gerekse ana akım medyada, sürekli kırılabilecek fay hatlarına ve olası büyük İstanbul depremine dair dezenformasyonu da içeren haber ve yayınlar yapıldı. Öyle ki depremle ilgili dezenformasyon ve bilgi kirliliğinin önüne

geçebilmek için İletişim Başkanlığı tarafından belli aralıklarla “Dezenformasyon Bülteni” yayınlanmaya başlandı (Url-1). İlgili süreçte sosyal medyanın, iletişim ve koordinasyon konusunda önemli bir rol üstlendiği ancak asılsız iddia ve bilgilerin yayıldığı bir üs olarak deprem kaygısı ve stresini körükleyerek toplumu, kitlesel bir travmanın eşiğine getirmede de rolü olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu iddia, bir varsayım olarak ortaya konulmuştur. Bu varsayıma yönelik olarak da tez konusu, depreme yönelik ikincil travma sonrası stresin ortaya çıkmasında sosyal medyanın etkisi üzerine kurgulanmıştır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Kahramanmaraş depremleri sonrası depremi doğrudan yaşamamış bireylerde bilinçli sosyal medya kullanımının, travma sonrası stres belirtileriyle olan ilişkisinin incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Literatür genel olarak incelendiğinde deprem ve ikincil travma sonrası stres üzerine yapılan çalışmaların; başa çıkma, umutsuzluk, psikolojik sağlamlık, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik değişkenler üzerine odaklandığı görülmektedir. Sosyal medya kullanımı ile deprem sonrası travmatik stres ilişkisinin incelenmesine yönelik çalışmaların kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle sosyal medyanın ikincil travmatik stres üzerindeki etkilerini ve rolünü irdelemeyi amaçlayan bu çalışmanın literatüre konuyla ilgili önemli bir katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1.3 Araştırmanın Önemi ve Hipotezleri

Kahramanmaraş depremleri sonrası depremi doğrudan yaşamamış bireylerde bilinçli sosyal medya kullanımının, travma sonrası stres belirtileriyle olan ilişkisinin incelenmesini amaçlayan çalışmanın ana hipotezi (H1) de bu çerçevede belirlenmiştir:

H1: Bilinçli sosyal medya kullanımı ve ikincil travmatik stres arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmada test edilecek diğer hipotezler ise şu şekildedir:

H2: Cinsiyete göre ikincil travmatik stres belirtileri, anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H3: Yaş değişkenine göre ikincil travmatik stres belirtileri, anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H4: Eğitim düzeyine göre ikincil travmatik stres belirtileri anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H5: Sosyal medya gündelik kullanım sıklığına göre bilinçli sosyal medya kullanımı, anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H6: Sosyal medya gündelik kullanım sıklığına göre ikincil travmatik stres belirtileri anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H7: Bireylerin en sık kullandıkları sosyal medya platformlarına göre bilinçli sosyal medya kullanımı, anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H8: Bireylerin en sık kullandıkları sosyal medya platformlarına göre ikincil travmatik stres belirtileri, anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H9: Bireylerin haberleri takip ettiği sosyal medya platformuna göre bilinçli sosyal medya kullanımı anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H10: Bireylerin haberleri takip ettiği sosyal medya platformuna göre ikincil travmatik stres belirtileri, anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H11: Deprem sonrası travmatik stres düzeyi ile sosyal medya kullanım süresi arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

1.4 Araştırmanın Ön Kabul ve Sınırlılıkları

Araştırma doğası gereği belirli sınırlılıklar dahilinde yürütülmüştür. Bu sınırlılıklar, şöyle sıralanabilir:

- i. Araştırma, bilinçli sosyal medya kullanımı ve ikincil travmatik stres belirti düzeyini ölçmek için kullanılan “Sosyal Medya Teyit/Güven Ölçeği” ve “Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği”nin içerdiği boyut ve özelliklerle sınırlıdır.
- ii. Bu araştırma, 6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerine maruz kalmamış ve herhangi bir psikiyatrik tedavi almayan katılımcılardan oluşan örneklem grubunun yanıtlarıyla sınırlıdır.
- iii. Araştırmanın yapıldığı zaman aralığıyla sınırlıdır.

1.5 Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Literatür incelendiğinde deprem ve ikincil travma sonrası stres üzerine yapılan çalışmaların başa çıkma, umutsuzluk, psikolojik sağlamlık, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik değişkenler üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Sosyal medya kullanımı üzerine yapılan çalışmaların ise sosyal medya içerik ve haberlerine güven, kullanım sıklığı ve en çok tercih edilen platformlara yönelik olduğu görülmektedir. Sosyal medya ile deprem sonrası travma ilişkisinin incelenmesine yönelik çalışmaların ise kısıtlı olduğu tespit edilmiştir.

Ülkemizde deprem üzerine yapılmış kapsamlı ve öncü çalışmalardan birisi “Doğal Afetler ve Din” başlığıyla Küçükcan ve Köse’ye aittir. Bu çalışma “Marmara depremi üzerine psiko-sosyolojik bir inceleme” olarak ele alınmıştır. Çalışmada dinî inanç ve uygulamaların hem deprem felaketini anlamlandırmada hem de kayıp ve acıların getirdiği travma ve stresle başa çıkmada güç ve teselli kaynağı olduğu belirlenmiştir (Talipcan ve Köse, 2000).

Deprem üzerine ülkemizde çalışılmış, bir başka öncü çalışma ise Kasapoğlu ve Ecevit’in yapmış olduğu “1999 Doğu Marmara Depreminin Sosyolojik Araştırması” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada depremin sosyolojik boyutunu ortaya konulmakta ve deprem sonrası rutin dışı belirsizlik döneminin incelenmesi üzerine önemli bir sosyolojik bakış getirilmektedir. 500 depremzede ile yapılan bu çalışmada, depremzedeler sosyal dayanışma, bilgi, haber, insani ihtiyaçlar ve psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini aktarmıştır (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001, s. 9).

1995’te Dinar’da yaşanan deprem sonrası depremi yaşayan bireylerde ortaya çıkan psikolojik sorunları ve bu sorunlarla baş etme yolları üzerine cinsiyet farklılıkları üzerine yapılan bir başka araştırmada, depreme maruz kalmış kadın ve erkeklerin deprem sonrası psikolojik sorunlarının düzeylerine yönelik değişkenler incelenmiştir. Literatüre büyük katkı sağlayan bu çalışma, depreme maruz kalan bireylerde kadınların erkeklere göre daha fazla olumsuz tecrübe yaşadıklarına dair sonuca ulaşılmıştır. Çalışmada, kadınların daha kaderci yaklaşımları göze çarparken erkeklerin deprem sonrasına dair problem çözme ve iyimserlik yaklaşımlarını baş etme yöntemi olarak daha sık kullandıkları görülmektedir (Amerikan Psikoloji Derneği, Erişim 2023).

Erzen ve Dikkatli'nin 17 Ağustos depremine doğrudan maruz kalmamış, deprem görüntülerini haber kanalları aracılığıyla takip etmiş 10 katılımcı ile yaptığı çalışma kapsamında ise katılımcıların izledikleri görüntüler sonrası uyku bozukluğu, ani olaylar karşısında irkilme, suçluluk duygusu ve deprem görüntülerinin sık sık hatırlanması gibi bazı şikayetlerle psikiyatri kliniğine başvurduğu belirtilmiştir (Erzen ve Dikkatli, 2019).

Gören, “Afet Sonrası İkincil Travmatik Stres ve Dini Başa Çıkma” başlıklı çalışmasında 75 katılımcı ile görüşmekte ve 74'ünün psikolojik olarak çeşitli olumsuz etkilerden bahsettiğini belirtmektedir. Gören, elde ettiği bulgularda; depreme ikincil olarak maruz kalmış, farklı şehirlerde yaşayan ve afeti medya aracılığıyla takip eden katılımcıların ikincil travmatik strese yönelik deneyimler yaşadıklarından söz etmektedir. Katılımcıların geleceğe yönelik ve kolektif bir yas süreci olarak ifade edilebilecek bir yas sürecine girdikleri, geleceğe dair umutsuzluk yaşadıkları belirlenmiştir (Gören, 2023).

Kavak ve arkadaşları, 406 katılımcı ile yaptıkları “Psikolojik Sağlamlık ve İkincil Travmatik Stres İlişkisi: Sosyal Medya Kullanımının Aracı Rolü” adlı çalışmalarında; sosyal medya kullanımının süreklilik alt boyutuyla psikolojik sağlamlık arasında orta düzeyde negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışma kapsamında mevcut literatüre paralel bir şekilde psikolojik sağlamlık ile ikincil travmatik stres arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyal medya kullanımı ile ikincil travmatik stres arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Kavak ve diğ, 2023).

Kazan, dijital habercilik bağlamında trajik haberlerde etik ve bireyler üzerine etkisini incelediği ve 131 kişinin katıldığı çalışmasında, sosyal medyanın en çok tercih edilen haber platformu olduğu sonucuna varmaktadır. Bu çalışmada trajik haberlerin birey üzerindeki etkisi incelenmiş ve bireylerde umutsuzluk, depresiflik, hüzn, stres, kaygı, dehşet, ölüm ve topluma güvensizlik gibi hislere sebep olduğu tespit edilmiştir. Kazan'ın çalışmasına göre özellikle kadınların karşılaştıkları trajik haberler doğrultusunda olumsuz duygular yaşadığı ve bu duyguların günlük rutinlerini aksatmalarına sebep olduğu bulunmuştur (Kazan, 2021).

Çömlekçi ve Başol'un 763 üniversite öğrencisi ile yaptıkları “Sosyal Medya Teyit/Güven Ölçeği” çalışmasında, en sık kullanılan ve haber almada en çok tercih

edilen sosyal medya platformunun Instagram olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada kullanıcıların, kurumsal mecralara bireysel mecralardan daha çok güvendiği sonucuna varılmıştır.

Göksel ve Akgül’n 481 ğrenci ile yaptığı, “niversite ğrencilerinin Sosyal Medyaya Güven Düzeylerinin İncelenmesi” başlıklı çalışmasında; yaş arttıķa öğrencilerin sosyal medyada gördükleri haberi teyit etme alışkanlıklarının arttığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin sosyal medyada günlük harcadıkları zaman azaldıkça, sosyal medyaya duyulan güvenin de paralel olarak azaldığı bulunmuştur. Çalışmada ğrencilerin, mleki ve Başol’un araştırmasında olduğu gibi çoğunlukla Instagram kullandığı ayrıca Instagram kullananların, Twitter ve YouTube kullananlara göre sosyal medya içerisinde yer alan kurumsal ve bireysel içeriklere daha çok güven duydukları tespit edilmiştir (Göksel ve Akgül, 2021). oban’ın iletişim fakültesi öğrencileriyle yaptığı “internet haberlerine güven” araştırmasında ise katılımcıların yüzde 59,2’si bu platformların dezenformasyona yönelik haber ürettiklerini kabul etmektedirler (oban, 2015).

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Deprem ve Sosyoloji

Sosyal ve doğal afetler, tarih boyunca toplumların karşılaştığı ve insanların bir parçası olduğu önemli olaylardır. Ne zaman ve nasıl olacağının bilinmezliği, insan ve toplumların gündelik düzenlerini ve rutinlerini bozarken bu bilinmezlik insan psikolojisini de olumsuz etkileyebilmektedir. Gerçekleşen afetler, yalnızca insan düzenini değil toplumsal düzeni de etkilemektedir. Tarih boyunca afetler toplumsal değişimlere sebep olmuş, yaşanan afetin durumuna göre değişimin boyutunun etkisi de farklılaşmıştır (TÜBA, 2023).

AFAD'ın tanımında afet; “toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylardır” (AFAD, 2014, s. 23). Deprem ise “tektonik veya volkan faaliyetlerinin etkisiyle yer kabuğunun kırılması sonucunda meydana gelen enerjinin, sismik dalgalar halinde genişleyerek geçtikleri yerleri ve yeryüzünü kuvvetli şekilde sarması olayıdır” (AFAD, 2014, s. 58). Magmada biriken enerjinin, kırık hatlar boyunca çıkmasıyla oluşan kabuk titreşimleridir ve süresi saniyelerle ölçülebilecek sarsıntıdır. Deprem diğer doğal afetler gibi insan veya teknoloji kaynaklı ya da yaşanan talihsiz bir durum sonucunda gerçekleşen bir olay değildir. Türkiye'nin jeolojik konumundan dolayı sık sık karşı karşıya kaldığı bir doğa olayıdır.

Afetler can ve mal kayıpları başta olmak üzere birçok kayba sebep olmaktadır. Yaşandığı ilk anlarda fiziksel bir olay gibi algılansa dahi sonuç ve etkileriyle birlikte büyük çaplı toplumsal olaylardır (Can, 2020, s. 27). Toplum yapısı sürekli değişim ve dönüşüm sürecinde olsa da temel bir yapısı vardır ve belirli bir düzene sahiptir. Bu temel yapı, afet gibi toplumdaki düzeni yıkıcı bir olay yaşandığında sarsılmakta ve insanların alışıkları düzen yıkılmaktadır (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001, s. 9).

2.2 Afet Sosyolojisi

İnsan ve toplumları derinden etkileyen afetler; temelde yer bilimi, çevre bilimi ve jeoloji gibi doğa bilimleri konularından biri olsa da gerçekleşen afet sonrası toplumların karşılaştığı ağır hasarlar sonucunda sosyal düzen, yapı ve rutin bozulmaktadır. Toplumsal birlik ve dayanışma, düzenin tekrar kurulması gibi süreçler sosyolojinin konusu olmakta ve özellikle afet sosyolojisinin ana çalışma prensiplerinden biri olmaktadır. Afet süreci ve sonrasında insan etkileşimleri, sosyolojinin ele aldığı konulardandır. Afetlerin disiplinler arası bir konu olması ve farklı incelenmesi afet tanımında da farklılıklar oluşmasına sebep olmaktadır (Gökalp Yılmaz, 2021).

Afet, doğal bir olaydır ancak afetin öncesi ve sonrasında açtığı korkular, bıraktığı hasarlar toplumun bilincini etkilemekte; tüm süreçleriyle birlikte toplumlarda fiziksel, psikolojik, ekonomik ve birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Deprem gibi büyük hasara yol açan doğal afetlerde yaşanan can ve mal kayıpları yalnızca depremin yaşandığı anı değil sonrasında da çok büyük ölçüde etkilemektedir. Deprem ardından yaşanan kayıplar ve depremin gerçekleştiği illerdeki yaşanan sorunlar, bölgede temelli ya da uzun vadeli göçlere sebep olabilmektedir. Gerçekleşen toplu göçler, bölgedeki demografik ve sosyokültürel dokuya zarar verebiliyorken sosyolojik yapıda da değişim yaşandığı görülmektedir (İTÜ, 2023).

Deprem ve deprem riski gibi başlıca konuları ele alan afet sosyolojisi, afetlerin ortaya çıkış unsurlarını, afetlere karşı alınabilecek önlemleri ve afet sonrası sürecin yetkili kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yürütülecek çalışmaların sosyal incelemesi ve araştırmalarının yapıldığı bir sosyal bilimdir. Afet sosyolojisinin asıl amacı afetlerin sosyal nedenlerini ve sosyal etkilerini incelemektir. Afet sosyolojisi yaşanan afet sonrası toplumsal değişim ve davranışları, ortaya çıkan sosyal dayanışmanın sebepleri ve sürecini, değişen norm ve sosyal düzeni ile sosyal olguları incelemektedir (Demir, 2010).

2.3 Afetler Toplumu

Fritz afetleri, belirli bir zamanda ve mekânda meydana gelen, toplumsal, fiziksel ve sosyal huzursuzluk yaratan olay olarak tanımlamaktadır. Zaman ve mekâna bağlı olarak gerçekleşen, toplumun fiziksel zarara uğradığı, sosyal karışıklığa sebep olan

ve sosyal yapının zarar gördüğü olaylardır. Fritz'e göre afetler, toplumdaki temel işlevlerin işleyişini aksatır (Fritz, 1961, s. 655). Lindell ise afetleri; klasik, tehlikeli ve sosyal odaklı afet olarak üç başlıkta kategorilendirmektedir (Lindell, 2013, s. 797). Afetler tarihte uzun bir süre boyunca doğa bilimleri tarafından, özellikle fiziki bağlamda incelenmiş; birey ve toplum üzerine olan etkileri ikinci plana atılmıştır. Ancak afetler, sadece fiziki bir çevreyi değil birey ve toplumu da büyük ölçüde etkilemektedir. İlerleyen süreçte araştırmacılar tarafından afetlere sosyolojik boyut da dâhil edilmiştir (Gökalp Yılmaz, 2021).

Tarihsel süreç içinde bakıldığında modernlik öncesi zamanda afetlerin, Tanrı'nın gazabı ve insanları cezalandırması olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Modernleşmeyle birlikte doğanın bir parçası olarak görülürken önlenabilir ya da etkisinin azaltılabileceği tartışılmaya başlanmıştır (Alkın, 2021). Dünyada afet çalışmalarının sosyolojik boyutuyla incelenmesi 1900'lü yıllara kadar götürülse de sosyal bilimciler arasında 1940'ların sonu ve 1950'lerin başına kadar afetlere yönelik sistematik bir çalışma söz konusu değildir (Peek, vd., 2021). Afet çalışmalarının sosyolojik temeli, soğuk savaş döneminde ABD ordusunun Amerikan sivillerine yaptıkları aşırı baskılar sonucunda, sivillerin nasıl tepki vereceğinin incelenmesi üzerine çeşitli araştırma ekipleri tarafından finanse edilmesiyle başlamıştır (Quarantelli, 1987). Daha sonra afetler, risk ve tehlike boyutlarıyla ele alınmaya başlanmış ve afetlerin öncesi, süreci ve sonrasının ele alındığı ve acil durum yönetimine odaklanıldığı bir noktaya ilerlemiştir (Alkın, 2021).

Türkiye'de afet sosyolojisinin, afetleri sosyolojik boyutlarıyla ele almanın geçmişi ise oldukça yenidir. Deprem kuşağında yer alan Türkiye, tarih boyunca çeşitli depremlere maruz kalmıştır. Bu depremler büyük yıkımlara ve çok sayıda can kaybına yol açmakta; demografik, ekonomik ve siyasi alanlarda dönüşüm yaşatmaktadır. 1999 Marmara Depremi ve sonraki süreç; Türkiye'de afet yönetimi farkındalığının kazanılmasında ve afetlere yönelik çalışmaların yürütülmesinde başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Alkın, 2021).

Türkiye afet ve afet çalışmaları, genellikle depremle bir tutulan kavramlardır. Fakat birçok afetin yaşandığı ülkemizde deprem sonrası dahi erozyon, çığ ve su baskınları gibi doğal afetler yaşanabilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de afet üzerine yapılan ve yapılmış çalışmalar temelde Deprem Sosyolojisine dayanmakta, bilhassa 1999'da

meydana gelen 17 Ağustos Depremine odaklanılmaktadır (Gökalp Yılmaz, 2021, s. 200).

Afet yaşanan bölgelerde göç etme pratikleri değişiklik göstermekte ve artış söz konusu olmaktadır. Küresel bir bakış açısıyla bakıldığında deprem, sel, tsunami gibi doğal afet yaşayan toplumlarda o bölgeden göç edildiği görülmektedir. Hayati tehlike, gıda ve barınmaya ulaşım, elektrik su gibi ihtiyaçlar göç ihtiyacını doğurmaktadır. Göç sürecini belirleyen bu ekonomik, toplumsal ve çevresel süreçler göç olgusunu ortaya çıkarırken deprem sonrası göçü ortaya çıkaran sebeplerin başında psikolojik sebepler de gelmektedir. Yıkıcı depremin ardından enkazdan kurtulan ya da enkaza maruz kalmayan bireyler, bulundukları şehirleri terk edebilmektedir. Deprem gibi ölümcül afetler insanlardaki yaşama içgüdüsüyle birlikte, bireyleri güvenli bir alana gitme konusunda itici güç oluşturmaktadır (Aykutalp, 2019, s. 101). Afetler toplumsal yapıya zarar verebilmekte; değer, norm ve rollerde bir mücadele ortamı ortaya çıkarabilmektedir. Afet sonrası bu olgular yani zarar gören toplumsal kurumlar, devamlılık ve işlevsellik gereği onarılması gerekebilmektedir. Afet sebepli zarara uğrayan bu değer, norm ve rollerin onarılması ise bütünleşik bir afet yönetiminin şartlarından (Alkın, 2020, s. 24).

2.4 Risk Toplumunda Depremle Yaşamak

Doğal afetlerde risk tehlike ile bir bütün olarak değerlendirilmektedir. “Toplum veya toplumsal yaşamı zorlayan bir mekanizmanın ortaya çıkması veya bu ihtimalin belirli bir zamanda ve mekânda bir arada bulunması riskin değerlendirilmesinde önem taşımaktadır.” (Torrence ve Grattan, 2002, s. 6). Beck risk ve tehlikeyi aynı anlamda kullanmıştır. Beck modernleşmenin riskleri meydana getirdiğini, risklerin canlıları geri dönüşü mümkün olmayan tehditlerle karşı karşıya bıraktığını belirtmektedir. Beck Risk Toplumunu sanayi toplumunun ortaya çıkışından sonra gerçekleşen bir aşama olarak varsaymıştır. Ona göre risk kavramı, modernleşme sürecinin sebep olduğu tehditler ile sistematik karşı karşıya kalma olarak açıklanabilir. Deprem gibi doğal afetler bu risklerin somut örnekleridir. Beck’in risk toplumu kuramı risklerin yönetimi, bu duruma karşı alınması gereken önlemlere ve yeni kamu politikalarının tasarlanması gerektiğini öne sürmektedir. Deprem gibi doğal afetler, etkin bir risk yönetimi ve acil durumlara yönelik kamu politikalarının gerekliliğini vurgulamaktadır (Beck, 1994). Beck’e göre doğal afetler de diğer riskler gibi

toplumda eşitsizlik ve adaletsizlik durumlarını derinleştirmektedir. Meydana gelen deprem, toplumdaki savunmasız grupları etkilemekte ve bu durum var olan toplumsal eşitsizliği çok daha belirgin bir hale getirmektedir (Beck, 2011).

Giddens Risk Toplumu'nu modernleşme ve küreselleşme kavramlarıyla geliştirmiştir. Giddens'a göre modernite bireysel kimliklerin inşasını, toplum ile karşılıklı etkileşim içinde oluşan birbirini besleyen bir proje olarak açıklamaktadır. Giddens birey ve toplumun küresel boyutta daha önce bu kadar ilişki içinde olmadığını belirtmektedir (Aslanoğlu, 2000). Giddens riski ikiye ayırmıştır: dışsal risk ve imal edilmiş risk. İmal edilmiş riskler, bilim ve teknolojinin gelişimiyle insan müdahalesi dahilinde ortaya çıkan risklerdir. Dışsal risk ise insan müdahalesinin bulunmadığı, gelenek ya da doğal kaynaklardan ortaya çıkan risklerdir. Örnek olarak, insan etkisinin söz konusu olmadığı dışsal etkenler, afetler, salgın hastalıklar verilebilir (Giddens ve Pierson, 2001). Giddens, deprem gibi doğa olaylarının küresel zeminde toplumsal, ekonomik ve politik etkiler yarattığını belirtmektedir. Küreselleşme teorisinde, doğa olaylarının yalnızca yerel değil küresel bir etkiye sebep olduğunu söylemektedir (Giddens, 1990).

Lindell, afetleri klasik, tehlikeli ve sosyal odaklı afet olarak üç başlıkta ele alırken (Lindell, 2013, s. 797) Fritz ise zaman ve mekâna bağlı olarak gerçekleşen, toplumun fiziksel zarara uğradığı, sosyal karışıklığa sebep olan ve sosyal yapının zarar gördüğü bir olay olarak tanımlamaktadır. Fritz'e göre afetler toplumdaki temel fonksiyonların işleyişini bozar (Fritz, 1961, s. 655).

Bates ve Peacock, afetlerin toplumsal değişme sonucunu ortaya çıkarmasını yedi ana sebeple açıklamaktadır. Birinci olarak afetler; toplumsal sistemlerin yapısını strese sokarak olağan işlevlerini gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini kontrol etmektedir. Olağan sistem uyum sağlamaya zorlanabilmekte, bu uyum süreci belirli bir zaman sonra sosyal yapı içerisinde kalıcı değişime sebep olabilmektedir. İkincisi; afetlerin toplum içerisinde her grubu farklı etkilemesidir. Dolayısıyla sosyal tabakalaşma sistemi afet sürecinde etkilenecek toplumsal yapı içerisinde değişime sebep olabilmektedir. Üçüncüsü; afetler toplumsal yapı içerisinde değişime sebep olabilirken farklı grup ve örgütlerin ortaya çıkışını ya da var olan grup ve örgütler içerisinde çatışmayı yaratabilmektedir. Dördüncüsü; afetlerin bölgenin altyapısına verdiği zararlardır. Bu zararlar eski ve zarar görmüş altyapının değişimini zorlamaktadır. Bu değişim de iş bölümü ve tabakalaşmanın farklılaşmasına sebep

olabilmektedir. Beşincisi; afetlerin genel olarak işgücü, uzman yabancı akışı, fiziki ve ekonomik dış kaynak oluşumunu sağlayabilmektedir. Bu süreç, ekonomik patlama ve işgücü dağılımında ve tabakalarında farklılaşma ortaya çıkarabilmektedir. Altıncısı; yabancıların farklı davranış biçimleri, afetten etkilenmiş toplumunkinden farklı yapısal örüntüler getirebilirler. Dolayısıyla bu yeni davranış örüntüleri, yerel halka aktarılabilen ve sistemin yapısını temelde kalıcı bir şekilde değiştirebilmektedir. Sonuncusu ise afetler yaşandıktan sonra genellikle yetersiz kaynakların yeniden üretim sürecine yön verecek şekilde ve eşitlik ilkesine bağlı dağıtım isteği üzerine ortaya çıkabilecek çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Bu çatışmalar, siyasi çıkarımları ortaya çıkarabilmekte, devlet ve diğer kurumlar arasındaki ilişkileri etkileyebilmektedir. Bates ve Peacock, afet yaşanmış toplumlarda değişen sosyal düzeni ve yeniden inşa sürecini bu şekilde açıklamaktadır. Bireylerin değişen düzene tekrar uyumu bazen zor olabilmektedir. Değişen sosyal tabakalaşma sistemleri, farklılaşan iş bölümü alanları, yeni gruplaşma ve örgütlenmeleri, yabancı akışı gibi değişimler bireyi ve toplumu etkilemektedir. Tüm bu yeniden inşa sürecinde toplum ve birey açısından sosyolojik analize yönelik ihtiyaç artmaktadır (Bates ve Peacock, 1987).

Alkın; afet literatürünü incelediği afet sosyolojisi çalışmasında, afetleri doğal ve yapay olarak iki farklı şekilde kavramsallaştırmıştır. Doğanın işleyişinden kaynaklanan deprem, sel, heyelan ve volkanik patlamalar doğal afet olarak; insan temelli gerçekleşen ekonomik, teknolojik nedenlerin yarattığı zararlar ise yapay afet olarak tanımlanmaktadır. Alkın çalışmasında, kasıtlı gerçekleştirilen ve teknolojik afetleri de tartışmaktadır. Bu tarz insan temelli, yapay oluşturulan afetlerin öngörülebilir ve önlenabilir olduğunu öne sürmektedir (Alkın, 2020, s. 64). Turner, yapay afetlere savaş, etnik çatışma, bilinçsiz endüstrileşme sebepli su kaynaklarına verilen zarar gibi örnekleri vermiştir (Turner, 1978).

Risk toplumunda emniyet önemli bir konumdur. Çevresel sorunlar, nükleer enerji gibi teknoloji kullanımının kaynaklandığı riskler modern toplumların tartışma konularından biridir. “Sınıf toplumunun rüyası, herkese pastadan ama az ama çok pay verebilmekteyken, risk toplumunun rüyası herkesi zehirlenmekten kurtarmaktır” (Beck, 1992, s. 48-49). Beck, bilimsel olarak hesaplanabilen riski, subjektif riskten ayırmaktadır. Subjektif risk, halkın riske olan bakışını yansıtan ve algılanan risk olarak tanımlanabilmektedir. Halk, riskleri algıarken bilim, riskleri belirlemektedir.

Beck, risklerin kültürel olarak yapılandığını belirtir iken siyasi güç, ekonomik ve örgütsel çıkarların risk değerlendirmesini belirlediğini öne sürmektedir. Aynı zamanda riskin toplumsal tanımlarını biçimlendiren iki kavram da kültür ve ideolojidir. Risk, nesnel gerçekliktense kültürel bir olgu olarak belirtilebilir. Bireyde risk algısı, toplumsal olarak oluşturulmaktadır. Risk tanımlarında toplumsal etkiler, bilimsel geçerliliği bağlamında ortaya çıkmamaktadır. Beck, eski toplumlarda doğadan gelebilecek risklere karşı bir kaygı duymanın söz konusu olduğunu ancak yakın geçmişte doğanın, insana ve topluma yapabileceklerinden daha az, insanın ise doğaya yapabileceklerinden daha çok kaygı duyulmaya başlandığını belirtmektedir (Beck, 1992). Bu bağlamda depreme “imal edilmiş” risk olarak bakmak mümkündür. Deprem, Türkiye’de önemli bir endişe kaynağıdır. Deprem gibi afetlere yalnızca beklenmeyen doğa olayları olarak bakmak ve açıklamak yeterli olmamaktadır. Afetler doğa, toplum ve teknolojik gelişmelerin bir araya gelmesi ve birbirleriyle olan etkileşim süreçleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yıldırım; deprem ve afetlerin, yalnızca can ve mal varlığıyla ilgili değil insan varlığıyla da ilgili bir sorun olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla afetler, bireyde geleceğe yönelik bir güvensizlik ve denetim altına alınamama konusunda şüphe yaşatmaktadır (Yıldırım, 2008, s. 82).

Deprem, halk tarafından özel bir risk değil daha çok kamusal bir risk olarak algılanmaktadır. Deprem riski, gündelik hayat içerisinde şu anki zamanın riski değil de gelecek zamanda ortaya çıkacak, kontrol edilemez bir risk olarak görüldüğünden sosyal bir sorun olarak düşünülmektedir. Stallings, bu durumu azaltacak çözümü; depremin iktisadi bir afet olarak görülüp bu şekilde yaklaşılması olduğunu ve insanların ancak bu şekilde tedbir alacağını belirtmiştir. Deprem, iktisadi bir tehdit olarak görülürse insan devreye girer, deprem kişiselleştirilir ve böylece tehdiye karşı önlem alınabilir. Stallings’e göre deprem tehdidine karşı şu ana dair bir vurgu yapılması sağlanmalıdır. Risk ve afet insanlarda ayrı zamanlara değil aynı zamanlara koşullandırılmalıdır. Önemli bir diğer nokta da insanların bu konu hakkında nereden ve nasıl bilgi edindiklerinden kaynaklanabilmektedir (Stallings, 1997).

Beck, risk toplumunu, artan modernleşme hareketleri aracılığıyla oluşturulan toplumsal, ekonomik, siyasi ve çevresel risklerin içerisinde yer aldıkları modern toplumun gelişme evrelerinden biri olarak görmektedir (Beck, 1994, s. 5). Modern toplum, teknoloji ve bilimin ilerlemesi ile tarih boyunca yaşanmış tehlike ve afetlerden farklı risklere maruz kalmıştır. Bilim ve teknoloji yalnızca yarar

sağlamamakta aynı zamanda zarar da getirmektedir. Bilim ve teknolojinin onarıp geliştirdiği modern yaşam, bir taraftan da tehlike altında kalmakta ve zarar görebilmektedir (Günerigök, 2020, s. 135).

Jeopolitik konumu gereği deprem riski altında olan ülkeler, büyük bir endişe kaynağıyla yaşamaktadır. Afetler yalnızca beklenmedik bir doğa olayı sonucunda meydana gelen fiziksel süreç olarak açıklanamamaktadır. Afet bir topluluğun fiziki çevresine olan uyumuna dair izlenim sunmakta; toplum ve teknolojinin birleştiği noktada birbirleriyle etkileşimleri neticesinde meydana gelmektedir (Yıldırım, 2008). Doğal afetler yalnızca insan hayatına fiziksel ve psikolojik etki etmekle kalmamakta insanın geleceğe yönelik kontrol ve denetim konusunda eksikliğini gözler önüne sermektedir. Azımsanamayacak kadar büyük sorunlara yol açan, ekonomik, sosyal ve psikolojik ciddi değişimleri ortaya çıkaran, toplumlar için önemli bir risk kaynağı olan depremler risk altındaki ülkelerin en büyük sorunlarından biridir. Ancak bu sebeplere rağmen diğer ülke sorunlara nazaran gerekli ilgi ve önlemlere sahip değildir. Genellikle ülkeler diğer sosyal sorunlar üzerine daha fazla yoğunlaşmaktadır. Örneğin suç büyük bir sosyal sorun olarak görülürken, deprem ve trafik kazalarında kayıpların sayısı yakın olmasına rağmen deprem sosyal bir sorun olarak görülmez. Fakat denetim altında tutulması gerektiği düşünülen, aşına olduğumuz riskler toplum tarafından daha basit bir şekilde benimsenir (Stallings, 1995). Ülkenin belirli bir bölgesini etkileyen depremler genel bir sorun olarak görülmemekte insan eylemleriyle gerçekleşmediği için insanın yapacağı bir şey yok gibi düşünülebilmektedir. Diğer sorunlar gibi sürekli ortaya çıkma olasılığı az görülür ya da insan eylemleri dahilinde gerçekleşmediği düşünülür. Bu sebeple insanlar ve toplum tarafından ülke sorunlarının başında nitelendirilmeyebilir. Oysaki meydana gelmesinde insan denetimi olmasa da insana ve bölgeye verdiği zarar bakımından insan kaynaklı birçok sorundan bahsedilebilir. Bölgenin gecekondulaşması, fay hattı riski olan yerlerde yapılaşma ya da bilinçsiz ve denetimsiz binaların inşa edilmesi gibi sebepler depremlerde ölüm ve yaralanma riskini arttırmaktadır. Özellikle kitlesel hareketlerle kırlardan görece daha gelişmiş kentlere yapılan göçlerin bir sonucu olarak barınma ihtiyacının karşılanması için evlerin alelacele yapılması sonucunda ortaya çıkan gecekondulaşma, deprem bölgeleri için ciddi risk oluşturmaktadır.

2.5 Dünya Tarihinde Büyük Depremler

Yerkabuğundaki çatlama ve kırılmalar sebebiyle ani olarak oluşan hareketlerin yer yüzeyini sarsmasıyla oluşan ve doğal afetlerde en çok ölüme sebep olan depremler, şiddetine göre çok yıkıcı ve zarar verici olabilmektedir. Tarihte kayıtlara geçen önemli depremlerden birisi “1509 Konstantiniyye” depremi ya da “1509 Büyük İstanbul” depremidir. 10 Eylül 1509’da 7.2 şiddetinde ve merkez üssü Marmara Denizi kuzeydoğusunda meydana gelen depremde, 4 bin ile 13 bin arasında kişi yaşamını yitirmiş, deprem sonrasında oluşan tsunami ise şehre büyük hasar vermiştir. Yaşattığı büyük hasar ve ölümler sebebiyle bu deprem, halk nezdinde “Küçük Kıyamet” olarak adlandırılmıştır. 16. yüzyılın en ölümcül depremi olarak kayıtlara geçen 1556 Şensi depremi ise Çin’in Şensi şehrinde yaşanmış olup en yıkıcı depremlerin başında yer almaktadır. 830 binden fazla insan, yaşamını yitirmiştir. Dünya üzerinde ölçülmüş en büyük deprem, 9.5 şiddetindeki Şili depremidir. 22 Mayıs 1960’ta meydana gelen depremde 1655 kişi, deprem sonrası yaşanan tsunamide ise Hawaii, Japonya ve Filipinler’de toplam 231 kişi hayatını yitirmiştir. 9.2 şiddeti ile 28 Mart 1964’te meydana gelen Alaska depremi, en şiddetli ikinci deprem olarak kayıtlarda yer almıştır. Diğer şiddetli depremlere göre görece daha az kaybın yaşandığı Alaska depremi ve sonrasındaki tsunamide 128 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu şiddetteki deprem sonucu yaşanan can kaybı bir mucize olarak değerlendirilmektedir. 9.1 şiddetiyle yaklaşık 10 dakika sürerek kayda geçmiş en uzun süren deprem Endonezya Sumatra’da yaşanmıştır. Deprem ve sonrasında oluşan tsunami yalnızca Endonezya’yı değil Afrika’nın doğusu ve Asya’nın kuzeyini de etkisi altına alarak toplam 14 ülkeyi sarsmıştır (Url-2).

26 Aralık 2004’te meydana gelen ve yaklaşık 230 bin kişinin yaşamını yitirdiği depremde 1 milyondan fazla insan etkilenmiştir. Son yıllarda da depremler ülkesi Japonya’da 11 Mart 2011’de ülkedeki en şiddetli deprem meydana gelmiştir. 9 şiddetindeki depremde 19 bin kişi yaşamını yitirmiştir. Aynı şiddette bir deprem Rusya’da 1952 yılında meydana gelmiştir. 27 Şubat 2010 tarihinde şiddetli depremlerin yaşandığı Şili’de kaydedilen diğer bir deprem ise 8.8 şiddetinde gerçekleşmiştir. 500’den fazla kişinin yaşamını yitirdiği bu deprem sonrası Peru, Panama, Ekvador gibi bazı Latin Amerika ülkelerinde de tsunamiyle birlikte büyük bir hasar meydana gelmiş 1.8 milyon kişi bu süreçten etkilenmiştir. 31 Ocak 1906’da Ekvador ve Kolombiya’da yaşanan 8.8 şiddetindeki yaklaşık bin kişinin yaşamını

yitirdiği depremde, sonrasında meydana gelen tsunami, okyanusu aşarak Japonya'ya dahi ulaşmıştır. 4 Şubat 1965'te kayda geçen 8.7 büyüklüğündeki Alaska depremi Rat Adaları açıklarında meydana gelmiştir. Can kaybının yaşanmadığı deprem tsunamiye de sebep olmuştur. Kısa süreyle iki şiddetli deprem yaşayan Endonezya'da ikinci deprem 9.1 şiddetindeki Sumatra depreminden yalnızca 3 ay sonra yaşanmıştır. İlk depremin yıkımını atlatamadan 28 Mart 2005'te 8.6 büyüklüğündeki depremi yaşayan Endonezya'da yaklaşık 1500 kişi yaşamını yitirmiş, sonrasında yaşanan tsunamide ise yüzlerce kişi zarar görmüştür. 15 Ağustos 1950'de 8.6 şiddetiyle sarsılan Tibet'te 1500'den fazla kişi yaşamını yitirmiş Hindistan ve Çin'i de etkisi altına alan bu deprem heyelanlara sebep olmuştur. Ölçülen en büyük 10 deprem, 8.5 üstü olarak kayıtlara geçmiştir. Dünyada yüz binlerce kişinin yaşamına sebep olan en yıkıcı ve ölümcül afet olan deprem, tarihler boyunca insanları tehdit etmiş ve etmeye devam etmektedir. Şiddetli depremler sonrasında hayatta kalan insanlar yıllarca bu yıkımın fiziki ve psikolojik etkileri altında yaşamaktadır. Meydana geldiği ülkeleri etkisi altına alan deprem ve sonrasında sebep olduğu tsunaminin dev dalgaları yalnızca depremin yaşandığı ülkeyi değil denize ve okyanusa kıyısı olduğu bölgeleri de etkilemektedir (AA, 2022).

2.6 1755 Lizbon Depremi

1755'te o dönemin Avrupa'sının en büyük dördüncü şehri olan Lizbon'da tarihin en yıkıcı depremlerinden biri meydana gelmiştir. Avrupalı tarihçilere göre ilk modern deprem olarak tanımlanan, yaklaşık 8.5-9 büyüklüğündeki bu yıkıcı depremi, tsunami ve şehrin birçok yerindeki yangınlar takip etmiş ve bu süreçte tahmini 60 bin ile 100 bin arasında insan, yaşamını yitirmiştir. Şehrin neredeyse tüm yaşam alanları kullanılamaz hale gelmiş ve bu afetin sonucunda da Portekiz, politika ve ekonomi de başta olmak üzere çok olumsuz bir sürecin içine girmiştir. Deprem ve yangınlar sonucunda Lizbon'daki binaların yüzde 85'i kullanılamaz hale gelirken şehirde özellikle 16.yüzyılda Portekiz'de ortaya çıkan Manuelin tarzı mimarinin örneklerini taşıyan tarihi binalar da zarar görmüştür (Url- 3).

Büyük Lizbon depremi; Avrupa tarihini felsefi, teoloji, doğa bilimleri alanında etkilemiştir. Bu deprem, bir dönüm noktası olarak ele alınmaktadır. Deprem, Avrupa'da çağın düşünürlerini etkisi altına almış Voltaire, Rousseau, Kant ve önemli teologlar bu sürece yönelik birçok fikir belirtmiştir. Voltaire Lizbon depremini konu

aldığı şiiirini 1756'da yayımlamıştır. O dönemde depremlerin Tanrı tarafından insanlığı gönderilen cezalar olduğu görüşü özellikle teologlar arasında yaygın bir inanıştır. Kant ise bu inanın aksine doğal sebepleri depremlerin çıkış noktasına koymuştur. Günümüzde bilimsel açıdan Kant'ın iddiaları geçersiz sayılsa dahi doğal sebeplerin depreme sebep olacağı fikrinin ilk sahibidir. Tüm bu iddialar düşünce tarihini de toptan değiştirmeye başlatmıştır. İlk olarak Kant tarafından ortaya atılan depremlerin Tanrı tarafından ceza olmadığı fikri, bu olayların araştırılabilir ve incelenabilir olduğu fikrini doğurmuştur. Lizbon depremi, kendi çağını ve hatta sonrasında dahi toplumları etkileyebilen çok önemli bir afettir. Birçok tarihin görüşüne göre bu deprem ve sonuçları Avrupa'da yeni bir çağın başlamasının sebebi olmuştur. Bu depremin etkisinin bu kadar büyük olmasının bir sebebi de dönemin Avrupa'sında yaşanan Aydınlanma Çağı'dır. Lizbon depreminin, dini düşüncenin sarsılmaya başladığı Orta Çağ Avrupası'nda bilim ve felsefenin öne çıkmasına yönelik yeni tartışmalara zemin hazırladığı görüşü hâkimdir. Bu tarihi olay, Avrupa dünyasında depremlerin bilimsel temelli bir olgu olarak ele alınması gerektiğini doğurmuştur. Bu süreçte Lizbon depreminin araştırılması fikri yer bilimlerinin doğuşuna sebep olmuş ve modern sismolojinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Benjamin, 2018).

2.7 Türkiye'nin Deprem Tarihi

Türkiye, tarihi boyunca büyük depremlerin yaşandığı bir bölge olmuştur. Anadolu Levhası, kuzeyde Avrasya Levhası ve güneyde Arap Levhası arasında bir bölgededir. Türkiye'de toplam 3 büyük fay hattı bulunmaktadır: Kuzey Anadolu Fay Hattı, Batı Anadolu Fay Hattı, Doğu Anadolu Fay Hattı. Kuzey Anadolu Fay Hattı, yalnızca Türkiye'nin değil dünyanın da en büyük ve en hızlı hareket eden faylarından biridir. Tek bir faydan oluşmamakta, Van Gölü'nden Saros Körfezi'ne kadar devam etmektedir. Yeryüzünde 600 milyon insanın riskli deprem bölgelerinde yaşadığı tahmin edilmekte, Türkiye nüfusunun ise yüzde 98'i deprem tehdidi altında yaşamaktadır (MMO Önerileri Oda Raporu, 2012).

Türkiye'de son 600 yılda 20'den fazla 7 üstü deprem yaşanmış ve binlerce kişi bu şiddetli depremlerde can vermiştir. Bu kapsamda Türkiye'de 10 Eylül 1509'da 7.2 büyüklüğünde "Büyük İstanbul Depremi", 23 Şubat 1653'te 7,5 büyüklüğünde "Doğu İzmir Depremi", 17 Ağustos 1668'de 8 büyüklüğünde "Anadolu Depremi", 10

Temmuz 1688'de 7 büyüklüğünde "İzmir Depremi", 3 Nisan 1881'de 7.3 büyüklüğünde "Sakız Adası Depremi" ve 10 Temmuz 1894'te 7 büyüklüğünde "İstanbul Depremi" meydana gelmiştir. 1900-1939 tarihleri arasında 7 ve üstü şiddet ile hissedilen depremlere bakıldığında Mürefte, Ayvalık ve Hakkâri depremleri görülmektedir. Mürefte Depremi 7.3 şiddetinde yaşanmış, bu sarsıntıyla 216 kişi yaşamını yitirmiştir. 7 büyüklüğünde yaşanan Ayvalık depremi, Soma, Bergama, Ayvalık, Midilli, Edremit ve Balıkesir'de hissedilmiş ve 3 bin kişi yaşamını yitirmiştir. 7.6 şiddetli Hakkâri depreminde 2 bin 514 kişi yaşamını yitirirken 3 binden fazla yapı ağır hasar almıştır. Yaklaşık 40 yıllık bu zaman diliminde 7 şiddetinden az fakat can kaybıyla sonuçlanan birçok deprem olmuştur. 1903 yılında Malazgirt depreminde 2 bin 626 kişi yaşamını yitirirken aynı yıl Patnos depreminde de 3 bin 560 kişi, Göle depreminde ise bin kişi yaşamını yitirmiştir. 1914 Afyon-Bolvadin'de yaşanan depremde 400 kişi, 1916 Tokat depreminde ise 500 kişi yaşamını yitirmiştir. Kars'ta 1926 tarihinde, 355 kişinin yaşamını yitirdiği bir deprem yaşanırken 9 yıl sonra günümüzde Kars'a bağlı ilçe olan Digor'da da 200 kişinin yaşamını yitirdiği bir deprem daha yaşanmıştır (Güder, 2019).

1939 yılına gelindiğinde Türkiye'nin hatta dünyanın en büyük depremlerinden biri Erzincan'da yaşanmıştır. 7.9 büyüklüğündeki Büyük Erzincan depreminin yıkıcı etkisi de çok büyük olmuştur. 33 bin kişinin yaşamını yitirdiği, 100 bin kişinin yaralandığı deprem Türkiye sınırlarındaki en şiddetli depremdir. Bu deprem, Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın varlığının ve riskinin anlaşılmaya, Türkiye'nin depremle ilgili araştırmaları ele almaya başladığı deprem olmuştur. Deprem durmuyor, şiddeti ve can kaybı sayısı değişse de yaşamaya devam ediyordu. 1942 yılında o yıl hissedilen beşinci deprem olan 7 şiddetli Tokat-Erbaa depreminde 3 bin kişi yaşamını yitirirken 30 binden fazla kişi de yaralanmıştır. 1943 yılında 336 kişinin yaşamını yitirdiği Adapazarı-Hendek depreminden sonra aynı yıl Samsun, 7.2 şiddetiyle sarsılmıştır. 2 bin 824 kişinin yaşamını yitirdiği bu depremde 25 bin kişi yaralanırken şehirdeki binaların yüzde 75'i hasar almıştır. 1944'te Bolu Gerede'de 7.5 şiddetindeki depremde, 3 bin 959 kişi yaşamını yitirmiştir. 1953 yılında Çanakkale Yenice'de 7.2 şiddetindeki depremde 265 kişi yaşamını yitirirken yüzlerce kişi de yaralanmıştır. 1957 yılına gelindiğinde Fethiye'de ve Abant'ta 7.1 şiddetinde deprem yaşanmış, toplam 119 kişi yaşamını yitirmiştir. Türkiye tarihinin yıkıcı ve hasara yol açan depremlerinden biri olan Muş Varto depremi ise 1966'da 6,9 şiddetinde

gerçekleşirken 2 bin 394 kişi yaşamını yitirmiştir. Daha sonra 7.2 büyüklüğünde 1967 tarihinde Mudurnu, 1970 tarihinde ise Gediz depremleri olmuştur. Mudurnu depreminde 89 kişi, Gediz depreminde ise bin 86 kişi yaşamını yitirmiştir. 1976 yılında bölgede Erzincan depreminden sonraki en şiddetli deprem gerçekleşmiştir. Van'da 7.5 şiddetiyle gerçekleşen Muradiye depreminde sıfırın altında 17 dereceyi bulan bir soğuk vardır. Enkaz altında yaşamını yitirenlerin yanı sıra donarak ölümler de gerçekleşmiştir. Bu depremde 3 bin 840 kişi yaşamını yitirmiştir. 1984'te Erzurum ve Kars'ta hissedilen depremde, bin 155 kişi yaşamını yitirirken binlerce ev ağır hasar almıştır. Türkiye'de yaşanan en şiddetli depremlerden biri de yıkımın can ve mal kaybının çok yüksek olduğu 1999 Gölcük Depremi'dir. 7.4 şiddetinde hissedilen deprem 45 saniye sürerek Kocaeli, Gölcük, Düzce, Sakarya, İstanbul ve Yalova'da hissedilmiştir. Türkiye'nin geçmiş tarihinde en uzun süren bu deprem 45 saniye sürmüş ve toplam 17 bin 118 kişi yaşamını yitirmiştir. 1999'da meydana gelen 7.2 büyüklüğündeki Düzce depremi de birçok ilde etkili olmuş 894 kişi yaşamını yitirirken yüzlerce kişi yaralanmıştır. 2011 yılında Van'ın Tabanlı ilçesinde 7.2 şiddetinde yaşanan depremde ise 601 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu depremin ardından yaklaşık 11 gün sonra 5.6 büyüklüğünde bir deprem daha yaşanmıştır (Url-4).

Türkiye konumu itibariyle yüzyıllardır çok sayıda depremle sarsılmıştır. Şiddeti 7 ve üstü toplamda 25 büyük deprem yaşanan Türkiye'de, son olarak Kahramanmaraş'ta iki sarsıcı deprem meydana gelmiştir. 7.7 ve 7.6'lık şiddetle üst üste iki kere yaşanan bu deprem, Türkiye tarihinin en şiddetli depremleri arasında yer alırken can kaybının da en yüksek olduğu deprem olmuştur. Kahramanmaraş merkezli bu depremlerde kayıtlara göre 50 bin 96 kişi yaşamını yitirmiş ve 107 bin 204 kişi de yaralanmıştır (Ata, 2023).

2.7.1 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri

Akdeniz deprem kuşağında yer alan ve birinci derece riskli deprem bölgesi olan Türkiye'de, deprem bölgeleri haritası değerlendirildiğinde ülke nüfusunun %95'i deprem riski altında yaşamaktadır (Taban, 1979). Deprem kuşağında yer alan Türkiye, tarihi boyunca pek çok deprem yaşamış ve bu depremlerde binlerce kayıp vermiş bir ülkedir. Son 100 yıllık tarihine bakıldığında yaşanan en şiddetli depremler şu bölge ve şehirlerde olmuştur: Erzincan, Marmara, Bolu-Düzce.

Binlerce kayıp verilen, insanların evlerini yurtlarını terk etmek zorunda kaldığı bu yıkıcı depremlerin sonuncusu ise aylar önce yaşanan Kahramanmaraş depremleridir. 06.02.2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş olan Pazarcık ilçesinde saat 04.17’de meydana gelmiştir. 7.7 şiddetiyle sarsılan Pazarcık’ın ardından, aynı gün aynı şehirde öğleden sonra 13.24’te Elbistan’da ikinci bir deprem daha yaşanmıştır. Bu iki deprem sonrası, yaklaşık 11 bin artçı deprem meydana gelmiştir. Bu depremler: Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana, Adıyaman, Osmaniye, Hatay, Kilis, Elâzığ ve Malatya illerini şiddetli ve yıkıcı bir şekilde etkilerken deprem bu şehirlerin çevresinde de hissedilmiştir. Bu kadar şiddetli ve art arda yaşanan iki deprem, Türkiye tarihinin gördüğü en can alıcı deprem felaketi olmuştur (Şen, 2023, s. 4-5).

İçişleri Bakanlığı aracılığıyla yapılan açıklamada 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş depremlerinde hayatını kaybedenlerin sayısı 50 bin 783 olarak kayıtlara geçmiştir. Yaralı sayısı ise 107 bin 204 olarak açıklanmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, depremin yaşandığı günün ardından Twitter hesabından bir açıklama yapmış, 7 Şubat 2023 tarihli açıklamada OHAL ilan edildiğini açıklamıştır: “...Arama-kurtarma faaliyetlerinin ve sonrasındaki çalışmaların süratle yürütülebilmesini temin için, Anayasa’nın 119’uncu maddesi uyarınca 10 ilimizde 3 ay boyunca Olağanüstü Hal ilan etme kararı aldık.” 8 Şubat tarihinde Resmi Gazete’de 6785 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamında yayımlanmıştır (Resmi Gazete, 2023).

İki deprem sonrası etkilenen 11 ilde büyük yıkımlara şahit olunmuş ve çok büyük acılar yaşanmıştır. Arama kurtarma çalışmaları, cenazelerin çıkarılmaya çalışılması, umutla iyi haber bekleyen göçüklerin yanındaki insanlar ve daha pek çok duygu bir arada hissedilmiştir. Bunun yanında deprem sonrasında bireylerin, Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları tehlikeye girmektedir. Binlerce insanın yaşamını yitirdiği, yine binlerce insanın barınma ve tedavi ihtiyacının olduğu deprem felaketinde, bireylerin bu ihtiyaçlardan yoksun olması veya ulaşmakta zorluk çekmesi psikolojilerini de derinden etkilemektedir. Deprem felaketine bağlı olarak travma sonrası semptomlar gösteren bireylerde; bilişsel, davranışsal, duygusal boyut başta olmak üzere pek çok psik-sosyal problem ve belirtiler ortaya çıkmaktadır (Tanhan ve Kayri, 2013).

2.7.2 Depremlerinin sosyolojik boyutu

En yıkıcı ve hasar bırakan afetlerin başında gelen deprem, yaşandıktan sonra maddi ve manevi olarak eskiye dönülmesi çok güç bir afettir. İnsan yaşamının rutinini yerle bir eden, kitlesel şoklara yol açabilen deprem; birey üzerinde korku, öfke, umutsuzluk, çaresizlik ve suçluluk gibi duygular yaşatabilmektedir (Demir, 2010). Yaşanan yıkım ilk olarak fiziksel bir hasarmış gibi algılansa da etkisi ve sonuçları bağlamında toplumsal bir olaydır (Can, 2020). Toplumlar sürekli bir değişim ve inşa süreci içerisinde olmalarına rağmen belirli bir yapıya sahiptir. Sosyolojinin temel kavramlarını oluşturan düzen, yapı, değişim ve çatışma; afet döneminde olağan düzenin bozulması ve bu kavramlar üzerindeki dönüşüm, afetlerin sosyolojik boyutlarıyla incelenmesinde önem kazanmaktadır. En sarsıcı afetlerin başında gelen deprem, insanların ve toplumun alışlagelmiş düzenini yerle bir etmektedir. Deprem süreci ve sonrasında sarsılmış düzenin de etkisiyle gelecek hakkındaki belirsizlikler yoğunlaşmakta yabancılaşma, kaos ve güç çatışmaları gibi kavramlar gündeme gelmektedir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001).

Deprem yaşandığı bölgede ve ülkede ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlara yol açmakta ve bu sorunların çözümü yıllar sürebilmektedir. Türkiye tarihinde en büyük yıkım ve can kaybına yol açan depremlerden biri olan Maraş depremi sonrasında, sosyal dayanışmanın toplum arasında çok yüksek olduğu, insanların maddi manevi elinden gelen tüm imkânları ortaya koyarak yardımlaşma seferberliğine girdiği görülmektedir. Sosyal medyanın etki gücü kullanılmış ve yardım kampanyaları daha hızlı ilerletilmiştir. Deprem ve sonrası süreçte sosyal medyanın sürekli kullanıldığı ve fayda sağladığı görülmüştür. Kasapoğlu ve Ecevit'in çalışmasında, deprem sonrası süreçte insanların, deprem ve sivil toplum hakkında daha çok bilgilendiği ve bilinçlendiği ifade edilmiştir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001).

13,5 milyon insanın etkilendiği Maraş depremleri sonrasında, sivil toplum kuruluşları, arama kurtarma ve ilk yardım ekipleri, kamu kurumları ve gönüllülerin ortaya koyduğu mücadele toplumsal dayanışmayı ön plana çıkarmıştır (Ceylan ve diğ., 2023).

Depremi psikolojik etkilerine bakıldığında; 6 Şubat depremleri geniş bir bölgeyi ve çok fazla insanı etkilediği, binlerce kayıp yaşandığı için bu depremi ele alırken toplumsal bir travmaya neden olduğu, aynı zamanda depremin travmatik bir hadise

olduğu söylenebilir. Travmatik olaylar yalnızca insan kaynaklı değil doğal kaynaklı da olabilmektedir. Doğal bir afet olan deprem de büyük yıkıcı etkileri sebebiyle travmatize edici bir olaydır (Kılınç ve diğ, 2017). Birey ve toplum üzerinde travmatize edici etkilere sahip olan deprem, maruz kalan bireyleri etkilerken birey ve toplum üzerinde psikolojik, sosyal ve ekonomik yaralar açabilmektedir. Birey, depremde yakınlarının ve sevdiklerinin acılarıyla baş başa kalabilmekte, bu acılar ruhsal bir çöküşe sebep olabilmektedir. Deprem gibi yıkıcı doğal afetlerde kişiye derinden etkileyecek olan ölüm olgusu, daha fazla travmatize edici bir etkiye sahip olmakta ve birey bu süreci daha acı bir şekilde deneyimlemek zorunda kalmaktadır. Bu ani ve beklenmedik anda gelen ölümlerle birlikte cenazelere ulaşılamaması, parçalanmış cenazelerin teşhisi gibi durumlar, geride kalan insanları ölümün olağan şiddetinden çok daha fazla sarsmaktadır. Zaten deprem gibi tüm aşamalarıyla zor bir psikolojik süreçten geçen bireylerin, yaşanan kayıp ve acılarla travmatize olması, yaslarını çok daha zor atlatmasına da sebebiyet vermektedir. Süregelen yaşam dengesini kaybeden birey, psikososyal desteğe ihtiyaç duyabilmektedir (Yelboğa, 2023).

3. MEDYA VE SOSYAL MEDYA

Kavram olarak medya, Latince'den türemiş bir kelimedir. Latince *medium* kelimesinin çoğulundan türetilmiş, araç anlamına gelmektedir. Kavram; her çeşit bilginin ayırım gözetmeksizin birey veya toplumlara etkileşimli ya da tek yönlü iletişim kurmayı sağlayarak bilginin aktarılması yoluyla sürdürülen bilgilendirme, eğitime vb. temel sorumluluklara sahip olan görsel ve işitsel araçlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Soydan ve Alpaslan, 2014, s. 57). Medya, eğlence ve bilgilendirici konuları kapsayabilmekte, iletişimi sağlarken radyo, televizyon, gazete ve dergiler gibi görsel ve işitsel araçları kullanmaktadır.

Medyanın ortaya çıkışı mutlaka insanın iletişim kurma gereksinimi ile orantılıdır. Bu bakışla genel bir nitelendirme yapılmak istenirse, söylenebilir ki medya ve insanlık tarihi benzer yaşlardadır. İnsanoğlu her zamanın şartlarına göre iletişim kurmaya ihtiyaç duymuştur. Eski çağlarda insanların iletişimi ateş ve duman aracılığıyla gerçekleştirmesi, yaşam sürdürdükleri barınma alanlarının duvarlarına çizimler yapması ya da farklı aletler aracılığıyla ses çıkarması gibi durumlar iletişime geçtiklerini göstermektedir. İnsanoğlunun her zaman iletişim gereksinimi var olmuş, zamanla tüm hayatlarındaki değişimler medyanın da gelişimine katkı sağlamıştır (Zafer ve Vardarlier, 2019, s. 356).

Medya insanların sözlü iletişimi ve bu iletişimin gelişimiyle birlikte değişim göstermektedir. İlk zamanlarda sürdürülen iletişim yapısı bir sözlü kültür oluşturmakta, bu oluşturulan sözlü kültür aynı zamanda kültürel aktarımı sağlamaktadır. Tarihi dönemlerde ortaya çıkan yeni keşifler ilk olarak sözlü başlayan iletişime de yön vermektedir. Yazının icadıyla birlikte sözlü iletişime bir de yazı boyutu eklenmiştir. Yazının icadı bilgi ve haberlerin metne dönüşmesi ve bireyler arasında paylaşılmaya başlanması daha fazla insan ile iletişime geçilebilmesine olanak sağlamıştır. Bu sayede belirli bir tarihe ait metinler dönemden döneme aktarılmış, iletişim bireyler arasından çıkıp toplumlar arası bir bilgi akışını sağlamıştır. 15. yüzyılda matbaanın bulunması iletişimi çok daha farklı bir boyuta taşımıştır. Başlarda elle yazılarak çoğaltılan bilgi ve haberler matbaanın icadıyla

büyük bir ivme kazanmış, metinler daha kolay ve hızlı bir şekilde çoğaltılarak daha fazla insana ulaştırılabilmektedir. 20. yüzyılın sonlarına gelinmeye başladığında medya kavramının yavaş yavaş değiştiği görülmektedir. Medya kavramı gündelik dilde iletişim araçlarını hepsini kapsayan bir kelime olarak görülmekte ve kullanılmaktadır (Soydan ve Alpaslan, 2014, s. 57). Günümüzde medyanın kullanımına bakıldığında, süregelen zamanda medya daha fazla hayatlarımızın içine dahil olurken, hatta insanların ve toplumların vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Gelişen teknoloji medyanın farklı boyutlarını ortaya çıkarmış ve insanlar için ulaşması çok kolay bir pozisyona yerleşmiştir. İlerleyen süreçte yazılı ve basılı medya, radyo ve televizyonun icadıyla gündelik hayatımızın tam ortasına yerleşmiştir. Gündelik hayatımızda medya tüm ortaya çıkan araçlarıyla hayatımızın her alanında yönlendirici ve bilgilendirici bir rol oynamaktadır.

Medyanın başlıca işlevleri vardır. Gün geçtikçe teknolojinin gelişmesi gündelik hayatın içinde medyayı daha etkin bir konuma getirmiştir. Bu etkinlik arttıkça medyanın işlevleri de değişim göstermektedir. En önemli işlevlerinden biri, geçmişte de benzer kullanımı görülen haber ve bilgi verme işlevidir. Hayatın içindeki her konuya ilişkin bilgi medya aracılığıyla kullanılan araç doğrultusunda hemen hemen her kitleye ulaşabilmektedir. Haber ve bilgi yalnızca ulusal tabanda değil, küresel bir nitelik de taşıyabilmektedir. Medyanın eğitim işlevine baktığımızda tüm hayatımızın içinde olan medya, biz büyürken de hayatımızı, fikirlerimizi, gelişimimizi etkilemektedir. Buna yönelik verilen haberleri, yapılan yayınlar bu işlevi desteklemektedir. Bir diğer işlevi ise toplumsallaştırmadır. Medya, bireyi yaşadığı toplumla birleştirme, kamusal alana dair bir bilinçlendirme işlevine sahip olabilmektedir. Medya, içinde yaşadığımız toplumu aktarma ve sosyal yapının şekillendirilmesinde önemli bir araçtır. Özellikler yakın tarihe gelindiğinde medya artık eğlendirme işleviyle de var olmaya başlamıştır. Televizyon ve radyonun gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası olmasında önemli rol oynamaktadır. Birey ve toplumların eğlence ihtiyacı, kitleleri bir araya getirerek, müzik, drama, spor gibi çeşitli alanlarda bu ihtiyacın karşılanmasını sağlamaktadır (Vural, 2012). Medyanın kültürel değerlerin korunması işlevine bakıldığında, medyayı, geçmiş ve gelecek değerlerin korunması için bir aracı olarak görebilmekteyiz. Medyaya bir nevi toplumun belleği demek doğru bir çıkarım olacaktır. Medya aracılığıyla birey ve kurumlar kamuoyu oluşturma fırsatı yakalayabilmektedir. Denetim ve eleştiri

yapılabilen medya, topluma öncülük edebilir ve bu işlevi doğru kullanırsa vatandaşın hakkını savunma gibi bir misyonu da yerine getirebilecektir (Gezgin, 2012).

3.1 Geleneksel Medya

Geleneksel medya, iletişimin, tek taraflı olarak yürütüldüğü; dergi, gazete ve televizyon gibi araçlarla sağlanan iletişim bütünüdür. Sesli ve yazınsal basın araçlarının kullanıldığı geleneksel medyada, haberleşme ve bilgi akışı çok yoğun bir şekilde sağlanmaktadır. Geleneksel medya genel olarak bazı kurum ve kuruluşlar tekelinde yürütülmektedir. Bu bağlılık sebebiyle yürütülmek istenen iletişim genellikle bağımlı olduğu kurum ve kuruluşların vermek istediği mesaj, haber ve bilgileri içermektedir. Geleneksel medyada iletişim interaktif bir şekilde yürütülmez, alıcı tüketici olarak görülmektedir. Bir işletme veya kurum hedef kitleye ulaşmak için geleneksel medyayı kullanıyorsa, hedef kitlenin ancak yarısına ulaşabilmektedir. Gazete ve dergilerde yalnızca yazınsal ve görsel ürünler bir arada kullanılmakta, televizyonda ise ses, yazınsal ve görsel ürünler bir arada kullanılabilir (Dilmen ve Öğüt, 2006). Geleneksel medya aracılığıyla yürütülen çalışmaların değişimi olamaz, istenilen değişim maliyetli ve zaman alıcıdır. Aynı zamanda geleneksel medyanın geri bildirim süreci de zaman almakta bu sebeple kitlelerle sürekli bir iletişim kurulmamaktadır. Ayrıca yürütülen içeriğin kimlere nasıl ve ne kadar ulaştığı ve kişide nasıl bir etki bıraktığı da ölçülemez. Geleneksel medyanın bir diğer özelliği de iletişimin belirli bir zaman dilimi olmasıdır. Geleneksel medya araçları televizyon, radyo, gazete ve billboardlardır (Yücel Uğur, 2012).

Geleneksel medya araçları arasında, özellikle yazılı basın içerisinde etkisi en yüksek araç gazetedir. Tarihsel bağlamda bakıldığında, diğer medya araçları arasında en uzun yıllardır kullanılan gazete, 17.yüzyıldan beri toplumsal hayatın önemli bir parçasıdır. Sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel iletişimi sağlamada en önemli araçlardan biri olan gazetenin en önemli işlevi haber verici özelliğidir. Gazeteler yalnızca metinden ibaret değildir. Yazılı metinlerin yanında bu metinleri destekleyici görseller ve şekiller kullanılabilir. Görsel açıdan dikkat çekici yazı şekilleri ve boyutları gazetede ki haberin görünürlüğünü ve dikkat çekiciliğini arttıracaktır. Özellikle gazetenin tanıtım ya da reklam işlevi kullanılacaksa dikkat çekici görseller kullanılmaktadır. Gazete büyük kitlelere ulaşmak ve verilmek istenen mesajın iletilmesi için çok önemli bir role sahip kitle iletişim aracıdır (Özçağlayan, 2014a).

İletişim araçları arasında radyonun çok önemli bir yeri vardır. Geçmiş matbaanın icadıyla birlikte iletişimde yazısal boyuta geçilmiş ve ilerleyen süreçte gazetenin kullanılmaya başlamasıyla iletişim çağ atlamıştır. Daha sonra radyonun kullanımı iletişimin kitleleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Radyonun iletişimdeki bu önemli gücü, televizyonun yaygınlaştığı dönemde bile kullanımının sürmesine sebep olmuştur. Radyonun ana aracı ses olması sebebiyle, bu iletişimde kalmak konsantrasyon gerektirebilmektedir. Radyo yayınları zamanla belirlenmiş olup her programın bir vakti vardır. Diğer kitle iletişim araçlarında olduğu gibi radyonun da en temel amacı haber ve bilgi verme işlevidir. Bunun yanında eğlendirme, toplumsallaştırma, eğitim ve kültürel aktarım, reklam ve kamuoyu oluşturma gibi temel işlevleri vardır (Akçakaya, 2020, s. 407-408).

Televizyon bir kitle iletişim aracı aynı zamanda 20.yüzyılın en önemli iletişim kaynaklarından biridir. Çağdaş toplumlarda televizyon en sık kullanılan ve en etkin kültür üretme makinasıdır. Günümüzde televizyonsuz bir ev görmek neredeyse imkansızdır. Tüm geleneksel medya araçlarına bakıldığında, gazete, radyo ve diğer araçlardan daha kapsayıcı bir konumdadır. Kitleyi doğrudan etkisi altına alabilecek olan televizyon, görsel ve işitsel öğeleri birlikte kullanabilmesi açısından oldukça etkili bir araçtır (Özçağlayan, 2014b). Televizyon sosyal hayatta toplumun en temel kültürel göstergelerinden biri olma niteliği taşımaktadır. Türkiye bağlamında bakıldığında, televizyon yayınları ilk defa İstanbul Teknik Üniversitesi aracılığıyla 1952 tarihinde başlamıştır (Uyguç, 1987). TRT yayınlarının başlama tarihi ise 31 Ocak 1968 tarihidir (Yengin, 1994).

Televizyon, genellikle mevcut egemen ideoloji ve toplumsal yapının destekçisi olurken kısmen de çağdaş toplumlarda karşı mitlerin üretilişine katkı sağlamaktadır. Bu şekilde mit üretim sürecinde yardımcı bir rol oynamaktadır. Mit üretilme süreci televizyonda farklı program çeşitlerinde farklı şekillerde gerçekleşebilir. Mit üretme olayı yalnızca sözde kurmaca programlarda değil, aynı zamanda haber, hava durumu sunumu, magazin, eğlence gibi gerçekliğe dayalı olabilen program türlerinde de geçerli olabilmektedir (Erengöz, 1993).

3.2 İnternet ve Yeni Medya

Türk Dil Kurumu interneti “bilgisayar ağlarının birbirine bağlanması sonucu ortaya çıkan, herhangi bir sınırlaması ve yöneticisi olmayan uluslararası bilgi iletişim ağı”

(TDK, tarih yok) şeklinde tanımlanmaktadır. Bilgisayar yazılımı sayesinde internette her türlü bilgiye ulaşılabilecek kaynaklar mevcuttur. Türkiye’de ilk internet bağlantısı 1993 yılında ODTÜ’de gerçekleşmiştir. Daha sonra üniversiteler aracılığıyla ülkenin ilk web siteleri oluşturulmaya başlanmıştır (Aydın, 2016).

Günümüz iletişim çağının en önemli kavramlarından biri olan yeni medya, farklı ve yeni bir iletişim çağı ortaya çıkararak, eski haberleşme biçimini temelden değiştirmiştir. 1950 ve 1960’ların kitle iletişim araçlarının verdiği ifade benzer şekilde günümüzün yeni medya kavramıyla aynı anlama sahip olmuştur (Balle ve Eymery, 1991). Web siteleri, multimedya ortamları, bilgisayar oyunları, dijital olarak çekilen televizyon programları ve üç boyutlu animasyon filmleri gibi daha birçok şeyi yeni medya kavramıyla tanımlanmaktadır (Manovich, 2001). Yeni medya kavramı çoklu ortam (multimedya) olarak da isimlendirilmektedir. Çünkü yeni medyada ağ tabanlı, sınırsız ve etkileşim olanaklarına sahip bir yapıdadır. Birçok farklı bilgi ve düşüncelerin, küresel tabanda iletişime geçilmesine zemin hazırlarken, bu özellikteki farklı ortamları da bir araya getirme özelliğine sahip olmaktadır (Dilmen, 2007). Yeni medyanın temel olarak geleneksel medyadan farkı, temelinde dijital kodlama sistemi olmasıdır. İletişim sürecinde aktörler eş zamanlı ve çok yoğun bir kapasitede, karşılıklı bir sistemde çok katmanlı etkileşimin gerçekleştiği multimedya biçimselliğine sahip olan iletişim araçlarıdır. Yeni medyada geleneksel medyada kullanılabilen ses ve görüntünün yanında veri içerikleri de bir arada kullanılmaktadır. (Van Dijk, 2004). Yeni medya, bilgisayar ve işlem gücü olmadan kullanılamaz. Hızlı ve ulaşılabilir olma özelliklerine sahip yeni medya, bir mekâna veya zamana bağımlı olmayı ortadan kaldırarak, içeriklerin kişiselleştirilebilmesine olanak sağlamaktadır. Yeni medya insanlara üretim yapabilecekleri bir ortam da sunmaktadır. Bireyler, bilgisayar ortamında bir yazılımla ya da var olan yazılımları kullanarak içerik üretebilmektedir. Gelişen teknoloji sayesinde yeni medya kullanılarak iletişim kurmanın yanında, günlük alışveriş, banka ve ödeme işlemleriniz bir tuş aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir (Yayla, 2018). Yeni medya teknolojileri gazete, dergi, radyo gibi geleneksel medya araçları üzerinde de değişime sebep olmakta bu yayınlar bilgisayar ve telefonla ulaşılabilecek içeriklere dönüşebilmektedir. Bu değişimler günümüzde gazetecilik ve televizyonculuk sistemlerine köklü değişimler yaşatmakta, yayın içerikleri değiştirilerek bu ortamlara uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır (Yaylagül, 2018).

Teknoloji ilerledikçe dünya köklü bir değişime uğramakta bu değişimler hayatlarımızı da etkilemektedir. İlerleyen teknolojinin bir unsuru olarak karşımıza çıkan yeni medya teknolojileri hayatımızı derinden etkilemekte, dünya ve insana dair her alanda kolaylıklar sağlamaktadır. Rogers yeni medyanın üç ana özelliği üzerinde durmaktadır. İlk olarak etkileşim (Interaction), iletişim sürecinde etkileşimin varlığına gerek duyulduğu, yeni etkileşim özellikleri eski iletişim sistemlerini dönüştürerek kaynak ve hedefin karşılıklı olarak içeriği etkisizleştirerek bir iletişim seviyesine ulaştırabildiği üzerine durmaktadır. İkinci olarak kitlesizleştirme (Demassification), bir kullanıcı grubu içerisinde bireylere özel mesaj değişimi yapılabilecek kadar kitlesizleştirici olabilmektedir. Bu özellik sayesinde kişilere farklı mesajlar gönderilmekte, alıcı ve kaynak ortak bir rol izlemektedir. Son olarak eşzamansızlık (Asekron), bireylere dilediği zaman aynı ana gerek duymadan mesaj gönderebilme özelliği sağlamaktadır (Rogers, 1986).

Yeni medyanın kullanıldığı ortamlar (internet, sosyal medya, bloglar, sosyal ağlar vb.) sosyal ilişki biçimlerini ve niteliklerini değiştirmektedir. Dolayısıyla bakıldığında toplumsal yaşamı tekrardan biçimlendiren ve dönüştüren önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal ağlar ve olanaklar ile insan hayatına damga vuran yeni medya olgusu, toplumsallaşma aracı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin toplumsal olay ve olgular etrafında örgütlenmesine imkân sağlayarak önemli bir toplumsallaşma aracı olmaktadır (Çambay, 2015).

3.3 Medya Okuryazarlığı

Günümüz dünyasında içinde bulunulan dünya, yaşanılan toplum, çevrede olup bitenler medya aracılığıyla öğrenilmektedir. Başlarda nesnel olarak, dünyayla iletişimde kalmayı sağlayan medya, gelişen teknolojilerle birlikte yeni medya olarak karşımıza çıkmakta ve yeni medyayla birlikte öğrenilen bilgiler çeşitlenerek değişmektedir. Medya sayesinde gazeteler aracılığıyla dünya ve topluma dair günlük bilgiler alınırken bireyler yeni medyayla birlikte yakın çevresinde olanları ve daha fazlasını da öğrenebilmektedir. Gündelik olarak kişisel bilgiler paylaşılabilirken, arkadaş çevresi veya takip edilen ünlülerin ne giydiğinden ne yediğine kadar haberdar olunmaktadır (Özdemir, 2017).

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) medya okuryazarlığı kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Yaygın kabul gören tanımıyla, çeşitli türden (görsel, işitsel, basılı,

vb.) medya mesajlarına erişebilme, erişilen medyaları eleştirel bakış açısıyla çözümleyip değerlendirebilme ve kendi medya iletilerini üretebilme becerisidir.” Medya okuryazarı olan bir kişi, medyayı bilinçli ve etkili kullanabilmekte, aktarılan bilginin doğru bilgi olup olmadığını değerlendirebilmektedir. Günümüzde medyada her gün paylaşılmaya devam eden milyonlarca bilgi yer almakta, bu bilgiler kimi zaman doğru kimi zaman yalan bilgi olarak aktarılmaktadır. Özellikle reklamcılık sektörünün medyada aktif rol oynamasıyla birlikte, bir ürünün pazarlanabilmesi için üretilen bilgi içeriği yanıltıcı olabilmektedir. Kişi bu yanıltıcı bilgilere sosyal medya ortamında sık sık maruz kalmaktadır. Medya okuryazarlığında hedef, her yaşta kişinin maruz kaldığı bilgi karşısında sorgulayıcı ve eleştirel bir tutum sergilemesini sağlamaktır. Burada devletlere de önemli bir rol düşmekte, kurumlar aracılığıyla medya ortamı, insanlar için daha güvenli ve bilinçli kullanılmaya teşvik edilmelidir (Özad, 2011).

3.4 Sosyal Medya

İnternet kullanılmaya başladığından beri, teknolojinin de sürekli gelişmesiyle birlikte devamlı bir değişim içerisinde olmaktadır. Tarihsel olarak 20-30 yıllık bir geçmiş olsa dahi yapılan değişimlerin yoğunluğu bir internet tarihçesi üzerine konuşmak için yeterlidir. 2000’li yılların başında bilgisayarların ve özellikle cep telefonlarının yaygınlaşmasıyla birlikte internet her insanın erişebildiği bir medyaya dönüşmüştür (Aytekin ve Sütçü, 2014). Teknoloji ve yeni medyanın gelişmesiyle birlikte iletişim ve bilgi paylaşımı medyada tek yönlü olmaktan çıkmakta, karşılıklı etkileşim şeklinde ilerlemeye başlamaktadır. Bu çok yönlü bilgi ağlarının kullanıldığı sistem ise sosyal medyadır.

Sosyal medya sözcük öbeğindeki ‘sosyal’ ibaresine bakıldığında ‘toplumsal’ kavramıyla aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu iki kavrama yüklenen açıklamalar birleştirildiğinde ise sosyal medyanın sözlük anlamına yönelik bütüncül tanımlar karşımıza toplumsal iletişim ortamı ve toplumsal iletişim araçları şeklinde çıkmaktadır (Ayan, 2016). Günümüzde kullanılan sosyal medya kavramı, 21. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır (Robertson, 2018). Ancak sosyal medya kavramındaki ‘medya’ kavramının ise çok daha eskilere dayanır. İletişimin olduğu her alanda karşımıza çıkabilecek medya kavramı, tarihsel olarak bakıldığında kâğıt ve matbaanın kullanılmaya başlanmadığı zamanlarda dahi duvarlara resmedilerek

iletişimin ve insanlar arasında bilgi akışının sağlandığı görülmektedir. İletişim teknolojilerinin bu kadar yaygın olmadığı dönemlerde toplumun çoğu kesiminin elinde olan kısıtlı kaynaklardan oluşan ancak zaman içerisinde televizyon gibi görsel boyutu da içine alan ‘bilgi yayan unsur’ şeklinde tanımlandığı söylenebilmektedir (Erdem, 2019).

Sosyal medya içerikleri bazı platformlar aracılığıyla yürütülmektedir. Facebook, LinkedIn, Twitter, Instagram, YouTube, TikTok gibi sosyal medya platformları bireylerin gündelik olarak kullandığı ortamlara dönüşmüştür. Birey burada izleyici değil aktif kullanıcı olarak, üretim, tüketim, sosyalleşme gibi ihtiyaçlarını da karşılayabilmektedir. Sosyal medya içerisinde maruz kalınan içerikleri oluşturan da bizzat kullanıcılardır. Bu içerikler üretilirken zaman ve mekâna olan bağımlılığın azalması, kısmen maliyetsiz kullanılması, herkesin eşit söz hakkına sahip olması ve bilgi aktarımındaki erişimin kolay ve hızlı sürdürülebilmesi gibi özellikleri sosyal medyayı diğer medya araçlarından hızla ayırmaktadır. İletişim teknolojileri arasında kimlik kazanan sosyal medya, birçok alana uzanmış ve etkileri ise kelime anlamından daha öteye ulaşmıştır. Geniş kitlelere yayılması engellenemeyen, gündemi belirleyen, hayatın akışını değiştiren, üreticinin üretiminden para kazanabildiğı, bir ülkenin yönetim anlayışında değişikliğe neden olabilen ve karar alma mekanizmalarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme gücüne sahip olan sosyal medya uygulamaları ile iletişim de büyük oranda biçim değişirmiştir (Seren ve diğ, 2018).

Teknoloji geliştikçe önceki dönemlerde inşa edilen sanal kimlikleri sanal cemaatlere dönüştürmekte, kullanıcıların yoğun katılımlarını sadece üretilen malzemeyle değil yapılan yorumlar aracılığıyla da sağlamaktadır.  nceki dönemlerde gerçek hayat yansıması olarak karşımıza çıkan sanal cemaatler, önce ayrışıp içine kapanarak sanal egoların oluşmasını sağlamış, sonra ise oluşan yeni kimliklerle kendini tekrardan, eskisinden güçlü ve gerçek dünyadan hemen hemen bağımsız bir şekilde yeniden yaratmıştı (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012).

3.4.1 Sosyal medya platformları

Kişilerin gerçek kimliklerini bir sanal dünya aracılığıyla kullanması ilk olarak Facebook ile olmuştur. Facebook, 4 şubat 2004 tarihinde Mark Zuckerberg tarafından Harvard  ğrencisi olduğu zamanlarda kuruldu. Zuckerberg bu sosyal

medya platformunu, okulun sanal bir uzantısı olması hedefiyle kurmuştur. İlk kurulduğu zamanlarda yalnızca Harvard öğrencilerinin kullanımına yönelik hizmet vermekte ilerleyen süreçte ise Amerika'daki üniversite öğrencilerinin sosyal iletişimi sağlaması için kullanılmaktaydı (Business Insider, 2010). İlerleyen zamanlarda bu iletişim ağı güçlü etkisiyle git gide büyümeye başlamış, tüm dünyaya yayılan ve günümüzde 1 milyardan fazla kullanıcıya sahip çok etkili bir sosyal medya platformuna dönüşmüştür. Tamamen gerçek kişiler tarafından kurulan her profil, kendi küçük toplumunu oluşturuyordu. Facebook yalnızca bir kez gördüğünüz ve hakkında bilgiye sahip olmadığınız kişiyi dahi arayıp bulabildiğiniz ve hakkında birçok bilgiye sahip olabildiğiniz bir platformdu. Kendisine Facebook profili kurmuş çocukluk arkadaşınızdan ilkokul öğretmeninize kadar ulaşabileceğiniz üstelik fotoğraflar ile desteklenmiş profillerinde gezebileceğiniz bu platform kısa sürede herkesin ilgisini çekmiştir. Bu platformda her şey sanal olduğu kadar gerçektir de. Bütün bu özellikleri ve etkileşim gücüyle Facebook sosyal medyayı resmen yaratmış ve yepyeni bir boyut getirmiştir (Boyd ve Ellison, 2007).

Sosyal medyanın Facebook sonrası yeni trend akımı ise Twitter olmuştur. Facebook yükselişinin ardından birçok yeni sosyal medya platformu kurulmakta ancak öne çıktıkları bir farkları olmaması sebebiyle aynı etkiyi yaratamamaktadır. Zaten tüm paylaşım ve sosyalleşme ihtiyacını Facebook'ta karşılayan birey başka bir platforma ihtiyaç duymuyordu. Twitter Facebook'tan kendini ayıracak yeni özellikler ile ortaya çıkmıştır. Facebook internet gerektiren, daha düşük model akıllı telefonlarda açılmasının daha zor olduğu bir platformdu. Twitter bu açıları kullanarak daha basit kullanımlı, internet gerektirmeyen, her mobil cihazda kolayca açılacak yalın bir kullanım sağlıyordu. Sistem basit ve kullanıcıları daha önce yaptığı şeylerden oluşuyordu. Tıpkı SMS kullanırken yazılan mesaj gibi 140 karaktere sığan bir mesaj paylaşımıydı farkı ise attığınız mesajın herkes tarafından görülebilir olmasıydı (Sanlav, 2014, s. 64). Twitter üstüne kurduğu bu yalınlıkta başta insanları çekemeyecek kadar sade görünümüyle adeta bir çığır yaratmış, Facebook kadar etkili bir platform olma özelliği kazanmıştır. Sosyal medyanın akışı adeta değişmekte yeni platformların farklılıklarıyla var olabileceğini göstermektedir. Bireyler gün içinde yaşadıklarını ve çektiği fotoğrafları eve geldiğinde Facebook'ta paylaşırken Twitter yeni bir soluk getirmiştir. İnsanlar bir olayı ve anı yaşarken bu bizzat paylaşılabilirdi. Twitter mobil kullanımının sağladığı bu anıdalık ile gerçek ve

sanal dünyaya eşzamanlılık getiriyordu. Git gide siyasal ve toplumsal eylemlerin duyuru ve organizasyonu yapılabilen bir platforma da dönüşen Twitter, bu özelliğiyle 2009 İran devlet başkanlığı seçimlerinde öne çıkmıştır. Seçimde hile yapıldığı iddiaları ve muhalefet partilere yapılan baskı Twitter sayesinde tüm dünyanın haberdar olduğu bir olaya dönüşmüştür. İranlılar bu platformun özelliklerini kullanıyor ve haber ajanslarının duyurmadığı ya da eksik duyurduğu haberleri fotoğraf ve videolar eşliğinde dünyayla paylaşıyorlardı. Twitter bir diğer özelliği de “*hashtag*” kullanımıdır (Meriç, 2014, s. 244). Konuların etiketlenerek yayılmasının daha kolay ve sistemli işlediği bu özellikte ilk olarak bu olayla insanların dikkatini çekmeye başlıyordu. Paylaşılan hashtag'lere tıklayarak, konu hakkındaki atılan tüm bilgilere açık ve ücretsiz şekilde ulaşılabiliyordu. Daha sonra “Arap Baharı” döneminde de aktif olarak kullanılan Twitter kalıcılığını kanıtıyor ve günümüzde hala en çok kullanılan sosyal medya platformlarından biri oluşunu garantiliyordu. Tüm bu etkileşim gücüyle Twitter, hemen hemen Facebook'la aynı konumda gösterilmeye başlamıştı. Facebook kişisel alanı kamusal alanla Twitter ise politik alanı kamusal alanla buluşturarak başarmıştı. Twitter'ın bu şekilde Facebook'tan ayrışması onu diğer benzer platformların aksine kalıcı bir konuma taşıyarak, Facebook karşısında sıradanlaşmasını engellemiş oldu. Twitter teknoloji trendini doğru okuyarak doğru reaksiyonlar göstermektedir (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012).

Sosyal medya platformları arasında sıyrılan ve etkileşim gücüyle tüm dünyayı ve insanları etkisi altına alan platformlardan biri olan YouTube, kullanıcıların içerik üretmelerine olanak sağlamaktadır. Kullanıcıların YouTube üzerinden interaktif bir şekilde video çekip paylaşabildiği ve paylaşılan videolara herkesin erişebildiği bir platformdur. Özellikle kullanıcıların kendi kanallarını kurup bu kanallarda içerik üreterek bu içeriklerden gelir elde edebilmeleri YouTube'u diğer platformlardan ayıran bir özelliğidir. Tanınmamış kişilerin ünlendiği hatta çocukların bile ürettiği içerikten maddi kazanç elde edebildiği YouTube günden güne kullanıcılarını arttırmaktadır (İlhan ve Görgülü Aydoğdu, 2019, s. 1131). YouTube sahip olduğu bu popülerliği ile TV kanalları, radyo, gazete gibi geleneksel medyanın da odağı haline gelmiştir. Sahip oldukları medyanın yanında her bir geleneksel yayıncılık YouTube kanalı da kurmaya başlayarak bu platformda içerik üretmeyi hedefliyor. Özellik günümüzde sosyal medyanın etkileşim gücü o kadar önemli bir reklam aracı haline geldi ki yalnızca YouTube odaklı değil tüm sosyal medya platformları geleneksel

medyanın içine dahil olduğu platformlar olmakta kitlelere her medya aracılığıyla hitap etmeye çalışılmaktadır (Zinderen, 2021, s. 933). İlk kurulduğu zamandan beri gelişmekte olan teknoloji sayesinde YouTube daha ulaşılabilir bir hal almaktadır. Önceleri kayıt yapılabilmesi için belli ekipmanları kullanmak şart olurken montajlanması ve paylaşımaya hazır bir görünüm alması gerekirdi. Gelişen teknoloji görsel ve sesli kaydın daha küçük, ucuz ekipmanlarla yapılabilmesini ve hatta yalnızca cep telefonu kullanılarak görüntünün çekilmesi ve düzenlemelerin yapılabilmesini sağladı. Bu sebeple akıllı telefon kullanıcılarının her biri potansiyel içerik üretici olabilirken sınırsız sayıda video yükleyebilme imkanına da sahip olmaktadır (Gill ve diğ, 2007, s. 15-16). Günümüzde gelişen haliyle YouTube, özellikle başlardaki eğlendirici ve sıradan video paylaşım platformu olma özelliğinden sıyrılarak daha geniş bir yelpaze sunmaktadır. Eğlendirici olma özelliğini korurken yeni amaçları doğrultusunda bilginin keşfedilmesi, öğrenme, çalışma farklı içeriklere erişim de mümkündür (Gök ve diğ, 2019, s. 87).

Diğer platformlardan ayrışıp tüm dünyayı etkisi altına almayı başaran sosyal medya platformlarından biri de Instagram'dır. 2010 yılında kurulan Instagram 2 yıl sonunda Facebook tarafında satın alınmıştır (Onurlubaş ve Öztürk, 2018, s. 989). Fotoğraf paylaşım sitesi olarak tasarlanan Instagram, bu özelliğini koruyarak canlı yayın açma gibi bazı değişiklikler getirilmiştir (Türkmenoğlu, 2014, s. 95-96). YouTube gibi içerik üretme ve bu içeriklerden gelir elde etme özelliği sayesinde etkileşimi günden güne artarak devam etmiştir. Bu özelliği Instagram'ı diğer platformlardan ayıran özelliklerinin başında gelmektedir. Bu özellik sayesinde reklam verilmesi ve bu reklamların büyük kitlelere ulaşması mümkün kılınmaktadır. Kurum ve firmalar reklamlarını kişilere yani içerik üreticilerine vermekte, kişiler bu reklamları ürettikleri içeriklerinin içinde kullanıcılarla paylaşmaktadır (Yaşa Özeltürkay ve diğ, 2017, s. 52).

Sosyal medya platformlarında direkt amacının iletişim olmasıyla öne çıkan Whatsapp, daha sonra geliştirdiği özelliklerle birlikte grup kurarak çoklu iletişim kurma imkânı ve durum paylaşma gibi seçenekler sunmaya başladı. Başlarda yalnızca karşılıklı iletişimle başlayarak internetsiz kullanım avantajı sunmuştur. Özellikle grup kurma imkânı sayesinde okul, iş yeri gibi arkadaş ortamlarında iletişimin daha kolay ve hızlı olmasını sağlamaktadır (Balcı ve Şahin, 2018, s. 754). Bu özellikleri sayesinde dünyada internet üzerinde en çok kullanılan haberleşme

platformudur (Kadıoğlu, 2019, s. 235). Daha sonra bu uygulamalara Skype, Telegram, Messenger gibi uygulamalar dahil olmuştur.

Dünyada en etkili ve en çok kullanılan sosyal medya platformlarından biri de TikTok'tur. 2016'da kurulan TikTok, diğer platformlara göre daha geç kurulmasına rağmen kısa zamanda onlar kadar popüler olmuştur. TikTok'a bu popülerliği getiren özelliklerin başında kullanıcıların maddi kazanç elde edebilmeleri özelliği gelir. Kısa video yükleme platformu olan TikTok, izlenme sayısı, canlı yayınlar ve videolara gelen hediyeler üzerinden gelir elde edilir (Kemp, 2022).

3.4.2 Türkiye'de sosyal medya kullanımı

Geleneksel medyanın yalnızca yayınları değil aşına olduğumuz yüzleri de sosyal medya platformlarında içerik üretmeye başlamıştır. Bu durumda geleneksel medyanın sosyal medya platformlarıyla iç içe geçtiğini söylemek mümkündür. Günümüzde iletişim teknolojileri, medya içerikleri oluşumunu, dağıtım ve tüketimini çok daha fazla kişi için mümkün kılmaktadır. İnternet kullanımı içerisinde bilgi edinme, eğlenme, çalışma, serbest zaman geçirme arasındaki sınırlar gittikçe farksızlaşırken cep telefonları, tabletler, bilgisayarlar herkesi bu sosyal medya mecralarının hem içerik sağlayıcısı hem de tüketicisi yapmaktadır. Bilişim teknolojileri, insanlar arasındaki ilişkinin şekil değiştirmesi, farklı söylem biçimleri, yeni etkileşim yolları, yeni grup yapılanmaları ve yeni paylaşım, katılım ve ticaret anlayışlarını ortaya çıkarırken sosyal medya platformları bu çerçevede, bilişim devriminin önemli aktörleri olmaktadır (Gider Işıkman, 2016).

Sosyal medya etkileşimi ve bireyler üzerindeki etkisiyle yalan bilgi ve komplo teorilerinin çok fazla paylaşıldığı ve kullanıldığı bir medya aracıdır. Herkesin istediği bilgi ve düşüncüyü paylaşabildiği bu platformlarda yakın zamana kadar yanlış bilgiyi denetleyen bir mekanizma yoktu (Çalışkan ve Mencik, 2015). İlerleyen zamanlarda bu yalan haberlerin önüne geçebilmek için devletler kurumlar aracılığıyla teyit amaçlı bazı projeler yürütmeye başlamıştır (Gedikli, 2020). Sosyal medyanın öne çıkan özelliklerinden biri hızlı değişen gündemidir. Gündeme dair en çarpıcı başlıklar, hashtag'lerde en üst sıralara çıkan haberler çok hızlı bir şekilde tüketilerek yerini bir haber almaktadır (Wallsten, 2007). Bir başka özelliğe bakıldığında ise, Türkiye kutuplaşmanın ve taraftarlığın yüksek olduğu bir ülkedir. Sosyal medya

platformları aracılığıyla bu taraftarlık körüklenmekte ve gruplar benzer amaçlar çerçevesinde bir arada etkileşime girebilmektedir (Kırdemir, 2020, s. 2-3).

3.5 Sosyal Ağlar ve Gerçekliğin Dönüşümü

Tarihsel olarak bakıldığında bireyin ve dolayısıyla toplumun olduğu her ortamda değişim ve dönüşüm hayatın temel dinamiklerinden biri olmuştur. İnternetin hayatımıza girişiyle birlikte dünyanın değişimi ve dönüşümü, sosyal değişimi de kaçınılmaz kılmaktadır (Darı, 2017, s. 732). İnternetin gelişmesiyle birlikte, hayatımıza yön verecek oluşumlardan bir diğeri olan sosyal medya ortaya çıkmakta ve bu oluşum toplumsal yaşama etkisiyle sosyolojinin alanına girmektedir.

Baudrillard'ın tanımına göre Simülakr, bir gerçek olarak algılanmak istenen görünüm; Simüle etmek ise gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermeye çalışmaktır. Baudrillard, simülasyon kavramını ise, “bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bir bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde üretilmesi” olarak kavramsallaştırmaktadır. Baudrillard'a göre simülasyon gerçek ile sahte ve düşsel arasındaki farkı yok etmeye çalışır. Kuşku durumunda en doğru yol saldırmaktır, dolayısıyla simülasyon her an gerçeğe saldırma durumundadır. Simülasyon sürecini farksız kılan, gerçekten ayrı düşünülmeyen ve gerçekten ayrı göremeyen bir düzenin var olmasıdır. Kuşku durumunda en doğru yolun saldırma olduğu simülasyon, her an gerçeğe saldırmaya yatkındır (Baudrillard, 2018a, s. 7-40). Simülakr hakikati gizleyen şey değildir, hakikatin yokluğunu gizlemektedir. Simülakr hakikatin bizzat kendisidir. Tüm bunların doğrultusunda simülasyon gerçeğin karşıtı bir konumda değildir. Simülasyon evreninde gerçek ölmüştür (Baudrillard, 2015, s. 29).

“Çağımıza özgü temel bir hastalık varsa: gerçeğin üretimi ve yeniden üretimi denilen şeydir. Maddi üretimin bizzat kendisi günümüzde hipergerçek bir şeye dönüşmüştür.” (Baudrillard, 2016b, s. 43). Baudrillard'a göre hiper gerçeklikte, gerçek ile düşsel-kurgu olanın arasındaki çizgi yok olmuştur. O'na göre gerçeklik form değiştirmiş, hatta bu gerçeklik tamamen ortadan kalkmıştır (Baudrillard, 2016b).

“Nostalji denilen şey, gerçek, gerçekliğini yitirdiği gün asıl anlamına kavuşmuştur. Çünkü dünyanın oluşum sürecini anlatan efsane ve gerçekliğe ait göstergelerin

sayısında inanılmaz bir artış olmuştur. Aslına benzeyen ikinci bir hakikat, nesnellik ve doğru sayısında aşırı bir artış vardır.” Dünyada toplumsal ve teknolojik gelişimler modernleşme ve küreselleşme gibi yeni olgular hayatımıza girmiştir. Bu olgular ve bu olguların da getirdikleriyle birlikte gelişen medya araçları, yalnızca kendi yaşamımızın gerçekliğini değil yaşamımızın dışındaki gerçekliği de algılama ve deneyimleme olanağı sağlamıştır (Baudrillard, 2016, s. 21).

Gerçeklikten koparılan ya da direkt gerçek olarak algılanan simülakr kavramı, simülasyon evreninin de gerçekleştiği aşamalardır. Baudrillard Avrupa’nın gelişim sürecini temel alarak simülasyonun aşamalarını belirlemiştir. Başka toplumlar Avrupa’yla benzer bir gelişim süreci geçirmemiş olsa dahi kitle iletişim araçlarının yoğun enformasyon manipülasyonu ile Avrupa’nın geçirdiği süreci hızlandırılmış olarak benzer sonuçlar yaşamaktadır. Baudrillard’ın simülakr aşamaları, benzer bir ifadeyle simülasyon evreninin gerçekleşme aşaması şu şekildedir: İlk olarak Rönesans ve sanayi devrimi arasındaki klasik dönemi belirleyen kopyalama biçimidir. Sanayileşme döneminde hâkim olan üretim olurken kodun belirlendiği evrede ise simülasyon hâkim biçimdir. “Birinci basamaktaki simülakr doğal değer yasası, ikinci basamaktaki simülakr ticari değer yasası, üçüncü basamaktaki simülakr ise yapısal değer yasası tarafından belirlenmektedir” (Baudrillard, 2016a, s. 87). Rönesans’tan 18.yüzyılda sanayi devrimine kadar olan dönemi kapsayan birinci aşama, kopyalama biçimi, gerçeğin bir kopyasıdır. Gerçeğin bir kopyası ya da taklidi olarak ortaya çıkan sanat eserleridir. Simülakrın doğal aşaması olan bu dönemde, gerçek nesnenin varlığını zorunlu kılan kopyadır. Sanayi devrimi ile başlayan ikinci aşama, seri üretim olarak değişen üretim tarzıyla sürekli tek tip üretilen Simülarklar, gerçekliğe bağlı ve birbirinin kopyası olan imgelerdir. Üretim makinelerle olmakta, insan duygusundan uzak meta olmaya başlamıştır. Bu üretim tarzı hâkim olmadan önce, bir ürün günlük hayatın ihtiyacı üzerine üretilir ve alınır bu şekilde kullanım değeri üzerinden değer görürdü. Üretim tarzının değişmesiyle birlikte alınan ürünler, ödenecek değere karşılık olan emek-zaman üzerinden hesaplanmakta ve bu değişim değeri üzerinden değer görmeye başlamaktadır. Bu süreç göz önüne alındığında dönemin öznesi hala insandır. Üçüncü aşamaya gelindiğinde ise, postmodernitenin bir unsuru olarak simülakr vardır. “Görünüşler fotoğraf olarak, insan bedeni cinsel bir senaryo olarak, fikirler bir yazı olarak, mücadele bir moda olarak, medya ve olaylar televizyon olarak tezahür eder” (Kara, 2021, s. 163). Bu süreçte artık temsil

ve gerçek arasındaki farklar yok olmakta, temsil gerçekliğin ötesinde ve yeni gerçekliğin bizzat kendisidir. Artık her şey hiper-gerçek dünyanın bir parçasıdır. Bu aşamada kitle iletişim araçları, etkileyici ve ikna edici gücüyle kitleleri etkisi altına alarak manipüle etmektedir. İnsan gerçekliği inşa edebileceği tüm durumlardan mahrumdur ve insan için gerçekliğin inşası mümkün kılınmamaktadır. Birey artık tüketici simülakrına dönüşmüş, tüketeceği şey miktarından nasıl tüketileceğine kadar ondan bağımsız, kitle iletişim araçları tarafından aktarılmaktadır. Bu olanlar bireyleri etkisiz ve eleştiri yeteneğinden yoksun bir konuma sürüklemekte, toplum derinden etkilenmektedir. Dördüncü ve son aşama olan bütünsel gerçeklik'i Baudrillard, üç aşamayı tamamladıktan sonra Şeytana Satılan Ruh kitabında, dördüncü aşama olarak eklemektedir. Dördüncü aşamada artık simülakr yoktur, buna gerek de yoktur. Bir bütünsel gerçekliğe dönüşen ve düşe yer kalmamış yaşanan dünyada, saf gerçek, kusursuz ve anlamın kalmadığı bir biçime bürünmektedir. Artık sanal gerçek kendi sistemini ve şartlarını dayatmaktadır. Bu süreçte toplumun kültür üretme kabiliyeti gelişmemekte, tüm tehlikelere karşı içten ve dıştan açık bir hale gelmektedir (Gane, 2008, s. 47).

Baudrillard üzerinden yapılacak sosyal medya analizi, onun ancak medya çalışmaları üzerinden yapılabilir. Baudrillard yaşamının kısa bir evresinde internet ve henüz çok kısıtlı sosyal medya araçlarına şahit olmuştur, doğal olarak sosyal medya üzerine analizi bulunmamaktadır. Baudrillard medya araçlarının, simülasyon ürettiğini ve bu üretiminin onun tek görevi olduğunu ileri sürmektedir. Teknolojinin gelişimi medya araçlarının kendi gerçeklerini paylaşabilme imkanına ulaşmışlardır. Günümüzde içinde var olduğumuz simülasyon evreni iletişim sürecinde gerçeğin yerini alırken gerçeğe son veren bir model konumundadır (Günay, 2021). Sosyal medyada sosyal olandan metafizik olarak bireysel veya toplumsal sosyallik olarak değil de bir simülasyon olarak sosyallik denebilir. Baudrillard perspektifinden bakıldığında sosyal medya için ne gerçekten sosyal ne de gerçekten medya analizini yapabiliriz. Çünkü bu durumda sosyal medya sosyal olandan ve geleneksel medyadan bir ayrılış nitelendirir. Bu haliyle de ne sosyalliğinden ne de medya oluşundan bahsedilebilir ancak bu ikilinin bireşimi olarak ortaya çıkan farklı şey; bir simülakrdır. Bir iletişim ve etkileşim aracı olarak sosyal medyada, iletişim ve paylaşım işlevleri aracılığıyla gerçek, sanal dünyada yeniden üretilmeye çalışır (Metin ve Karakaya, 2017, s. 116-117).

Baudrillard bireylerin sosyal medya üzerinde profil oluşturmasını ve profillerini oluştururken kurgu, gösterge ve kodlarla bunu yaptığını ve bu kodların sosyal medya üzerindeki profil simülasyonlarının temel maddesi olduğu söylemektedir. Bireyler sosyal medya üzerinde kodlar aracılığıyla temsil edilirken birey kendinin idealize edilmiş şeklini sunmaktadır. Bu durum sosyal medyadaki profilleri kusurdan noksan bir hale sokmaktadır. Bu kusursuzluk durumunu hiper-gerçeklikteki kusursuzlukla bağdaştırabiliriz. Hiper-gerçeklik de gerçekliğin kusurlu hallerinden yoksundur. Baudrillard’a göre gerçeklik kusurlu ancak hiper-gerçeklik kusursuzdur. Sosyal medyada profiller kusurdan arındırılmış adeta kusursuzdur, tıpkı hiper-gerçeklik gibi. Dolayısıyla sosyal medyadaki profiller de hiper-gerçekliktir. Birey sosyal medyada kendini kusursuz bir profile gösterebilmek için elinden geleni yapmakta, gün içerisinde yaşantısında görece mutlu ve eğlenceli anlarını paylaşmakta ve diğer profillere bu anlarını göstermektedir. Bu durum özellikle Instagram üzerinde sıkça uygulanmakta, gün geçtikçe bu filtrelemeye ve yapaylığa eleştirel bir boyut eklenmekte ve kısmen bazı profillerce bu durum değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bireyler kendilerinden bağımsız farklı kimliklerle de bu sosyal medya platformlarında var olabilmektedir. Sosyal medyada trol olarak adlandırılan bu sahte profillerde de gerçeklikten kopma vardır. Kopyanın kopyası olarak ifade edilebilecek bu durum yalnızca gerçeklikten kopuş değil gerçeklikten tamamen uzaklaşma durumudur. Sosyal medyada sahte profillerle var olan bireyler, birey simlaklarının da birer kopyasıdır (Metin ve Karakaya, 2017).

Sosyal medyada ticari faaliyetler yürütülebilmektedir. Bu faaliyetler Baudrillard’ın tüketim toplumu kuramında bahsettiklerine benzemektedir. Farklı olan ise sosyal medyada ticari faaliyetler yalnızca simlakrdan ibarettir. Bunun dışında alışveriş eylemi tıpkı gerçek yaşamdaki gibidir yalnızca bedenlen bir yerde bulunma durumu yoktur. Birey internete erişebildiği sürece istediği mekn ve koşuldan alışverişini yapabilmektedir. Sosyal medyadaki alışveriş, firma reklamlarının srekliiliği ile insanlar bir şeyler satın almada adeta itici bir güçle karşı karşıya kalmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla *influencer* adı altında yeni bir meslek grubunun kurulması ve bireylerin sosyal medyadan para kazanabildikleri bu platformlarda, firmalar yüksek kitlelerce takip edilen bireyler üzerinden ürünlerin reklamını yapmaktadır. Sosyal medya platformlarında ve evrimii alışveriş sitelerinde bir alışveriş merkezinde bulabileceğiniz tüm ürünlere ulaşabilirsiniz. Kurulan siteler ve sosyal medya

platformları aracılığıyla yapılan bu alışverişlerde paralar dahi elektronik ortamda oluşturulmaktadır. Bu şekilde sanal sistemlerin dahi tümüyle bir simülasyon evreni olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim aracı olarak da kullanılabilen sosyal medya platformları, simülasyonlarla eğitimleri görselleştirilir ve bireylerin erişimi sağlanır. Günümüzde neredeyse her düzeyde açık ve uzaktan eğitim imkanlarına internet ve sosyal medya üzerinden erişim sağlanabilmektedir. Toplumsal ilişkiler de sosyal medyada farklılık gösterebilmekte ve birer hiper gerçeklik konumunda olmaktadır. Tıpkı hiper-gerçekliklerde olduğu gibi sosyal medyadaki toplumsal ilişkilerde de gerçeklik ve sahtelik arasındaki ayırmda belirsizdir (Canöz ve diğ., 2020, s. 74).

3.6 Sosyal Medyanın Toplumsal Hayata Etkisi

Günümüzde yaşadığımız dünyanın içerisinde her alanımızı ve anımızı kapsamış olan sosyal medya; yalnızca kişisel alanda bizi etkisi altına almamakta, bu etki alanına ekonomi, toplumsal ilişkiler, eğitim, eğlence ve siyaset olmak üzere birçok alanı dahil ederek, hayatımızı biçimlendirdiği görülmektedir. Tıpkı internet gibi sosyal medyada, ilk çıktığı zamandaki işleviyle kalmamakta, bireylerin ve toplumların ihtiyaçlarına göre içerisine yeni işlevler ekleyerek devam etmektedir. Medyaya geçmişten günümüze kullanım alanları ve içeriği bağlamında bakıldığında bir kültürel aktarım aracı olarak görmek de mümkündür. Kültürün devamlılığını sağlayan medya, bir tarihi kanıt niteliği taşımaktadır. Geleneksel medyanın özellikle de gazetenin, dijital yollarla paylaşılanlar da dahil olmak üzere tarihsel bir ansiklopedi görevi gördüğü söylenebilir. Dünyada her ülkenin her bölgenin hatta her şehrin gazetesi olduğu düşünüldüğünde gün içerisindeki çoğu olay düzenli olarak kaydedilmektedir (Birinci ve Terkan, 2023, s. 183). İnternet ve sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle birlikte bireysel ve toplumsal olaylar kişiler tarafından adeta tarihe birer not olarak düşülmektedir. Bu şekilde kültürel aktarım yapılmakta, olaylar dijital ve basılı kayıtlar halinde nesilden nesile paylaşılmaktadır. Medya bir yandan insanları yönlendirirken bir yandan da kamuoyu oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Kamuoyu oluşumuna katkıda bulunurken bir örgütleniş biçimini de ortaya çıkarmaktadır. Kamuoyu oluşumundaki katkısı ise modern demokrasi tanımını tamamlayan bileşenlerinden biridir. Medyada örgütleniş biçimi ve içeriğinin siyasi ve toplumsal hayata dair önemli bir etkisi bulunur. Medya ve türevleri bir bilgi

aktarma konumundayken aynı zamanda bilgi paylaşma, eleştirel bir bakış açısı kazanma aracı olmaktadır (Gönenç, 2005, s. 59).

Sosyal medya bireye sonsuz bir akış sağlamaktadır. Bireyin bir sosyal medya platformuna girdiğinde karşılaşacağı içeriğin sonu yoktur, günlük milyonlarca paylaşım yapılan bu platformlarda içerik akışı da bireyin gündelik hayatında ulaşabileceğinin çok üstündedir. Gündelik olarak sosyal medyaya giren birey yalnızca eğlenme amaçlı bu platformları kullanmamakta, birçok ihtiyacını, sosyalleşme de dahil, burada karşılayabilmektedir. Sosyal medya bireye sosyalleşme imkânı sağlayabilirken aynı zamanda onu sosyal çevresinden soyutlayabilmekte özellikle çocuklar ve genç yetişkinler için bir asosyallik durumu da ortaya çıkarabilmektedir. Bu yaş aralığında sosyal medya kullanım süreleri çok uzun saatler almaktadır, birey platformdaki içeriklerin içinde adeta kaybolurken toplumsal yaşamla arasındaki bağı kısa süreli yok etmektedir. Günümüzde bireyleri bir bağımlılığa sürükleyen bu platformlar yalnızca çocuk ve gençlerin değil tüm yaş gruplarının ilgi odağı haline gelmiştir. Sosyalleşme dinamikleri sosyal medya aracılığıyla değişmekte, yerine farklı yollar getirmektedir. Bireyler artık yakın akrabaları ve arkadaşlarıyla dahi sosyal medya platformları aracılığıyla iletişim kurmaktadır (Tuna ve Tuna, 2021).

Sosyal medya araçları ilk kurulduğu zamanlardan beri toplumu etkisi altına aldığı alanlardan biri de örgütlenmeye dair sunduğu seçenektir. Bireyler, sivil toplum örgütleri ve kurumlar için bir organizasyon düzenlemek ya da organizasyonu bizzat sosyal medya platformlarında yapmak mümkündür. Özellikle Twitter bu özelliğin kullanılabilirliği açısından tercih edilmekte, toplu bir şekilde konuşulan konular gündemi belirleyerek tüm dünyada görünebilir kılınmaktadır. Bir kanaat önderi, gazeteci ya da sanatçının fikir ve düşünceleri bu platformlar aracılığıyla takip edilebilir ve çok daha kolay ulaşılabilir (Abdulmecid, 2022, s. 44). Siyasetin ve toplumsal hayatın aktif olarak takip edilebilir olduğu medyada, yapılacak en küçük hata kitleler tarafından linç edilebilir olmaktadır. Linç durumu her bireyin ve toplumun karşılaşabildiği bir olgu haline gelmektedir. Sosyal medyanın etkin gücü bir hatayı veya olumlu bir gelişmeyi tüm dünyaya ve toplumlara görünür kılabilmekte ve herkesin bir fikir ortaya atabileceği bir ortam yaratmaktadır. Tüm bu etkisi ve gücüyle sosyal medya platformları toplumları ve özellikle bireyleri değiştirebilmektedir. Bireyin alışkanlıkları, düşünce ve inançları, beklentileri maruz

kaldığı medya içeriğiyle değişime uğrayabilmektedir. Sosyal medya aracılığıyla toplumsal ve bireysel olarak güzellik, başarı, mahremiyet gibi kavramlar kendi anlamları içinde bir dönüşüm de yaşayabilmektedir (Kutlu, 2023).

Bazı konularda ise sosyal medya ortamında akımlar, sözler ve videolar *trendtopic* (en çok konuşulan konu) olmakta, normal şartlarda bir anlam ifade etmeyecek kelime ve cümleler, birçok kişi tarafından anlaşılmakta ve toplumsal hafızada bir alan yer etmektedir. Şarkı, film ve dizi gibi içerikler sosyal medya kullanıcıları tarafından yapılan eleştiri ve yorumlar ile gündem olmaktadır. Toplumsal bir bütünlükle izlenen bu programlar, günün öne çıkan konusunu oluşturduğu zamanlarda çok daha fazla etkileşim alarak ortak bir payda oluşturur (Kurtulan, 2017, s. 46-47). Medyanın özellikle televizyon programlarının yıllardır bireyleri ve toplumu etkilediği artık değiştirilemez bir gerçektir. Dizi ve eğlence programları, saati geldiğinde tüm izleyicileri aynı anda ekran karşısında birleştirmekte ve bu programlar üzerinde ortak bir zaman paylaşılmaktadır. Bazı zamanlarda bireyler izledikleri programların etkisi altında kalmakta ve bu konuda sosyal medyada paylaşımlar yapmaktadır. İzlenen program yalnızca izlenmemekte üzerine sosyal medyada yorumlar paylaşarak gün içerisindeki tüm gündem sanal dünyanın içerisinde ilerlemektedir. Ölen karakter için cenaze töreni düzenlemekten, hayrı için lokma dökülmesine kadar birçok farklı olayla karşı karşıya kalınmaktadır. Çok izlenen dizilerdeki karakterlerin giydikleri ve taktıkları anında trend olmakta, bu ürünler en kısa sürede pazardaki yerlerini almaktadır. Birey ve toplumun izlediği medya içeriklerinden etkilendikleri görülmektedir (Zavalsız ve Soydaş Dağcı, 2019). Bu etkileşim boyutunun son yıllarda özellikle sosyal medya platformlarının hayatımıza girişiyle çok büyük bir ivme kazandığı söylenebilir. Artık 7'den 70'e tüm bireyler medyanın etki gücüne maruz kalmakta, gündelik olarak bu etkileşim kapsamına girmeyen kişiler neredeyse azınlık sayılmaktadır. Dolayısıyla 10-15 yıl önceyle kıyaslandığında medyanın toplumu etkileme hızı ve gücü de artmaktadır. Artık gündem çok hızlı değişmekte, her gün başlıktaki gündem hızla tüketilmekte yerini yeni başlıklara bırakmaktadır. Bir dizi veya filmde kullanılan ve bireyin hafızasında yer edinen bir sembol, sosyal medyanın gücünün de eklenmesiyle gündemde yoğun yer alarak anında toplumsal bir sembole dönüşebilmektedir. Sokakta, duvarda görülen bir sembol ya da dizide kullanılmış bir cümle, sosyal medyada maruz kaldığı içeriğin de etkisiyle, toplumsal olarak karşılık bulmakta ve kişi o diziden söz edildiğini anlamaktadır (İpek, 2020).

Uzun yıllardır televizyon ve sinemada karşı karşıya kaldığımız içerikler artık internet aracılığıyla bilgisayarlarımızda ve telefonlarımızda dahi ulaşılabilir bir konumdadır. Buna son yıllarda bir de dijital ortamda abonelik sistemiyle yürütülen video akış platformları dahil edilmiştir. Bu süreçte Netflix, Disney, Amazon Prime Video ve Blutv gibi dizi izleme uygulamaları ortaya çıkmakta ve bu platformlar milyonlarca kişi tarafından takip edilmektedir. Bireyler yalnızca televizyonda değil günün her saati istediği programlara ulaşım sağlayabilmektedir. Bu yoğun etkileşim gücü toplumun ortak paydada birleşimini sağlamakta, insanlar sürekli olarak bir etkileşim içinde olmaya davet edilmektedir (Erdoğan, 2023, s. 735). Sosyal medyanın toplumsal gücü o kadar yoğun bir hal almıştır ki bu etkileşimden geri kalmak toplum içinde konuşulan bir gündemden veya sohbetten geri kalmaya sebep olmaktadır. Bireyler toplumsal olaylardan ve gündelik akıştan geri kalmamak için neredeyse medyaya bağımlı hale gelmiştir.

4. SOSYAL MEDYA VE DEĞİŞEN HABERCİLİK DİNAMİKLERİ

20.yüzyıl sonlarına doğru değişmeye başlayan gazetecilik, 21.yüzyıla gelindiğinde yepyeni bir boyut kazanmıştır. Gazetecilikte esas olan, muhabirlerin bir haberi nesnel ve gerçek bir şekilde sunmasıdır. Muhabirler bağımsız kaynaklar olarak bir kurum ya da kuruluşa hizmet etmektedir. Gazeteciliğin geleneksel işleyişi halen daha devam etmekte ancak artan teknoloji farklı dönüşümlere sebep olmaktadır. İnternetin sağladığı yüksek erişim ve etkileşim gücü çok daha ucuz çok daha kolay bir gazetecilik sunmaktadır. Ayrıca bu erişim gücü, gazetecilerin kaynaklarını olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle sosyal medya aracılığıyla vatandaşların kullandığı telefonların her biri gazetecilik için birer kaynak teşkil etmektedir. Vatandaşların gündelik yaşamda görülen her olayın veya her konunun üzerine yorum yapma, fotoğraf veya video paylaşma hakkı vardır. Sosyal medya paylaşımları bazen birer haber kaynağı olurken bazen direkt haberin kendisi olabilmektedir (Scott, 2005). Gazete içeriğini çevrimiçi olarak ilk sunan Associated Press gazetesidir. İnternetin kullanılması ve yaygınlaşmasıyla 1990'ların ortalarına doğru çevrimiçi haber paylaşımları tercih edilmeye başlamıştır (Bourse ve diğ., 2012). Çevrimiçi haber paylaşımı, gazetecilik mesleğini temelinde değiştirmemekte, gazetecilik rutinlerine bir alternatif getirmektedir. Gazetecilere, kendi tekellerinde habercilik yapma imkânı sunarken kullanıcılara da istedikleri içeriğe daha kolay ve daha çok kaynakla ulaşma imkânı sunmaktadır. Bu şekilde içeriklere yalnızca gün içerisinde değil arşiv olarak da ulaşmak mümkün olmakta, haber kuruluşlarının arşivine erişim sağlanmaktadır (Aydoğan, 2013).

İnternetin gelişmesi ve sosyal medyanın ortaya çıkışıyla birlikte, haberler daha spesifik alanlarda ve daha özgür bir biçimde yazılabilmekte, gazeteciler kendi web sitelerini ya da sosyal medya sayfalarını açarak habercilik yapabilmektedir. Artık haber kurumları dünyanın her yerinden istedikleri habere ve ilgi çekici içeriklere ulaşabilmekte, toplamakta ve yayımlayabilmektedir (Yıldız ve Yüksel Özmen, 2023).

Geçmişe bakıldığında gazete sayısı ve işlevi olarak daha güvenilir bir çerçeve çizildiği söylenebilir. Gazeteciler daha net rollerde, bilgi ve haberi yalın ve doğru bir

şekilde araştırarak; güvenilir ve tarafsız bir misyonla bildirmektedir. Okuyucu ise genelde kamu hizmeti misyonuna güvenerek bu bilgiyi güvenilir görerek tüketmektedir. İlerleyen zamanlarda habercilik rollerinde değişim yaşanmakta, bireysel gazetecilikte artış görülmektedir. Gazeteciye bir web sitesi ya da sosyal medya hesabı yetmekte, istediği haberi bu araçlar ile paylaşabilmektedir. Günümüzde çok fazla haber-bilgi ajansı ve bireysel gazetecilik yapan kişi bulunmaktadır. Bu durumda, olaylar veya haber aktarılırken belirli bir görüş çerçevesinde ya da yanlı olarak da yansıtıldığı görülebilmektedir (Çaba, 2018). Bilgi ve haber yayımlanırken üretici ve tüketici arasındaki etkileşim çok azdır. Haber yayımlanır, okuyucu bilgiye erişir ve geri bildirim neredeyse yok ya da olduğu zaman çok yavaştır. Dijital medya ortaya çıktıktan sonra bu durumda değişim yaşanmıştır. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde haber içerikleri çok daha hızlı okuyucuya iletiliyor, çok daha geniş kitlelere erişiyor ve okuyucu anında tepkide bulunabiliyor. Özellikle sosyal medyanın kazandırdığı anıdalık bu etkileşimi arttırmış ve aradaki bu iletişim değişmiştir (Özyal ve Tosun, 2017).

Teknoloji aracılığıyla çok daha geniş kitlelere ulaşılabilirken çok daha ucuz maliyetlerle bu etkileşim ağını oluşturan içerikler hazırlanarak, paylaşılabilir. Dijital teknolojide içerik üreticileri multimedya (çoklu ortam) özelliklerini kullanarak içeriklerini ifade edebilmekte, olayları farklı ve çeşitli olarak aktarabilmektedir. İçeriğine farklı görseller, animasyonlar ve sesler ekleyerek, daha ilgi çekici hale getirebilmektedir. Özellikle sosyal medyada içerik üretmek, üreticiye içeriğini oluşturabilmesi için çok fazla seçenek sunmaktadır. Sosyal medya okuyucuyla sürekli etkileşim kurmak için en yaygın platformlara sahiptir. Sosyal medyada videolu, sesli veya görsel her türlü içerik oluşturabilecek içerik üreticisi, son dakika haberlerini en hızlı şekilde aktarabilirken, kaynak ve yorumlara çok rahat ulaşabilmektedir (Genç, 2018). Tüm bu imkanlar gazetecileri ve gazeteciliği sosyal medyaya çekmeye yetmektedir. Artık bireyler gazete alıp okumaktansa internet ve sosyal medyadan habere erişmeyi seçmektedir. Dijital haber servislerinin gelirindeki yükseliş, gazetelerinkini etkileyip gerileme yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple geleneksel medyadan haberdar olduğumuz ajans sahipleri, kurum ve kuruluşlar kendilerine dijital medyada da yer vermeye başlamıştır. Televizyon ve gazetelerde görmeye alışık olduğumuz yüzler, sosyal medya platformlarında aktif

içerik üretmeye başlamakta ve günümüz teknolojisinin de etkin yüzleri olmaya çalışmaktadır (Scott, 2005).

Dijital gazeteciliğin temel dinamiklerine bakıldığında multimedya, etkileşim ve hipermetin kavramlarıyla karşılaşmak mümkündür. Multimedya ses, görüntü, video, animasyon, metin gibi etkileşimli içeriklerdir. Dijital gazetecilik ve özellikle sosyal medyada içerik üreticileri bu özellikleri sıkça tercih etmekte, daha ilgi çekici içerikler üretilmektedir. Diğer bir özellik ise dijital medyanın da kullanılmasında en önemli etkenlerden biri olan etkileşimdir. Etkileşim kullanıcıyı ya da haber tüketicisini haber deneyiminin bir parçası yapabilmektedir. Etkileşim özelliği üreticinin yanında tüketiciye de yorum yapma ve seçici olma özelliği sunabilmektedir. Ele alınacak son kavram hipermetin, geleneksel gazetecilik metotlarını dijital medyanın özellikleriyle daha uyumlu bir versiyona çevirmesidir. Hipermetin, internet ekranında gösterilen yalnızca metinden oluşmayan gelişmiş seçenekleri olan belgelerdir. Hipermetin aracılığıyla tasarlanan web tabanlı siteler, farklı bilgi parçalarını birbirine bağlayarak dijital haber medyanın en dikkat çekici özelliğini oluşturmaktadır (Akkök, 2022).

Dijital medyanın getirileri gazeteciliği yalnızca bir aktarım aracı olmaktan çıkararak, etkileşim özelliğiyle tüketiciyi de artık haber toplama ve yaymanın parçası yapmıştır. Sosyal medyada platformlarında bir konu üzerine, özellikle o konuya şahit kişiler tarafından yapılan yorumlar, konuya farklı perspektiften bakılmasını sağlarken yeni bir kaynak daha yaratılmış olur. Dijital medya gazeteciliğe özgürlük ve çeşitlilik alanında daha rahat bir ortam sağlamıştır (Uzunyol, 2013).

4.1 Sosyal Medya Haberciliği ve Yalan Haber

Haber, gerçekleşen olayı, izleyen, okuyan ya da dinleyen kitleye ulaştırma ve bunu toplumla paylaşmaktır. Haber toplumla paylaşılırken bazı hususlara dikkat edilmeli, haberde doğruluk ilkesinden şaşılmamalıdır. Sosyal medyanın sunduğu sonsuz akış, herkesin istediği paylaşımda bulunabilmesi ve istediği şekilde bilgi-haber sunabilmesi yalan haberi arttıran etkenlerden biri olmuştur. Yalan haber verilen bilginin kasıtlı veya kasıtsız yalan, yanlış, dezenformasyon ve mezenformasyon şeklinde oluşturulmasıdır (Şener, 2018, s. 359).

Tıpkı internet gibi dijital medyanın da olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Dijital medyanın olumsuz etkilerinin en başında yalan bilgi kavramı yer almaktadır. Dijital haberciliğin hızlı bir şekilde yükselişinin, içerik ve haberciliğin değişimiyle sosyal medya ve internet kullanıcıları yalan bilgiye maruz kalmaya başlamıştır. Yalan bilgi yalnızca bireyleri değil devlet ve toplumları da olumsuz etkileyebilmektedir. Yalan bilgi paylaşımı elbette dijital medyayla ortaya çıkmamıştır, gazetecilik tarihine bakıldığında çok fazla sahte/yalan haber yayıldığı görülebilir. Burkhardt, “Yalan haberlerin kökeni, matbaadan önceki dönemlere kadar gitmektedir. Söylentiler ve yalan yanlış hikayeler, muhtemelen insanlar gücün önemli olduğu gruplarda yaşadığından beri var olmuştur” söyleminde bulunmuştur (Burkhardt, 2017). Ancak yalan bilgiye dair dijital medyanın getirdiği etkileşim ve yayılım gücü en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Geleneksel medyadan farklı olarak yapılan yalan haber paylaşımı anında milyonlarca insanın önüne düşmekte, yapılan yorum, eleştiri ve paylaşım yalan haberin görünürlüğünü daha da arttırmaktadır (Dahi, 2022). Geleneksel medya katılım sınırlı ve denetimlidir. Haberin istenen kısmı istenen bilgi miktarıyla paylaşılmakta, denetimden geçerek yayımlanmaktadır. Dijital medyada ise bireyler kendilerini ve bilgileri kontrolsüz ve özgür biçimde paylaşmaktadır. Birey paylaşmak istediği bilgi veya görüşü bir denetim mekanizmasından geçmeden istediği şekilde paylaşabilmektedir. Sosyal medyanın yükselişi ve internetin dönüşümünün bir sonucu olarak, dijital medya ortamı daha özgür ve daha adil bir ortam sunduğu düşüncesi yaygınlaşmaktadır (Deibert, 2015).

Sosyal medya platformları, Arap Baharı devrimlerinde etkin rol oynamasından sonra, siyaseti ve toplumsal hayatı önemli ölçüde etkilediğine dair düşünceler ortaya çıkmıştır. Arap Baharı sürecinde insanlar seslerini bu platformlar aracılığıyla duyurmuştur ve bu süreç özellikle Twitter’ı, toplumsal hareketlerin çıkışı ve sürecinin odak merkezlerinden biri haline getirmiştir (Herrera, 2014). Dijitalleşmenin ve sosyal medya kullanımının toplumsal hareketlerin bir aracı haline gelmesi; sosyo-politik, ekonomik ve bireyin içerisinde olduğu birçok alanı etkilemesi bu platformları hayatımızın bir parçası haline gelmesinde de etkili olmuştur. Dijital teknolojilerin olumsuz kullanımında demokrasiye yönelik tehdit oluşturduğuna yönelik düşünceler vardır. İnternet ve sosyal medyanın çoğu ülkede milyonlarca ve dünyada milyarlarca kullanıcıya sahip olması devletler ve bireyler için risk olarak varsayılmaktadır. Yalan haber paylaşımı ve sahte sosyal medya profilleri ülkelerin seçim zamanlarında,

toplumsal bir kaosa sebep olabilmektedir. Sahte hesaplarca toplumsal kaosa sebep olacak yalan haber paylaşımı hükümet ve vatandaşları birbirine karşı kışkırtabilir, seçimler ve bireyler aleyhine iftira atılarak karışıklığa sebep olabilir (Howard, 2011).

Siyasi ve toplumsal süreçler şekillenirken önemli etkenlerden biri olan sosyal medya platformları, iletişim gücü sebebiyle kitleleri etkilemekte en sık kullanılan araçlardan biri haline gelmiş, dezenformasyon ve propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç dijital araçların kullanılarak vatandaşların gündelik hayatının bir parçası olan sosyal medya araçlarıyla kitlelerin manipüle edilmesidir. Sosyal medya platformlarının devlet eliyle ya da devlet dışı aktörler tarafından kitleleri manipüle ve propaganda amacıyla kullanılması, demokrasi için önemli bir tehdit oluşturur (Woolley ve Howard, 2019). Kullanılan medya sitelerine benzer siteler açarak bu sitelerde aldatıcı bilgiler paylaşmakta, daha sonra sosyal medya hesaplarında bu sitelere etkileşim verecek sahte hesaplar açılarak yalan haberin yayılımı hızlandırılmaktadır. Yalnızca trol hesaplarla da yapılabilecek bu aldatıcı sistem, gerçek dışı üretilen yalan içeriklerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak, manipüle edici bir düzen kurmaktadır. Son olarak üretilen sahte içerikler, sosyal medya ortamının ve ana akım medyanın gündemini oluşturur ve tartışılır hale getirir. Bu düzmece sistem adeta yalan haberi görmeyen vatandaş bırakmayarak, manipüle edilen kitleyi çok daha genişletmiş olur. Kriz anlarında vatandaşlar manipüle edilerek ülkedeki kriz anı daha kritik bir ortama sürüklenebilmektedir (Yerlikaya ve Aslan, 2020).

Sosyal medya platformları, kullanıcı profillerinin içerik ürettiği haber, bilgi ve eğlence içerikli paylaşımlarda bulundukları mecralardır. Bu platformlar azınlık gruplara eşit ses çıkarabilme imkânı sunmakta, demokrasiyi güçlendiren bir konuma da sebep olabilmektedir. Demokrasiyi güçlendirebileceği bir konum sağlayan sosyal medya platformları, bilgi üretimi ve dağılımı konusunda da demokratik bir durum sağlayabilmektedir (Çetin, 2015, s. 64).

Dezenformasyon yani haberi çarpıtma, kişinin haberin yanlışlığını bildiği halde kasıtlı olarak paylaştığı yalan bilgidir. Yalan, yanlış ve dezenformasyon haber kavramları genellikle birleştirilmiştir. Kişinin yanlış bilgi vermesi, bunu kasıtlı ilettiği anlamına gelmemektedir. Yanlış haber doğru olduğu düşünülüp paylaşılmış olabilir ancak bu yanlış bilginin paylaşıldığını değiştirmez. Gerçek olduğu bilinen ancak paylaşıldığı taktirde kuruluşa, ülkeye veya bir kişiye zarar verecek bilgilere de

“kötü bilgi” denir. Yalan ve yanlış bilgi, dezenformasyon ve mezenformasyon aynı kavramlar olmasa da sık sık hatalı bir şekilde birbirine kullanılmaktadır. Sosyal medyada kişi veya kurumlar kimi zaman siyasi, ideolojik ve ticari sebeplerden yalan haber paylaşımı yaparken kimi zaman ise yalnızca eğlence sebebiyle paylaşım yapılmaktadır. Belirli bir sebep uğruna yapılan yalan haberler, bazen yalan olduğu bilinerek bazen bilinmeden yayılırken, her halükârda bir zarar verme söz konusu olmaktadır. Bazen de yanlış veya doğru bir bilgiyi ilk paylaşan olmak için bu tür paylaşımlar yapılabilmektedir (Yeşil, 2016). Sosyal medyada paylaşılan haber etkileşim gücü sebebiyle kamuoyunu yönlendirebilme yetkisine sahip kişi ve grupların odağı haline gelmiştir. Kişi ve kurumlar haber ve bilgi paylaşımı altında yalan, yanlış bilgi üreterek, gerçeği yanlış, taraflı vererek kitleleri etkilemeye çalışmıştır. Yalan, dezenformasyon ya da aldatıcı haber ve bilgi paylaşımı yalnızca metin ile değil video, ses veya görsel içerikler paylaşarak da yapılabilir. Bu açıdan bakıldığında bazen haberin tamamı değil de içeriğindeki bazı bilgi, görsel veya içeriğin bir kısmı yanlış olabilmektedir (Tunç, 2010, s. 248). Kitleler üzerinde inandırıcılığı yüksek bir etkiye sahip olarak aldatıcı içerikler ile yapılan haber, gerçek kişi, kurum ve kuruluşların adını kullanarak yalan bilgiyi medyada dolaşıma sokmaktır. Direkt suç teşkil eden bu yalan haberler, kişilerin güvendiği isimler üzerinden ortaya atılması haberin daha hızlı ve daha çarpıcı etki etmesini sağlamaktadır (Kazaz ve Acar, 2021, s. 190).

Mezenformasyon, manipölasyon ve art niyet aranmadan paylaşılan, yanıltıcı bilgiler için kullanılan bir kavramdır. Mezenformasyon, dezenformasyondan farklı olarak bir kasıt ile oluşturulmaz (Ireton ve Posetti, 2018). Bilgi doğruluğundan emin olunmadan yayılmaktadır. Kasıtlı bir tavırla yapılmamış olsa dahi kriz, afet ve acil durum anlarında doğruluğu araştırılmadan yapılan haber kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Acil durumlarda çok daha hızlı yayılabilmesi için bilgiyi yaymak, yardım istemek, konum bildirmek gibi amaçlarla kullanılan sosyal medyada verilecek her bilgi hayati önem taşımaktadır. Bu durumda mezenformasyon bilgi yaymak bir kişiyi veya kurumu zor şartlar altına sokabilmektedir. Asparagas kişi veya kurumlarca, masa başında hiçbir gerçekliğe dayanmadan yapılan yalan bilgilerdir. Asparagas habercilik, tamamen uydurma olmasına rağmen alıcıya gerçekmiş gibi sunulan inanılması beklenen haberlerin yayımlanmasıdır (Vikipedi, 2014). Genellikle asıl hedef dikkat çekmek ya da bir kişiye bir kuruma zarar vermek

olan asparagas haberler, sosyal medyanın işin içine girmesiyle birlikte çok yaygınlaşmıştır. Sık sık ünlüler için yapılan asparagas haberlerin asıl amacı daha fazla tıklanma daha görünür olmaktır.

Haber paylaşımı ve sürecine bakıldığında karşımıza çıkan bir kavram da araştırmacı gazeteciliktir. Araştırmacı gazeteciler halktan gizli tutulan bir bilgiyi ortaya çıkarmak için detaylı bir araştırma yapmakta, elde edilen bilgileri kamuoyuna paylaşmaktadır. Araştırma gazetecilikte inceleme ve analiz gerektirir, toplumun yararı gözetilir. Ancak bu gazetecilik türü de çarpıtılarak, konuyu yalanlarla ya da yine istenen bir kısmı gizleyerek paylaşılabilir (IRE, 2017).

Haberde örtmece kullanımı uygunsuz, sert haberde kullanılması mümkün olmayan patavatsız ifadelerin daha uygun, yumuşak ifadelerle dönüştürerek kullanılmasıdır (Howard, 1985, s. 101). Habercilikte örtmece, kötü olarak algılanan kelimenin değiştirilip, haber diline daha uygun bir biçimiyle sunulmasıdır. Örtmecede anlam değişmez ancak algılamayı değiştiren bir anlatım tarzı kullanılır, buna haber üslubu da denebilir. Kelimeler üstünde yapılan değişiklik ile olası kötü algıyı, kavramın veya olayın kabulünü kolaylaştıran biçimiyle şekillendirip paylaşılmasıdır (Demirci, 2017).

Yanıltıcı haber oluştururken haberi, zihinlerdeki etkisini görsel kullanımıyla destekleyerek, daha dikkat çekici bir şekilde sunulmasını sağlayan görüntü manipülasyonudur. Görüntü manipülasyonu, gerçekliği yeniden istenen şekliyle tasarlayıp istenen paylaşımı yapma sürecidir. Dijital ortamında fotoşop kullanımı olarak da bilinen bu fotoğraf üstünde oynama, yazılım ile uygulama haline de getirilmiştir. Kişinin daha fazla beğeni almak için kendinde gördüğü ‘kusur’lar üstünde oynama yaparak paylaştığı bu fotoğraflar yanıltıcı olabilmektedir. Haberde kullanılan görüntü manipülasyonu ise daha ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin, Saddam Hüseyin’in fotoğrafında küçük bir değişiklik yaparak, bıyığını Hitler’e benzeyecek şekilde değiştirmek yalnızca görüntüde değişiklik yapmak demek değildir, bu bir tür yanılsama yaratmaktır. Bu tasarlanan fotoğraf, manipüle edici olabilir ve gerçek çarpıtılabilir (Lovejoy, 2004). Görüntü manipülasyonu, yarattığı yanılsama ile siyasi ve toplumsal bir yöne evrilebilmekte; gerçek bir görselin kurgulanarak istenen görüntüye dönüştürülmesi ve istenen mesaja hizmet ederek paylaşılması bazı sorunlara yol açabilmektedir (Bostancı Ege, 2017).

Bir haberin içeriğine ait olmayan metin ya da görsellerin kullanılarak hazırlanması, yanlış bağlantılı haber olarak nitelendirilebilir. Olay gerçek ancak kullanılan içeriklerle bağlantılı değildir. İçerikte kullanılan görsel ve metin doğru bir bilgi içerse dahi haber ile ilgisiz kullanılmış, bağlantı yanlış kurulmuş olabilir. Bu durum yalan haberin ortaya çıkışını engellemez, kitleleri yanıltıcı bir haber yapılmış olur. Bu gibi haberler toplumda yanlış anlaşılmaya, bilgi kirliliğine ve bu yanıltıcı haberin geniş kitlelerce erişimine sebep olduğu için ciddi sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla bir haber oluştururken doğru bilgiyi sağlamak kadar yanıltıcı olabilecek içerikleri aktarmamak, doğru bilgilere dayanan haber üretmek gerekir; aynı zamanda bireysel olarak da kitleler bilinçlendirilmeli, yanıltıcı haberlerin, kullanıcı ve okuyucular tarafından yayılması engellenmelidir (Kazaz ve Acar, 2021, s. 192). Bir kişiye veya kuruma zarar vermek için yapılan haberlerin başında hiciv ve parodi şeklinde tasarlanan yalan haberler gelmektedir. Bu tarz haberlerin içeriği genellikle mizahi bir üslupla yapılarak, bir kişi veya kuruma gönderme yapma amaçlanmaktadır. Haber içeriği bu amaçla yapıldığını belli etmekte, okuyucu bunun bilincinde, haberin doğru veya yanlışlığıyla ilgilenmemektedir (Kazaz ve Acar, 2021, s. 187).

Sosyal medya ortamında gündelik akışta milyonlarca içeriğe maruz kalındığından, yalan veya doğru, iyi veya kötü arasındaki ayrım belirsizleşerek gerçek bilgiyle karşı karşıya kalma ihtimali kısmen azalmaktadır. Sosyal medya kullanıcıları gördüğü içerik karşısında sorgulamaya gitmeden kaynağını bilmediği bilgi ve görsellere inanmakta, paylaşmakta ve bunların yayılımına katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda gerçekliğini araştırmadan inanarak paylaşan kullanıcı, sosyal medya içerisindeki bilgi kirliliğine katkı sağlamış olmaktadır (Topsakal, 2021, s. 387). Kasıtlı veya kasıtsız yapılacak her yalan, yanlış, dezenformasyon ve mezenformasyon bilgi bir kişinin doğruya ulaşma hakkına gasptır. Acil anlar düşünüldüğünde bu çok ciddi sonuçlara varabilir, kişilerin bu tür bilgileri yaymaları önlenmelidir. Sosyal medyadaki tüm bu akış içinde bireylerin internet-sosyal medya okuryazarlığına sahip olması, yalan haberle mücadelenin başında gelmektedir.

4.2 Türkiye’de Yalan Haber ile Mücadele

Devlet toplum düzeni ve kişilerin refahını, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumakla mükelleftir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 5.Maddesi şu şekildedir:

Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır. (1982 Anayasası, m.5).

Dijital ortamda sunulan yalan bilgi ve haber, yasa dışı içerikler, hakaret ve iftira paylaşımları toplumun düzenini ve milli güvenliği tehlikeye sokmakta, kişilik hak ve özgürlüklerine risk oluşturmaktadır. Dolayısıyla devlet, düzeni korumak için dijital ortamdaki huzuru ve tehditleri de ortadan kaldırmalıdır. Gün geçtikçe içerik ve kullanıcı sayısı hızla artan internet ve sosyal medya platformlarında işlenen suçlarda artış ve suç türlerinin de çeşitlendiği görülmektedir (Bahar, 2018, s. 8).

Dijital medyada gün geçtikçe bilgi akışının artışı ve hızlanması paylaşılan yalan haberlerle mücadele etmeyi gerektirmektedir. Uydurma üzerine kurulu yalan haber, okuyucu kitlesini yanıltmak ve dolaylı ya da dolaysız zarar vermek üzerine kurgulanmaktadır (Wardle, 2017). Kasıtlı olarak hazırlanan yalan haberler, okuyucu kitlesinin düşüncelerini yönlendirmek amacıyla hazırlanarak, bireyleri etkilemeyi hedeflemektedir. Ancak haberin amacı şartlar ne olursa olsun okuyucu doğru bilgilendirmektedir. Sosyal medya kullanımının etkisiyle her profilin istediği bilgiyi ve fikri paylaşabilmesi, gün geçtikçe yalan haber kavramını sosyal medyanın önemli sorunlarından biri haline getirmiştir. Bu sorunun çözümüne yönelik bir çözüm, 2016 yılında gazeteci Mehmet Atakan Foça tarafında kurulan teyid.org, paylaşılan bilginin doğruluğunu kontrol eden, açık kaynaklar ile bilginin doğruluğunu ortaya çıkaran bir sitedir (Coşgun, 2017).

Türkiye’de internet içerikleriyle ilgili ilk düzenleme 2007 tarihinde 5651 sayılı yasa ile yapılmıştır. Kamuoyunda “İnternet Kanunu” olarak bilinen, 5651 sayılı “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun” amaç ve kapsamı, şu şekilde belirtilmiştir: “...içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcıların yükümlülük ve sorumlulukları ile internet ortamında işlenen belirli suçlarla içerik, yer ve erişim sağlayıcıları üzerinden mücadeleye ilişkin esas ve usulleri düzenlemektedir.” (Resmî Gazete, 2007) Teknolojinin ilerlemesi yeni mecraların ortaya çıkışını sağlamış, internet ve içeriğindeki kullanım alanları da bu ilerlemelerin etkisiyle değişime uğramıştır. Ortaya çıktığı ilk zamanlardan beri

insanların hayatında yer edinmeye başlayan sosyal medya platformları günümüzde adeta gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla internet üzerindeki yayınların ve suçların da içeriğinin değişmesiyle 5651 sayılı kanunda da yeni düzenlemelere gidilmiştir.

31.07.2020 tarihinde 31202 sayılı resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren kanun, kamuoyunda “Sosyal Medya Düzenlemesi” olarak bilinir. 7253 sayılı kanun 5651 sayılı kanunun ilave yapılarak düzenlenmiş halidir. 7253 sayılı “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, Sosyal Ağ Sağlayıcı kavramını ortaya çıkarmış ve bu kavramı, sosyal etkileşim sebepli internet kullanıcılarının dijital ortamda metin, konum, ses ve görüntü gibi içeriklerin kullanılmasını saplayan gerçek veya tüzel kişilerdir. Bir değişiklik de Türkiye’de kullanılan ve günlük erişimi 1 milyondan fazla olan sosyal medya platformlarının Temsilci Atama Yükümlülüğü’dür. Uygulanmaması halinde para cezası, reklam yasağı ve internet trafiği bant genişliğinin daraltılması gibi yaptırım süreçleri getirilmiştir. Getirilen bir yükümlülükte Başvurulara Yanıt Verme Yükümlülüğü’dür. Günlük erişimi 1 milyondan fazla olan sosyal medya platformlarında, özel hayatın gizliliğine dair saldırı olduğu gerekçesiyle yapılacak başvurulara, temsilciler, 48 saat içerisinde cevap verme yükümlülüğündedir ve cevap verilmemesi durumunda para cezası uygulanma yükümlülüğü getirilmiştir. Diğer hükümler ise; Verilerin Türkiye’de Muhafaza Edilmesi Yükümlülüğü, Rapor Verme Yükümlülüğü, Erişimin Engellenmesi veya İçeriğin Çıkarılması Yükümlülüğü’dür (Oymak, 2020).

18.10.2022 tarihli 31987 sayılı resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş olan, 7418 sayılı “Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, Kamuoyunda “Dezenformasyon Yasası” ve “Sansür Yasası” olarak bilinir. Dezenformasyonla mücadele kapsamında 2004 yılında yürürlüğe giren 5187 sayılı “Basın Kanunu”nun ilave düzenlemesini içermektedir (Oymak, 2022, s. 504). Madde 217/A- (1)’da şu şekilde belirtilir:

Sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. (Resmî Gazete, 2022).

4.3 Sosyal Medya ve Risk Toplumu

Modern dünya yenilikleri ve değişimleriyle toplumu ve bireyi etkilemektedir. Günümüz dünyasında var olan ve tehdit unsuru oluşturan riskleri, modernliğin ürettiği söylemek mümkündür. Modern dünyadaki riskler, toplumsal yapıyı etkilerken toplumsal yapı içerisindeki bireyi ve gündelik yaşamını da etkilemektedir. Risklerin yaratıldığı tehlikeler dünyasında, bu risklere karşı önlem alma ihtiyacı içinde olan bireyin toplumsal algıları ve gündelik pratikleri de etkilenmekte, bu durum bir korku kültürü oluşturabilmektedir. Yaşadığı dünyada her an bir tehlikeyle karşılaşma riski olan birey, yaşamını da bu durumlar çerçevesinde şekillendirmektedir (Altundere, 2019). Teknoloji beraberinde getirdiği önemli gelişmelerin yanında, toplum ve insanların risk ile karşı karşıya kalacakları durumlara da sebep olmaktadır. Ortaya çıkan riskler ekonomi, siyaset, kültür ve gündelik yaşam gibi birçok alanda tehdit oluşturmaktadır. Modernlik bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretildiği ve geliştiği bir dünya sunmaktadır. Teknolojinin gelişimi ise dijital medyanın hayatımıza girmesine sebep olmuş, internet kullanımı ve sosyal medya platformları adeta bireyin gündelik pratiklerinden biri haline gelmiştir. Bu değişim ve gelişim birçok riski beraberinde getirirken, internet ortamının sunduğu sonsuz erişim ve etkileşim gücü riske yeni boyutlar eklemektedir (Beyaz Özbey, 2022, s. 145).

Risk kavramına daha detaylı bakıldığında, bu kavram ilk olarak Ulrich Beck tarafından “Risk Toplumu: Bir Başka Modernliğe Doğru” kitabında kullanılmıştır. Alman sosyolog Beck Risk Toplumu “... kendi başına buyruk, sonuçlara kör, tehlikeler karşısında vurdumduymaz hale gelmiş modernleşme süreçlerinin kendiliğinden devinimi sırasında oluşur” olarak tanımlamıştır. Risk toplumu, modern hayatın getirdiği toplumsal yapıda kültürel, ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişimler sürecinde oluşan; bir belirsizlik ifade eden, “güvensizleştirilmiş bir toplum” demektir. Beck, 21.yüzyıl toplumsal sürecinin içerisinde riskleri barındırdığını söylemektedir. Ancak Beck risk kavramının modernliğin yarattığı bir kavram olmadığını, sanayi toplumları başta olmak üzere modernleşme öncesi ve sonrası toplumlarında da risk ortamlarına rastlandığını; risk toplumlarının, alınmış kararlar neticesinde ortaya çıkacak tehlikeler karşısında güvenlik normlarının işlemediği yerde başlayacağını belirtmektedir (Beck, 2013). Gündelik yaşamda risk ve tehditlerden sakınmak için oluşturulan kamuoyu sosyal korkunun esasını

oluşturmaktadır. Beck Risk Toplumu'nda yaşamın içinde ortaya çıkan risklerden bahsetmektedir. Beck modern dünyada teknolojik gelişmelerin etkisiyle oluşan risklere, yeterli önemin verilmediğini savunmaktadır. Ferudi ise Beck'in risk toplumu fikrinin aksine, tüm bu risklerin yarattığı “korku kültürü”ne karşı çıkmakta, risk almanın yaratıcı ve olumlu tarafını irdelemektedir. Ferudi'ye göre Beck'in, teknoloji ve bilime olan güvensizliğin neden ya da nasıl ortaya çıktığını araştırmak yerine bu fikrin haklılığını savunduğunu söylemektedir (Ferudi, 2001).

Beck, risklerin yüzyıllara göre farklılık gösterdiğini, yerelliğinin yanında küresel bir boyutu olduğunu da belirtir. Risk toplumu kavramının tanımı ona göre bir geçiş dönemi tanımından yapılır. Risk kavramından yola çıkarak bu kavramın değişen anlamını sosyo-kültürel bir temelde değerlendirmeye çalışmıştır. Beck, risk toplumu bağlamında kurulacak olan kuramın, ilk olarak risk kavramı incelenerek oluşturulabileceğini savunur. Risk kavramı anlayabilmek için de önce modernleşme kavramı anlaşılmalıdır. Beck'e göre risk modernliğin icadı değil ancak gelişme kavramı kadar eski bir kavramdır. Ayrıca günümüz dünyasındaki riskleri geçmiş risklere göre ayırtmaktadır. Ona göre günümüzde riskler ülke sınırlarını aşmış, küreselleşmiştir. Öncelikle belirli bir coğrafyada ortaya çıkan riskler, öngörülemez şekillerde dünyaya yayılmaktadır (Soydemir, 2011, s. 171). Beck, riski ve risklerin temel özelliklerini şu şekilde açıklamıştır: Riskler öngörülemez ve tahmin edilemez, bu nedenle de onlara karşı önceden önlem alınamaz. Çıkmış riskler neler doğrultusunda ve ne sebeple çıktığı konusunda bilgi verebilir ancak belirsizlik durumu devam etmektedir. Dolayısıyla modernleşmenin en gelişmiş noktasında belirsizlik ve denetlenemezlik ile karşı karşıya kalınır (Beck, 2013). Beck'in risklere yönelik “sigortalanamazlık” kavramı da bu sebeple ortaya çıkmaktadır. Risklerin öngörülemez ve tahmin edilemez oluşu ona karşı tıbbi önlem almayı da zorlaştırır. Günümüz dünyasında risklerin bir coğrafyadan çıkarak karmaşık yollarla dağılması, risk ve zenginlik dağılımını da farklılaştırmıştır. Riskler artık tüm dünyaya yayılmış, ülke sınırlarını aşmıştır. Riskleri bilinçli üretenler kazançlı çıksa da dünya negatif etkilenmektedir. Riskleri besleyerek, tehlike boyutunu arttırıp yaygınlaşmasına sebep olan durumlardan biri de otorite ve denetim eksikliğidir (Beck, 2011).

Giddens riski ikiye ayırmıştır: dışsal risk ve imal edilmiş risk. İmal edilmiş riskler, bilim ve teknolojinin gelişimiyle insan müdahalesi dahilinde ortaya çıkan risklerdir. Dışsal risk ise insan müdahalesinin bulunmadığı, gelenek ya da doğal kaynaklardan

ortaya çıkan risklerdir. Örnek olarak, insan etkisinin söz konusu olmadığı dışsal etkenler, afetler, salgın hastalıklar verilebilir (Giddens ve Pierson, 2001).

Sosyal medya, sosyal korkuların ortaya çıkışında ve global bir etkiye sahip olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bireylerin sosyal medya platformlarında sosyal korkularla karşı karşıya kalmasının yanında, bizzat bu platformlara dair korkuları da bulunmaktadır. Sosyal medya platformunda bireyler kişisel bilgilerini ve özel alanlarına dair kesitleri paylaşabilmekte, bu içerikler korkularının ortaya çıkışına sebep verebilmektedir. Bireyler paylaştıkları fotoğrafların farklı amaçlarla izinsiz kullanılması, kullandıkları hesapların çalınması, kişisel bilgilerinin kötü amaçlı kişilerce ulaşılması gibi korkulara dair endişe duyabilmektedir. Bireyler bu korkuların gerçekleşebilmesi ihtimali olsa dahi genellikle sosyal medya platformların uzak durmamaktadır. Sosyal medya platformlarının ortaya çıkardığı korkular ile risk arasında bağlantı vardır. Tehlike ve risk algısı bireylerin günlük yaşamlarını etkilemekte, davranış ve düşüncelerini yönlendirebilmektedir. Sosyal medya platformlarında ortaya çıkması muhtemel riskler belirsizdir, korku ve endişe duyulan risk hiç gerçekleşmeyebilir. Ancak günümüz risk toplumunda, sosyal medyada riskli oluşturan boyutlardan biri olmaktadır (Altundere, 2019, s. 255-256). Sosyal medya platformları bireyi bağımlı hale getirebilmektedir. Bireylerin günlük olarak platformlardaki hesaplarında vakit geçirmeleri, bazı bireylerde çok uzun saatler alabilmektedir. Gününün belirli bir vaktini sosyal medyada geçiren bireyin, sosyal yönleri zayıflayabilmektedir. Her gün mutlaka sosyal medyaya girme ihtiyacı duyan bireyler, bu platformlara bağımlı duruma geldiklerini fark etmeyebilir, harcanan vaktin uzamasıyla gerçek dünyadan soyutlanabilir (Çiftçi, 2018). Bu durum bireyin sosyal aktivitelerini ve sorumluluklarını etkilemektedir. Aynı zamanda bireylerin sosyal medyada paylaştığı içeriklerden dolayı, mahremiyet alanını ihlal ettiği görülebilir (Yüksel, 2021, s. 88-89).

Bireyin sosyal medya kullanımı hayat tarzında bazı değişikliklere sebep olabilir. Sosyal medya kullanırken kendi sosyal çevresinden soyutlanan birey, sosyalleşmemesinin etkisiyle yalnızlaşabilir. Birey sosyal medyada uzun süreler harcayarak ailesinden, sorumluluklarından, gerçek dünyaya dair yaşamından kopmaktadır. Bazı durumlarda da sosyal hayatında yalnızlık çeken bireylerin, daha fazla sosyal medya ortamına bağlandığı görülebilir. Birey yaşamındaki sosyalleşme eksikliğini, sosyal medya ortamındaki sanal dünyada gidermeye çalışarak, sanal

arkadaşlıklar kurabilmektedir. Ancak her iki durumda da birey sosyal medya ortamında gerçekliği kesin olmayan sanal bir dünyayla iç içedir. Bu durum sosyal medyada sosyalleşen bireyin, iletişim sorunları yaşamasına, bireyin kendine ve topluma yabancılaşmasına sebep olabilmektedir. Sosyal medyanın, toplumun ve toplumsal kurumların yarattığı riskler, bireyselleşmenin temellerini oluşturmaktadır (Beyaz Özbey, 2022, s. 152-153). Sosyal medya kullanımının ortaya çıkardığı riskli durumların öznesi olan birey, risklerle mücadele edilmesinde de durumun öznesi olabilmelidir. Sosyal medya kullanılmasıyla yalnızlaşan birey, gündelik yaşamla bağlantısının kesilmesiyle, toplumsal değerlerin yozlaşmasında da önemli rol oynamaktadır. Birey yalnızca kendine değil, toplumsal dünyaya ve yaşadığı topluma da yabancılaşır. Artık toplumsal yaşamda özne değil nesne konumunda olur (Karagülle ve Çaycı, 2014, s. 4).

Sosyal medyanın ortaya çıkardığı risklerden biri olan bilgi güvenliği konusudur, bu konu birey için önemli olduğu kadar toplum için de önemlidir. Beck risk toplumu kuramında bu konuya dair doğrudan bir görüş belirtmemiş, bilginin hakimliği ve teknoloji hakkında yorumlarda bulunmuştur. Bu konulardaki düşünceleri, buradan yola çıkarak yorum yapabilmek için ipucu verir. Beck bilginin, teknolojinin etkisiyle tek elde toplanmasına karşı çıkmıştır. Beck teknolojinin sunduğu, aşırı bilginin internet ortamında var olması ve dolaşması durumuna da karşı çıkmaktadır. Çünkü bu durum bireylerin, aşırı bilginin kontrolsüz kullanılmasından dolayı zarar göreceğini düşünmektedir. Birey, aynı zamanda bilgi eksikliği sebebiyle bilim ve teknolojiye hızlı ilerlemelerle oluşturulan yenilikleri doğrudan kabul de edebilir. Beck'e göre bu iki durum da bireyi ve toplumları olumsuz etkileyebilir. Birey ya bu kontrolsüzlükten zarar görecektir ya da kabul etmek durumunda kalacaktır. İki durum da toplum için tehlikelidir (Çuhacı, 2004, s. 94).

Riskler ve risklerin yarattığı belirsizlikler yalnızca bireyi değil toplumu da etkilemektedir. Pidgeon'a göre, belirsizliklerin bireyi ve toplumu etkilemesi, riske ve belirsizlik inançlarına verilen tepkiler de sosyal olarak paylaşılma ve şekillendirilmeye meyillidir. Risk bağlamında sosyo-kültürel yaklaşım, sosyal organizasyon, düşünce ve değer şekillerini yansıtmak için önem taşır. Sosyal organizasyon, bireylerin seçtiği kurumsal düzenlemeleri ve yaşayış biçimlerini savunma işlevine yardım etmektedir (Pidgeon, 2008, s. 352).

4.4 Ağ Toplumu

Ağ Toplumu kavramını ortaya çıkaran Manuel Castells, ağ toplumunu, “toplumsal yapısı mikro elektroniğe dayalı, dijital olarak işlenen enformasyon ve iletişim teknolojilerinin harekete geçirdiği ağlar tarafından örgütlenmiş bir toplum” olarak açıklamaktadır. Castells dijital ağların küreselliğine vurgu yaparak, programcılarının şekillendirdiği şekilde, bilgisayar ağlarının varlığıyla yalnızca ülkesel ve kurumsal sınırlarda değil, bir sınıra bağlı kalmadan kendi kendine tekrardan değişime girme özelliğine sahip olduğunu söylemektedir. Ağ toplumu küresel bir toplum yapısına sahiptir. Git gide artarak devam etse de her insan ağların dahilinde değildir ancak insanlar toplumsal yapının bir parçası oldukları için bu yapıyı oluşturan küresel ağların geçirdiği süreçlerden etkilenmektedir. Dünyanın her yerinde, insan hayatında etkili olan ve kontrol edici güce sahip önemli faaliyetler bu ağlarda örgütlenebilir. Finans piyasası, kültür, spor, eğitim, uluslararası kurumlar ve sivil toplum faaliyetleri de dahil birçok konuda dijital ağlar aracılığıyla örgütlenme toplumsal hareketlilik oluşturabilir (Castells, 2016, s. 59-60).

Castells tarafından ortaya çıkarılarak tanımlanmış ağ toplumuna dair bir tanım ise Van Dijk tarafından yapılmıştır: “Ağ toplumu kavramı bilgi işleme ve değişimin biçimini ve organizasyonunu vurgular. Sosyal ve medya ağlarından oluşan bir altyapı bununla ilgilenmektedir.” Bu doğrultuda ağ toplumunda, bireysel ya da toplumsal olarak örgütlenmeyi sağlayacak ağlar, tüm birim ya da birey, grup ve kuruluşları git gide birbirine bağlamaktadır. Van Dijk, ağ toplumunu ele alırken “görünmez yollar” kavramını kullanmaktadır. Görünmez yolları görülmesi zor gerçeklerin bir kesiti olarak tanımlarken, insanların toplumun bir parçası halindeyken yalnızca su borusu, gaz hattı, kablolu televizyon, kanalizasyon gibi ihtiyaç duyulan hatlara ve araçlara değil bilgisayar ağlarına da bağlı olduklarını söylemektedir (Van Dijk, 2006). Görünmez olsa dahi insanlara etki etme gücüne sahip bu internet ağlarının, toplumda bir bireyselleşme durumu oluşturduğu görülmektedir. İnternet ağları sanal toplumsal etkileşim ağı yaratmıştır. Bireyler sosyal medya platformlarında çevresine yabancılaşarak, bu platformlara bağımlı olurken aynı zamanda bu durum sayesinde sanal bir etkileşim içinde olarak başka insanlarla iletişim halinde kalmaktadır.

Castells ağ toplumunun içerisinde toplumsal yapı sürecinin ve bilgi dolaşımının ağ üzerinden gerçekleştiğini bu sebeple de ağ toplumunun enformasyonel bir toplum

olduğunu belirtmektedir. Endüstriyel toplum değildir ancak bilginin serbest dolaşımı özelliği olması bu durumu endüstri toplumundaki ürün dolaşımına benzetmektedir. Ağ toplumundaki önemli olgulardan biri de bu ağ içerisinde üretilmiş her bilginin paylaşılabılır ve yayılabilir olmasıdır. Ağ toplumu geleneksel medyanın iletişim seçeneklerini giderek azaltmaktadır. Teknolojinin sağladığı yeni üretim olanakları yeni medyayı ortaya çıkarmış, yeni medya içerik ve platformları gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Bu değişim toplumsal iletişimin biçimlerini dönüştürürken bireysel iletişimin özelliklerini de bir yenileşmeye sokmuştur. Bu süreç her bireyi yeni medya süreci içinde yer edinmeye adeta zorunlu hale getirmekte, çeşitli bilgileri ve becerileri öğrenmeye teşvik edebilirken aynı zamanda toplumsal olaylardan geri kalmamayı sağlamaktadır (Altunay, 2015, s. 419-420). Birey artık yaşadığı dünyada olup biteni, her yeni hareketi tek tuşla telefon ve bilgisayar ekranından öğrenebilirken sosyal medya kullanmadığı takdirde bazı gündem bilgilerinden eksik kalabilmektedir. Bu durum da bireyin internet ve sosyal medya dünyasının bir parçası olmaya itici bir güç oluşturmaktadır.

5. TRAVMA VE TRAVMATİK STRES BOZUKLUĞU

5.1 Travma

Travma terimi kişinin ruhsal ve bedensel sağlığını farklı şekillerde etkileyen ve zarar veren bütün olayları aktarabilmek için kullanılan bir kavramdır. 19.yüzyıl sonrası ve 20.yüzyıl başlarında “travma” terimi fiziksel travmanın dışında kullanılışı kısıtlıdır (Jones, 2007, s. 165). Günümüz dünyasında travma kavramının tıp sözlüğündeki karşılığı “bedene dış bir etmen tarafından bir zarar gelmesi” olarak tanımlanmıştır (Kocatürk, 2005). Travmanın bireyi sarsabilecek bir psikolojik etkisi olduğu 18.yüzyıl ve öncesi zamanlarda düşünülmemiştir. Travma süreci ve sonrasında psikolojik sorunlar yaşayan bireylerin zihinsel bir hastalık yaşadığı düşünülmüştür. Bu dönemlere göre birey psikolojik bir sorunla mücadele ediyorsa sorun yine kendisidir. Bireyin ya kişiliği ile ilgili ya da biyolojik temele dayalı bir rahatsızlığı olduğu düşünülüyor bu durumda direkt bireyin sorunlu olduğu kanısına vardırıyordu (Micale, 1989, s. 277). Bireyin üstesinden gelemediği, stresli ve yaşamı etkileyecek bir tehdit, fiziksel zarar görme veya kişiyi şoka sokacak durumların olduğu bir olay travmatik olarak tanımlanabilir (Van der Kolk, 1997; McNally, 2003). Stres kişinin psikolojik, biyolojik ve sosyolojik yaşamını etkileyebilen ve süregelen dengesini sarsan bir ruhsal gerilimdir. Stres karşısında bireyin vereceği tepki yaşadığı döneme, geçirdiği bazı zor süreçlere göre değişebilir (Öztürk ve Uluşahin, 2008).

Yaşamın olağan akışını bozan ve atlatılması güç olaylar, bireyleri farklı açılardan etkileyebilmektedir. Bu etkinin ruhsal boyutu psikolojik travma olgusunu oluşturabilmektedir. Psikolojik travma, travmatik durumların bireyde bıraktığı ruhsal etki ve bozulmayı ifade etmektedir (Yalçın ve Öztürk, 2018). Bir travmadan bahsetmek için travmatik bir olay gerçekleşmeli ya da bu tarz bir olayın tehdidi var olmalıdır. Birey travmatik olaya bizzat maruz kalarak, tanık olarak veya bir yakınının maruz kaldığını öğrenerek deneyimleyebilmektedir (Aker, 2012). Travmatik olayın türü, yaşanma tarzı gibi değişkenler önem teşkil etse de bu değişkenlerin kişide bırakacağı etkiler farklılık göstermektedir. Gerçekleşen travmatik sürece doğrudan ya da dolaylı olarak şahit olan bireylerde benzer etkiler görülebilmektedir. Travmatik

olayın birincil, ikincilliği ya da etki boyutu bireylerde farklı etki bırakabilmektedir (Kahil ve Palabıyıkoglu, 2018).

Travmatik olayları farklı başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür. Yaşanan olayın doğası ve birey üzerindeki etkisine göre sınıflandırılabilir. Travmatik olaylardan olay doğal afetler, insan kontrolü dışında ve yıkıcı etkileriyle meydana gelmektedir. Deprem, sel, kasırga gibi doğal afetler fiziksel ve psikolojik travmalara sebep olmakta ve toplumu etkilemektedir (Sümer ve diğ., 2005). İnsan eliyle gerçekleşen savaş, terör saldırısı, iş kazası gibi felaketler ise insan sebepli gerçekleşir ve genellikle önlenmesi mümkün olaylardır. Bu tarz olaylar büyük yıkımlara sebep olabilirken insan üzerinde de psikolojik sorunlara yol açabilmektedir (Sungur ve diğ., 2014). Bireyin kişisel hayatında gerçekleşen ve onu etkileyen, kişisel ve kronik travmatik olaylar, travmatize edici etkiye sahip olabilmektedir. Bireyin yaşamında gerçekleşen saldırı, çocukluk dönemindeki ihmal ya da istismar, kayıp ve ağır hastalık gibi olaylar kişisel travmatik olaylardır. Kronik travmatik olaylar ise uzun süren ve tekrarlanan travmatik olaylardır. Bir toplumda gerçekleşen soykırım, mecburi göç gibi travmatize edici olaylar da bireyi psikolojik olarak etkileyebilmekte ve toplumsal bir travma yaratabilmektedir (Şahin, 2000).

5.2 Travmatik Stres Bozukluğu ve İkincil Travma

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), tanı değerlendirmeleri ilk olarak ortaya çıkışı (APA, 1980), bireyin direkt olarak ölüm ya da fiziksel zarar görme tehdidiyle karşı karşıya kalmasının dışında; bu tarz bir olaya tanık olması veya karşı karşıya kalmış olması durumunda, belirlenen kriterlerin kişide ortaya çıkabileceği belirlenmiştir. Bu durumda sarsıcı bir yaşam yalnızca travma mağdurunu değil ailesi, yakın çevresi veya müdahale eden meslekten kişileri de etkileme gücüne sahip olabilir (Figley, 2002). Bireyin yaşamı boyunca edindiği yaşantı ve deneyimin, yaşayacağı yeni olaylarda yaşanacak psikolojik durumları etkileyebilmektedir. Başarı ve başarısızlık tarik olarak adlandırılan bu süreç, bireyin zorluk ve sıkıntıların üstesinden gelmesini kolaylaştırıcı ya da engelleyici bir etkiye olabilmektedir (Levine ve Frederick, 2013). TSSB, bireyin maruz kaldığı travmatik olaydan sonra yaşadığı uzun süren stres ve kaygılı olma hali olarak da tanımlanabilir. Tekrar yaşama, kaçınma, artan uyarılmışlık, negatif düşünceler ve ruhsal halindeki

değişimler gibi belirtiler gösterilebilir. TSSB, savaş, doğal afet, saldırı veya çocuklukta yaşanan travmatik olaylar sonucunda ortaya çıkabilmektedir (Kılıç, 2007).

Travma sonrasında TSSB tanısı konulması için bireyin travmatik olaylara karşı normal dışı davranış tepkileri göstermesi ve bu tepkilerin yaşanan olaydan belli bir zaman sonrasında da görülmesi önemlidir. TSSB belirtileri gösteren bireyde ve yaşamında problemler ortaya çıkabilmekte ve bu problemler yaşamlarını ciddi düzeyde etkileyebilmektedir. Depresyon hali, ruhsal ve davranışsal problemler gözlemlenebilir (Williamson ve diğ, 2017). Travmatize edici deneyimlerin psikolojik etkileri büyük ve streslidir, birey üzerinde bir iz bırakma olasılığı da yüksektir. Fakat bu etkinin ortaya çıkması, nasıl ve ne zaman çıkacağı gibi soruların cevabı bireyden bireye farklılık göstermektedir. Travma sonrası psikolojik belirtiler bazı bireylerde travmatik olay sonucunda hemen çıkarken bazı bireylerde ise yıllar sonrasında ortaya çıkmaktadır. Bazen de bireyin yaşadığı olayı farklı bir olay tetikler ve bu şekilde ortaya çıkar (Levine ve Frederick, 2013).

Kişileri yaşamına yönelik oluşan tehdit, psikolojik sorunlara yol açabilecek stres ve maruz kalma durumu travmatize etmekte; yaşanan bu deneyimler doğal afet ya da her türlü şiddet, istismar, ölüm gibi insan temelli sebepler dolayısıyla gerçekleşebilmektedir. Kişi travmatize olacağı durumu bizzat kendi deneyimliyor ve tepki oluşturuyorsa “birincil travmatik stres”, yaşanan deneyimler direkt değil dolaylı olarak kişiye zarar veriyor ve bir tepki oluşuyorsa “ikincil travmatik stres” başlığı altında tanımlanmıştır (Figley, 1995).

Birey medyadan haberdar olduğu afet, kaza, terör saldırıları gibi durumlarda ya da olayı yaşamış bireyler tarafından aktarılmasıyla öğrenerek yaşanan olaylardan kaynaklı travmatize olabilir bu durum ikincil travma olarak kavramsallaştırılmıştır. Yaşanılan travmatik bir olay yalnızca bireyi değil bireyin ilişkide olduğu çevresini de etki altına alabilmektedir (Kavak ve diğ, 2023).

Figley ve Kleber, İkincil Travmatik Stres’e yönelik sundukları çerçevede şu teoriye değinmiştir: Bu teoride, travmatize olmuş kişi ile iletişimde olan ve etkiletişim içerisine giren kişilerin, travmatize olmuş birey ile benzer psikolojik olayları deneyimleyeceğine dair bir açıklama yapmışlardır. Travmatize olmuş mağdur birey ile iletişimde olan kişiler de travmaya sebep olan olayların temel özelliğinden olan etkileyici gücünü ya da çevresiyle olan kontrolü yitirme duygusuyla karşılaşmaktadır.

Bu duygular bireylerde, yaşadığı dünyaya dair güven gücünü ve çevresine dair kontrolünü yıkıcı bir yönde etkileyebilmektedir (Figler ve Kleber, 1995).

İkincil travmatik stres belirtileri travmatik stres bozukluğuna benzer ruhsal ve bedensel belirtiler içermektedir. Travmatik bir olaya dolaylı olarak maruz kalan birey, anksiyete, depresyon, uyku bozukluğu gibi duygular yaşayabilmektedir. Özellikle yardım ve sağlık mesleklerinde çalışan bireylerde bu duygu durumları gözlemlenebilmekte, bu duygu durum değişiklikleri ve ikincil travmatik stres belirtileri yaşamlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Hodgkinson ve Shepherd, 1994). Travma yaşayan birey ile iletişimde bulunan gazeteci, haber muhabiri, sağlık ve sosyal hizmet personellerinde ikincil travma yaygın görülebilmektedir. Bu durumlar, *empati yorgunluğu* ya da *şefkat yorgunluğu* kavramlarıyla da adlandırılmıştır (Figley, 1995).

6. DEPREM, MEDYA VE TRAVMA

6.1 Deprem ve Medya

Doğal afetler, insanların ve toplumların yaşamında ciddi etkileri olan; maddi, manevi büyük hasarlara yol açan, her devirde yaşanabilen önemli bir sorundur. İnsanların yaşamları altüst olan, hayatlarını sürdürdükleri yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kaldırabilen, yıkıcı etkilere sahip bu doğal afetler bireyleri psikolojik olarak da sarsmaktadır. Doğal afetlerden biri olan deprem, yıkıcı etkisi doğrultusunda insanlara bir anlık şok yaşatarak tüm hayatlarını yerle bir edebilme riskine sahiptir. Bireyler yaşadıkları yıkıcı deprem sonrasında evlerini kaybetme, sokakta kalma gibi maddi risklerin yanında çok daha ciddi bir durum olarak hayatlarını ve yakınlarını kaybedebilmektedir. Yaşanılan kayıplar bireyleri psikolojik olarak çok zor bir süreçte sürüklemektedir. Bireyler küçük ya da büyük güçteki depremler sonrası hayatlarına devam etmekte zorlanmakta, sürekli bir korku halinde yaşayabilmektedir. Deprem kişiler üzerinde hissedilen korku yanında, acı, kendini suçlama, öfke gibi önemli duygu durumları yaşatırken; bu duygusal süreç kişiler üzerinde uzun zaman kalıcı bir etkiye sebep olabilmektedir. Bireyler stresi yaşarken yaptıkları paylaşımlarda hayata yönelik hayalleri, düşünceleri, dini duygularına dair belirtilere rastlarken; korku, endişe, acı ve streslerini de yansıtabilmektedir (Emmons, 2013, s. 470).

İnsanların yaşadıkları depremin yeterince korkutucu olmasının yanında, yakınların kaybı, cenaze süreçleri, cenazelerine ulaşamama, kayıplarını arama, enkazdan çıkarma ve teşhis etmeleri ya da insanların yaşadığı bu süreçlere şahit olmaları yaşadıkları acıları daha da derinleştirirken, telafisi olmayan bir duruma sebep olmaktadır. Deprem ve sonrası süreçlere baktığımızda karşımıza korku ve endişe, suçluluk, belirsizlik ve gerginlik, umut ya da umutsuzluk gibi duygular çıkmaktadır. Bu duyguları bakıldığında, korku ve endişe durumu, deprem sonrası herkes tarafından yaşanan temel duygulardandır. Korku, aniden veya yavaş yavaş ortaya çıkan gerçek ya da algısal olan bir tehdit ya da tehlikeye karşı oluşan duygusal bir tepkidir. Korku bireye karşı tehlike oluşturacak bir olgunun tehdit oluşturarak, zarar verebileceği endişesi taşıyan bir durum yaşandığında ortaya çıkar (Apaydın, 2016, s.

142). Yaşanılan depremler, birey depremi yaşasın ya da uzaktan şahit olsun iki durumda da bireyler üzerinde ciddi korkulara sebep olmaktadır. Depremi medya ya da bizzat yaşayan kişiler tarafından aktarılması, uzaktan şahit olan kişileri de korku, endişe ve acı duygularıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu korku ve endişeye kapılan depremzedeler evlere girme, evde tek kalma, gece uykularında sıkıntı çekme gibi durumlarda bu duyguları yoğun yaşayabilmektedir. Depreme şahit olan kişiler ise deprem riski olan yerlerde yaşıyorsa benzer duygulara sahip olabilmekte, olası bir deprem korkusuyla tedirgin olabilmektedir. Depremzede ve depreme uzaktan şahit olan bireylerde oluşan duygulardan biri de suçluluk duygusudur. Depremde sağ kalanlar, yakınlarını kaybedenler adeta yaşadıkları için suçluluk duygusu hissetmekte; yeme, içme ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılarken bu duygularla boğuşabilmektedir. Anlık deprem ve acılardan uzak kaldığı anlarda suçluluk duygusuna kapılabilmektedir. Uzaktan şahit olanlar ise, medyadan takip ettiği acılara ellerinden bir şey gelmediği duygusuyla suçluluğa kapılmakta, bir şekilde destek olabilmenin yollarını ararken maddi ve manevi olarak depremzedelerinden yanında olduklarını hissettirmeye çalışabilmektedir. Bir diğer duygu durumu da belirsizlik ve gerginlik duygusudur. Yaşanılan afet süreci ve sonrası insanlar için belirsizlik duygusu yaratabilmekte, bu belirsizlik duygusu da gerginliği beraberinde getirebilmektedir (Çakır, 2011, s. 64). Depremde yakınlarını kaybeden bireyler o anda ve sonrasında ne yapacaklarını, nerede ayakta kalacaklarını bilememe duygusuyla baş başa gelirken bu süreç sonrasında nasıl ilerleyeceği duygusuyla da belirsizlik içinde kalmaktadır. Depremzedeler yaşanan birkaç gün içerisinde duygudan duyguya sürüklenmekte umut, umutsuzluk, yakınlarına ulaşma sevinci, kayıp acısı, şok geçirme gibi onlarca duyguyla baş etmek zorunda kalmaktadır. Tüm bunların yanında kötü niyetli insanların fırsatçılığı, yağmacılık ya da yardımların ulaşma veya geç gelmesi gibi olumsuzluk oluşturacak durumlarda depremzedeleri çok ciddi etkilerken; toplum içerisinde de çaresizlik, belirsizlik, güvensizlik, kızgınlık gibi duyguları derinleştirmektedir (Delibaş, 2017). Yaşanılan duygulardan bir diğeri de umut-umutsuzluktur. Birey kendisi yaşadığı yıkımdan sağ çıksa dahi akli yakınlarındadır. Çevresinde gördüğü enkaz, etrafında göreceği her yıkılmış bina bireyi umutsuzluğa sürüklerken, duyacağı küçük bir olumlu gelişmeyi dahi umutla beklemektedir. Her yeni kurtuluş bireye ve topluma umut olmakta, kurtarma çalışmaları umut ve dualarla beklenmektedir. Aynı zamanda depremlerin bireyleri maddi ve manevi etkilemesi bireyi bir şekilde umutsuzluk içine sokmaktadır. Bu

süreçte yapılan paylaşımlar ve kişiler arasında yürütülen iletişimler geleceğe dair umutların tükendiği, umutsuzluk duygusuyla baş başa kalındığına dair olabilmektedir (Kirman, 2023).

6.2 Deprem ve İkincil Travmatik Stres

Doğal afet, terör gibi olayları bizzat yaşamamış ya da şahit olmamış bireyler, medya ve kişiler aracılığıyla öğrendikleri durumlarda ikincil travma deneyimleyebilmektedir. Bu gibi olaylarda, bireyde oluşan travmanın psikolojik belirtileri olabilmektedir. Travma yaşayan bireylerin fiziksel, sosyal ve duygusal iyilik halleri bozulmakta; bireyin yaşamını etkileyebilecek psikolojik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Yaşanılan travmaya ikincil şekilde maruz kalan birey, travmayı yaşayan bireylerin tecrübe ettiği gibi kaçınma, yeniden yaşama ve artmış uyarılma semptomlarına rastlanılabilir. Bireyin gündelik ve sosyal hayatını olumsuz yönde etkileyen bu gibi durumlar, olayın üzerine daha fazla konuşma, izleme ve paylaşımlarla bu olumsuzluğun daha da arttığı görülmektedir. Özellikle günümüzde sosyal medya kullanımının artışıyla birlikte afet, terör, şiddet gibi travma tetikleyici olaylar; kullanılan video, ses kayıtları ve haberlerin paylaşımı ile daha da tetikleyici olabilmektedir. Bu paylaşımlar, olayları anında ve görüntülerle birlikte birebir olarak yansıtarak, uzaktan gören bireyi dahi adeta olayın içine çekip, yaşamışlık hissi yaşatmaktadır. Paylaşılan görüntüler bireyi travmatize edici etkiye sahip olduğundan, ikincil travma maruz kalan kişilerde stres semptomu da görülebilir (Medical Park, 2023).

Deprem en yıkıcı doğa olaylarından biridir ve meydana geldiği bölgelerde toplumsal, ekonomik ve bireysel olarak derin etkilere sebep olmaktadır. Böylesine büyük yıkım ve etkiye sahip olan depremler, yalnızca o bölge ve insanıyla sınırlı kalmamakta dolaylı olarak çevredeki insanları da etkilemektedir. Medya aracılığıyla bilgi ve haber alan bireyler depremin yıkıcı anlarına da şahit olacaktır (Figley, 1995).

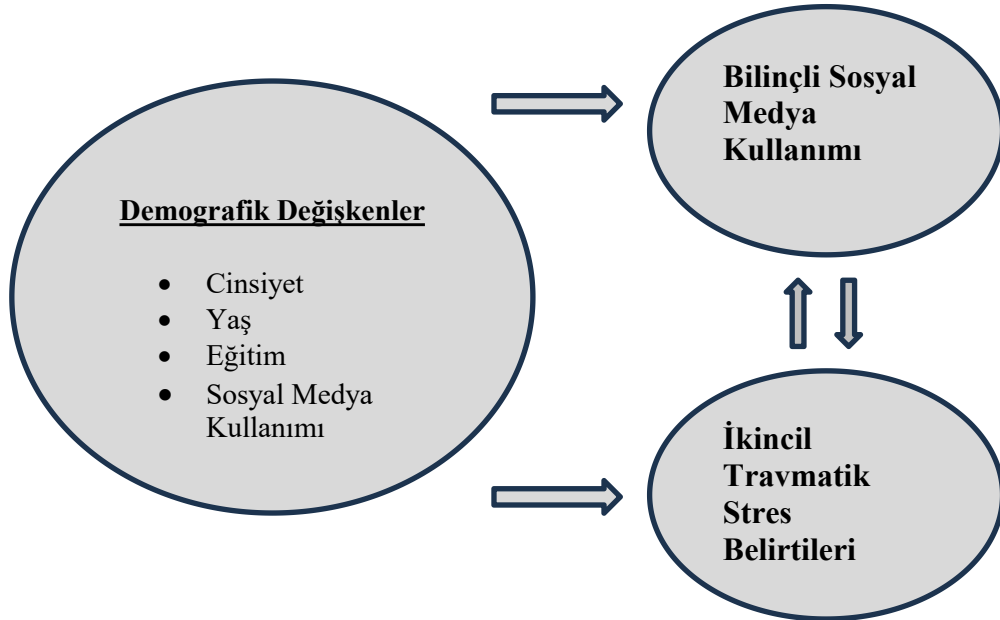
Gelişen teknoloji ve sosyal medya aracılığıyla dünyada gerçekleşen olaylardan anında haberdar olunmaktadır. Savaş, şiddet, terör ve afet haberlerine medya aracılığıyla şahit olunmakta; paylaşılan görsel ve işitsel içerikler aracılığıyla bu olayların dehşet içeren görüntülerine ulaşılabilir. Dolayısıyla haber izleyerek ve gündemi takip ederek travmatik olaya medya aracılığıyla maruz kalan bireyler de ikincil travma riski altındadır. Ayrıca hassas, travma geçmişi olan ya da benzer olaya şahit olmuş bireyler daha fazla risk altındadır (Holman ve diğ., 2014).

7. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın yöntemi ve süreçleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Buna göre araştırmanın modeli, örneklem grubu, veri toplama araçları, verilerin analizi gibi araştırmaya ilişkin önemli aşamalar hakkında bilgiler sunulmuştur.

7.1 Araştırmanın Modeli

Bilimsel bir araştırmanın doğrulanabilir olması kullanılacak yöntem ile ilişkilidir. Nicel yönetime göre planlanan bu araştırmada, tarama desenlerinden “ilişkisel tarama deseni” (Tutar ve Erdem, 2020, s. 136) kullanılmıştır. Bu desen çerçevesinde araştırmanın modeli aşağıdaki şekilde özetlenmiştir (bkz. Şekil 6.1).

Şekil 6. 1 : Araştırmanın Modeli

7.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Bursa’da yaşayan 18 yaş ve üzeri yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Örneklem grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemiyle belirlenen 382 yetişkin bireyi içermektedir. Katılımcıların araştırmaya dâhil edilmesi için bazı temel kriterler belirlenmiştir. Bu temel kriterler; gönüllü olmak, depreme direkt olarak maruz kalınmamış olması ve sosyal medya platformlarını aktif olarak kullanıyor olmak şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca araştırmaya dâhil olan katılımcıların tedavi gördükleri herhangi bir psikiyatrik rahatsızlığı olmaması da önemli bir kriter olarak belirlenmiştir. Bu durum, ikincil travmatik stres belirtilerinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi açısından önemlidir.

7.3 Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri

Bu çalışmada araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların demografik özellikleri aşağıda gibi dağılmaktadır. Bu araştırmaya toplam 409 kişi katılmıştır. 26 kişi belirtilen kriterlere uymaması sebebiyle analize dahil edilmemiştir.

Çizelge 6.1 : Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı.

Cinsiyet	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kadın	272	71,2
Erkek	110	28,8
Toplam	382	100,0

Araştırmaya katılan 382 katılımcının 272’si kadın, 110’u erkektir.

Çizelge 6.2 : Katılımcıların yaşa göre dağılımı.

Yaş	Sayı (N)	Yüzde (%)
18-24	111	29,1
25-34	185	48,4
35-44	46	12,0
45-54	28	7,3
55 ve Üstü	12	3,1
Toplam	382	100,0

Katılımcılar, yaş gruplarına göre 5 kategoride gruplandırılmıştır. Buna göre katılımcıların; 111’i 18-24 yaş aralığında, 185’i 25-34 yaş aralığında, 46’sı 35-44 yaş aralığında, 28’i 45-54 yaş aralığında ve 12’si 55 ve üstü yaş aralığındadır. Katılımcılar arasında yüzdeliği en yüksek olan yaş grubu 25-34 yaş aralığıdır.

Çizelge 6.3 : Katılımcıların eğitim ve öğrenim durumlarına göre dağılımları.

Eğitim ve Öğrenim Durumu	Sayı (N)	Yüzde (%)
İlkokul	8	2,1
Ortaokul	17	4,5
Lise	47	12,3
Önlisans	39	10,2
Lisans	171	44,8
Yüksek Lisans	78	20,4
Doktora	22	5,8
Toplam	382	100,0

Araştırma örnekleminin eğitim ve öğrenim düzeyi incelendiğinde; katılımcıların 8'inin (%2,1) ilkokul, 17'sinin (%4,5) ortaokul 47'sinin (%12,3) lise, 39'unun (%10,2) önlisans, 171'inin (%44,8) lisans, 78'inin (%20,4) yüksek lisans ve 22'sinin (%5,8) doktora mezuniyet derecesine sahip olduğu görülmüştür. Eğitim ve öğrenim düzeyine ait bulgulara çizelge 6.3'te yer verilmiştir.

Çizelge 6.4 : Katılımcıların en sık tercih ettiği sosyal medya platformları.

Sosyal Medya Platformları	Sayı (N)	Yüzde (%)
Instagram	242	63,4
Twitter	39	10,2
Facebook	19	5,0
YouTube	55	14,4
TikTok	8	2,1
Diğer	19	5,0
Toplam	382	100,0

Çizelge 6.5 : Katılımcıların haberleri en çok takip ettiği sosyal medya platformları.

Sosyal Medya Platformları	Sayı (N)	Yüzde (%)
Instagram	161	42,1
Twitter	119	31,2
Facebook	15	3,9
YouTube	24	6,3
TikTok	6	1,6
Bundle	7	1,8
LinkedIn	4	1,0
Diğer	46	12,0
Toplam	382	100,0

Katılımcıların en sık tercih ettikleri ve haberleri en çok takip ettikleri sosyal medya platformlarına ilişkin bulgulara çizelge 6.4 ve 6.5'te yer verilmiştir. Bulgulara göre Instagram %63,4'lük yüksek oranıyla en sık tercih edilen platform olurken bu platformu YouTube ve Twitter takip etmektedir. Haber takip etmek için en çok tercih

edilen platform da %42'1'lik oranla Instagram olarak bulunmuştur, bu platformu yakın bir oranla Twitter takip etmektedir.

7.4 Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, bir örneklem üzerinden gidilerek niceliğe yönelik ölçümlerin ana kitleye genellenmesi amaçlandığı için veri toplama aracı olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi seçilmiştir (İslamoğlu ve Alniaçık, 2016, s. 124). Anket formu hazırlanırken çalışma konusu hakkında literatür araştırması yapılmış, ilgili ölçekler incelenerek çalışma kapsamına uygun anket formu düzenlenmiştir. Anket formu; kişisel bilgi formu, sosyal medya teyit güven ölçeği ve deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği olmak üzere 3 ana bölüm ve toplam 39 maddeden oluşmaktadır. Form ve ölçekler hakkındaki bilgiler aşağıdaki şekildedir.

7.4.1 Kişisel bilgi formu

Örneklemini, 18 ve üzeri yaş yetişkin ve 6 Şubat depremlerine maruz kalmamış bireylerin oluşturduğu bu çalışmada; demografik özelliklerin yanında çalışma kapsamında gereklilik arz eden bilgiler kişisel bilgi formunda yer almaktadır. Demografik bilgi kısmında yer alan diğer üç soru şu şekildedir: Herhangi bir psikiyatrik tanı dolayısıyla tedavi görme durumu, sosyal medyada günde ortalama geçirilen süre ve en sık kullanılan sosyal medya platformu.

7.4.2 Sosyal medya teyit güven ölçeği

Araştırmada yetişkin bireylerin sosyal medya teyit/güven düzeyini ölçmek amacıyla Çömlekçi ve Başol (2019) tarafından geliştirilmiş Sosyal Medya Teyit/Güven Ölçeği kullanılmıştır. 12 ifadenin bulunduğu bu ölçekte, maddeler 5'li likert tipi değerlendirme kullanılarak ölçülmüştür. Likert tarzındaki ifadeler 1-hiçbir zaman, 2-nadiren, 3-bazen, 4-sıklıkla, 5-her zaman şeklindedir. Ölçek; Teyit, Kurumsal Sosyal Medya Paylaşımlarına Güven ve Bireysel Güven olmak üzere 3 faktörden oluşmaktadır. Ölçek, sosyal medya paylaşımlarına olan güven düzeyini ve güvenin kurumsal ya da bireysel kaynak çerçevesinde nasıl şekillendiğini belirlemek üzerinedir. Sosyal medyada üretilen içerik ve paylaşımlar doğru olarak kabul edilmeden önce bireyler tarafından teyit edilme düzeyini belirlemede kullanılmaktadır. Analiz sonucunda ilk elde edilecek faktör Teyit, 4 maddeden

oluşmaktadır. Teyit faktörü kullanıcıların karşılaştığı sosyal medya paylaşımlarının doğruluğu ile ilgili teyit etme derecesini ölçmektedir ve Teyit faktörünün içsel tutarlık değeri 0.820 olarak hesaplanmıştır. Kurumsal Sosyal Medya Paylaşımlarına Güven olan ikinci faktör, kullanıcıların basılı ve internet gazeteleri ve tanınmış gazetecilerin sosyal medya paylaşımlarına olan güven düzeyini göstermekte olup içsel tutarlık değeri 0,667 olarak bulunmuştur. Bireysel Sosyal Medya Paylaşımlarına Güven olan son faktör ise sosyal medya fenomenlerinin, kullanıcılar tarafından oluşturulan içerik forumlarının ve arkadaş-yakın çevre sosyal medya paylaşımlarına olan güven düzeyini göstermektedir ve içsel tutarlılık değeri 0,651 olarak hesaplanmıştır (Çömlekçi ve Başol, 2019).

Çizelge 6.6 : Sosyal medya teyit/güven ölçeği güvenilirlik analizi tablosu.

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha* (n=382, bu çalışma)	Cronbach's Alpha** (n=763, Çömlekçi ve Başol, 2019)
Kurumsal Paylaşımlara Güven	3	,701	,667
Bireysel Paylaşımlara Güven	3	,645	,651
Teyit	4	,853	,830
Ölçek Geneli	10	,618	,705

7.4.3 Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği

Araştırmada, yetişkin bireylerin deprem sonrası travma düzeyini belirlemek amacıyla Tanhan ve Kayri (2013) tarafından geliştirilen Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Toplam 5 alt boyut ve 20 maddeden oluşan ölçek, beşli likert dereceleme ile ölçeklendirilmiştir. Likert tarzındaki ifadeler; 1-hiç katılmıyorum, 2-az katılıyorum, 3-orta düzeyde katılıyorum, 4-çok katılıyorum ve 5-tamamen katılıyorum şeklindedir. Ölçekten alınacak en düşük puan 20, en yüksek puan ise 100'dür. Ölçekten alınacak puanın artışı bireyin depremden etkilenme düzeyinin de arttığını göstermektedir. Davranış Problemleri, Heyecansal Sınırlılık, Duyuşsal, Bilişsel Yapılandırma ve Uyku Problemleri ölçeği oluşturan faktörlerdir. Ölçeğin güvenilirlik analizleri sonucunda, ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı birinci alt boyut için 0.64; ikinci alt boyutta 0,75; üçüncü alt boyut için 0,61; dördüncü alt boyut için 0,68 ve beşinci alt boyut için ise 0,70 olarak hesaplanmıştır. Maddeler için hesaplanan Cronbach alfa 0,87 olarak bulunmuştur. Bu değer bir ölçeğin uygulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır (Tanhan ve Kayri, 2013).

Çizelge 6.7 : Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği güvenirlik analizi tablosu.

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha* (n=382, bu çalışma)	Cronbach's Alpha** (n=763, Çömlekçi ve Başol, 2019)
Davranış Problemleri	4	,734	,64
Heyecansal Sınırlılık	5	,864	,75
Duyuşsal	4	,661	,61
Bilişsel Yapılandırma	4	,850	,68
Uyku Problemleri	3	,838	,70
Ölçek Geneli	20	,933	,87

7.5 Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Nicel yönteme göre planlanan bu araştırma, Bursa Teknik Üniversitesi Araştırma Etik Kurulu'nun 08.06.2023 tarihli (Toplantı No: 2023-14, Karar No: 3) kararını içeren etik izin çerçevesinde yürütülmüştür.

Veri toplamak amacıyla katılımcılara ilişkin kişisel bilgileri (yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb.) ve ölçme araçlarını içeren bir anket formu uygulanmıştır. Veriler, “açık kaynak anket uygulamalarından biri olan Google Form” üzerinden “çevrimiçi” ve “yüz yüze anket” uygulamasıyla toplanmıştır.

Anket formu toplam 409 kişiye ulaştırılmış ancak eksik doldurma, herhangi bir psikiyatrik tanı dolayısıyla tedavi görme gibi formların elenmesiyle 391 adet geçerli form sayısı değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 25 paket programına aktarılmış ve hipotezler doğrultusunda analiz yapılmıştır.

Çizelge 6.8 : Normallik varsayımı analizi ve güvenirlik analizi tablosu.

Alt Boyutlar	N	Ort.	Medyan	SS	Çarpıklık	Basıklık
Kurumsal Paylaşımlara Güven	382	3,055	3,000	,731	-,258	-,035
Bireysel Paylaşımlara Güven	382	2,594	2,666	,698	-,081	,037
Teyit	382	3,523	3,750	,870	-,358	-,246
Davranış Problemleri	382	2,108	2,000	,807	,545	-,396
Heyecansal Sınırlılık	382	2,366	2,200	,984	,594	-,347
Duyuşsal	382	2,707	2,750	,844	,071	-,270
Bilişsel Yapılandırma	382	3,036	3,000	1,057	,075	-,649
Uyku Problemleri	382	2,143	2,000	1,056	,788	-,159

Ölçeklerden alınan puanların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için çarpıklık ve basıklık (kurtosis – skewness) değerleri incelenmiştir. Değerlerin +1 -1 aralığında olması puanların normal dağıldığını göstermektedir (Hair ve diğ., 2013).

Tablodaki değerlere göre araştırmada kullanılan lme araçlarına ilişkin normal dağılım kriterlerinin karşılandığı görülmektedir. Bu nedenle elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinde normal dağılım testleri (t-test, ANOVA vb.) uygulanmıştır.

8. BULGULAR VE YORUMLAR

8.1 Katılımcıların Sosyal Medya Güven Ortalaması

Bu başlıkta ilk olarak, katılımcıların sosyal medya güven düzeylerine ilişkin bulgulara yer verilecektir. Daha sonra yaşın, cinsiyetin, eğitim durumlarının, sosyal medyada günlük geçirdikleri ortalama sürenin, en sık kullandıkları sosyal medya hesabı ve haberleri hangi sosyal medya hesabı üzerinden takip ettikleri gibi değişkenlerin sosyal medya güven düzeyleri bakımından anlamlı bir farka yol açıp açmadığı analiz edilecektir. Bu veriler ölçeğin teyit, kurumsal paylaşımlara güven ve bireysel paylaşımlara güven alt boyutlarıyla birlikte incelenecektir.

8.1.1 Bireylerin cinsiyete göre sosyal medya teyit/güven düzeyi

Aşağıdaki çizelgede katılımcıların cinsiyet faktörüne göre sosyal medya teyit güven düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin analiz bulgularına yer verilmiştir.

Çizelge 7.1 : Cinsiyete göre sosyal medya teyit/güven ölçeği t-test analizi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	Sd.	T	P
Kurumsal Paylaşımlara Güven	Kadın	272	3,080	,718	380	1,052	,293
	Erkek	110	2,993	,760			
Bireysel Paylaşımlara Güven	Kadın	272	2,595	,701	380	,059	,953
	Erkek	110	2,590	,696			
Teyit	Kadın	272	3,590	,860	380	2,363	,019*
	Erkek	110	3,359	,876			

Cinsiyet değişkeni değerlerine bakıldığında sosyal medya teyit/güven ölçeğinin yalnızca “teyit” alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa ulaşıldığı görülmektedir ($p<0,05$). Buna göre erkeklerin teyit alışkanlıkları, kadınlara oranla daha düşüktür. Anlamlı bir farklılık çıkmamış olmasına rağmen “kurumsal ve bireysel paylaşımlara güven” ortalamalarına bakıldığında da kadınların erkeklere oranla karşılaştıkları paylaşımlara daha fazla güvendiği sonucuna varılmıştır.

Göksel ve Akgül’ün (2021) üniversite öğrencilerinde sosyal medyaya güven düzeylerini incelediği çalışmada da bu çalışmayla benzer bir bulgu elde edilmiş olup

cinsiyet değişkenine göre teyit alt boyutu açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılmıştır. İnce ve Koçak (2017), üniversite öğrencileri ile sosyal medya kullanım alışkanlıkları üzerine yaptıkları araştırmada, kadınların erkek katılımcılara göre sosyal medyaya karşı daha fazla güven duydukları sonucuna varılmıştır. Teyit etme alışkanlığı, güven kavramıyla ilişkilendirildiğinde ortaya çıkan sonuç, bu çalışmayla benzerlik göstermektedir.

8.1.2 Yaş gruplarına göre sosyal medya teyit/güven düzeyi

Bu bölümde, katılımcıların yaş değişkenine göre sosyal medya teyit/güven düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır.

Çizelge 7.2 : Yaş değişkenine göre sosyal medya teyit/güven ölçeği ANOVA analizi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS		Sd.	F	P
Teyit	18-24	111	3,421	,929	G. Arası G. İçi	4 377	4,974	,001*
	25-34	185	3,635	,779				
	35-44	46	3,728	,809				
	45-54	28	3,116	,916				
	55 ≥	12	2,916	1,169				

Yaş değişkenine göre sosyal medya teyit güven ölçeği anova testi bulgularına göre bireysel paylaşımlara güven ve bireysel paylaşımlara güven alt boyutlarının analiz sonuçlarında anlamlı bir farklılık çıkmamıştır, bu sebeple çizelgeye dahil edilmemiştir. Teyit alt boyutu ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermiştir ($p<0,05$). Sosyal medyada karşılaşılan bilgi ve haberlere karşı teyit alışkanlıklarının en yüksek olduğu grup, 35-44 yaş aralığı olur iken en düşük olan grubun, 55 yaş ve üzeri olduğu görülmüştür.

Kılıç ve İspir'in (2020) sosyal medya kullanıcıları ve haber içeriklerine güven ile ilgili yaptıkları çalışmada, yapılan bu çalışmaya benzer şekilde, bilginin teyit edilmesi alt boyutu ile yaş grupları arasında anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. Kılıç ve İspir'in çalışmasında yaş arttıkça, sosyal medyada karşılaşılan bilgilere karşı teyit ihtiyacının da arttığı görülürken bu çalışmada en yüksek yaş grubu olan 55 yaş ve üzerindeki bireylerde diğer yaş gruplarına göre teyit alışkanlığının en az olduğu görülmüştür. Bu sonuçta, eğitim düzeyi ve sosyal medya kullanımına aşinalıktan söz edilebilir. Bu araştırma bağlamında 35-44 yaş aralığının sosyal medya kullanıcısı olarak daha bilinçli olduğunu söylemek mümkündür. İlgili yaş grubunun uzun süre sosyal medya kullanımının olumsuz etkilerinin yanında; çok fazla içeriğe maruz kalmanın, çok fazla yalan içeriğe de maruz kalmak anlamına geldiğinin farkında

olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu bireylerin sosyal medya kullanım sürecinde, yalan bilgi ve haber içeriklerinin bulunabileceğinin farkındalığıyla sosyal medya kullandığı düşünülebilir. Sosyal medya kültürünün içinde yetişme ve daha erken yaşlarda sosyal medyayla tanışmanın bu anlamlı farkın oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. 50 yaş ve üzerine oranla, daha erken yaşta sosyal medya kullanımına başlayan bireylerde, bu sürecin daha olağan geliştiği düşünülebilir. 35-44 yaş aralığında teyit alışkanlıklarının yüksek, 55 yaş ve üzerinde ise az olmasında eğitim düzeyinin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim düzeyinin, medya okuryazarlığı ve bilinçli sosyal medya kullanımı üzerinde etkisi gelecek başlıkta daha detaylı incelenecektir. Göksel ve Akgül (2021) üniversite öğrencileri ve Yaşar ve Uğurhan'ın (2021) sosyal medya kullanıcıları ile yaptıkları çalışmalarda ise yaş değişkeni ve teyit etme alışkanlığı arasında bu çalışmadan farklı olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

8.1.3 Bireylerin eğitim ve öğrenim durumlarına göre sosyal medya güven düzeyi

Bu çalışmada katılımcıların eğitim ve öğrenim düzeyi değişkenlerine göre sosyal medya teyit/güven düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır.

Çizelge 7.3 : Eğitim ve öğrenim değişkeninin sosyal medya teyit/güven ölçeği ANOVA analizi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS		Sd.	F	P
Kurumsal Paylaşımlara Güven	İlkokul	8	3,208	,711	G.Arası	6	1,500	,177
	Ortaokul	17	3,137	,624	G. İçi	375		
	Lise	47	2,829	,856				
	Önlisans	39	2,888	,765				
	Lisans	171	3,126	,737				
	Yüksek Lisans	78	3,094	,675				
	Doktora	22	3,030	,513				
Bireysel Paylaşımlara Güven	İlkokul	8	2,333	,666	G.Arası	6	1,924	,076
	Ortaokul	17	3,098	,642	G. İçi	375		
	Lise	47	2,567	,767				
	Önlisans	39	2,564	,645				
	Lisans	171	2,614	,680				
	Yüksek Lisans	78	2,525	,725				
	Doktora	22	2,500	,640				
Teyit	İlkokul	8	3,218	1,105				
	Ortaokul	17	3,250	,838	G.Arası	6	3,249	,004*
	Lise	47	3,228	1,079	G. İçi	375		
	Önlisans	39	3,794	,760				
	Lisans	171	3,472	,866				
	Yüksek Lisans	78	3,772	,753				
	Doktora	22	3,511	,595				

Bireylerin eğitim ve öğrenim değişkenine göre sosyal medya paylaşımlarına güven/teyit düzeyine bakıldığında yalnızca teyit alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Teyit alt boyutundaki gruplar incelendiğinde, teyit alışkanlığının en yüksek olduğu grubun önlisans olduğu görülürken en az olduğu grup ise ilkokul grubudur. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık çıkmamış olsa da puan ortalamalarına göre sosyal medyada karşılaşılan kurumsal paylaşımlara güvenin en yüksek olduğu grubun ilkokul, güvenin en az olduğu grubun ise lise olduğu görülmektedir. Bireysel paylaşımlara güvene bakıldığında ise güvenin en yüksek olduğu grup ortaokul olurken, en düşük olduğu grup ise ilkokuldur. Dolayısıyla bu çalışmada eğitim seviyesi ve sosyal medya teyit güven düzeyi arasında orantılı bir değişim olduğu söylenemez. Ancak eğitim seviyesi arttıkça teyit alışkanlıklarının da arttığı yorumu yapılabilir. Ancak aynı yorumu, kurumsal ve bireysel paylaşımlara güven için yapmak doğru olmayacaktır.

Kılıç ve İspir'in (2020) yaptığı çalışmada, bu çalışmaya paralel şekilde bilgi teyidi alt boyutu ile eğitim arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Eğitim seviyesi yükseldikçe güvenilir bilgi alma motivasyonu ve bilgi teyidi ihtiyacının da yükseldiği görülmüştür. Yaşar ve Uğurhan'ın (2021) çalışmasında, örnekteki çalışmaya ve bu çalışmaya benzer şekilde lise ve altı eğitim düzeyinde olan katılımcıların, lisansüstü eğitim düzeyinde olan katılımcılara göre daha az teyit davranışı gerçekleştirdiği görülmüştür. Söz konusu iki çalışma ve bu çalışmada da benzer şekilde eğitim düzeyi arttıkça sosyal medyada maruz kalınan bilgi ve haberi teyit etme gereksinimi de artmaktadır. Yaşar ve Uğurhan'ın çalışmasında eğitim durumu ve kurumsal paylaşımlara güven arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Ayrıca çalışmada lisansüstü eğitim düzeyine sahip kullanıcıların, lise ve altı eğitim düzeyine sahip kullanıcılardan daha fazla kurumsal güvene sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmada ise anlamlılık düzeyinde olmamasına rağmen aksine ilkokul ve ortaokul eğitim düzeyine sahip kullanıcıların lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip kullanıcılardan daha yüksek kurumsal paylaşımlara güvene sahip olduğu bulunmuştur.

Eğitim düzeyi, bireyin tüm yaşamını etkilerken bireyin dünyayı anlama, analiz etme ve iletişim kurma gibi alışkanlıklarında belirleyici unsur olmaktadır. Sosyal medyada vakit geçiren bireyin eğitilmiş olması, sosyal medya ortamında daha güvenilir bilgi arama ve içerikleri teyit etme konusunda bilinçli olmasında etkilidir. Karşılaşılan

sorunlu, kaynağı belirsiz, yalan haber ve bilginin azalmasında ya da bireyin bu içeriklere bilinçli yaklaşmasında önemlidir. Eğitimle birlikte dijital okur-yazarlık da büyük önem teşkil etmektedir (Kılıç ve İspir, 2020, s. 282).

8.1.4 Bireylerin sosyal medyada geçirdikleri süreye göre sosyal medya teyit/güven düzeyi

Bu çalışmada katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri süre (günlük) değişkenine göre sosyal medya teyit/güven düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır.

Çizelge 7.4 : Sosyal medyada geçirilen süre değişkenine göre sosyal medya teyit/güven düzeyi ANOVA analizi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS		Sd.	F	P
Kurumsal Paylaşımlara Güven	0-2	166	2,992	,668	G.Arası	2	1,164	,313
	3-5	183	3,111	,761	G. İçi	379		
	Diğer	33	3,070	,852				
Bireysel Paylaşımlara Güven	0-2	166	2,494	,645	G.Arası	2	3,055	,048*
	3-5	183	2,670	,720	G. İçi	379		
	Diğer	33	2,676	,788				
Teyit	0-2	166	3,533	,910	G.Arası	2	,807	,447
	3-5	183	3,547	,829	G. İçi	379		
	Diğer	33	3,340	,892				

Bireylerin sosyal medyada günlük geçirdikleri zamana göre sosyal medya teyit/güven düzeyleri arasında yalnızca “bireysel paylaşımlara güven” alt boyutunda anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Bu durumda sosyal medyada geçirilen günlük süre azaldıkça, sosyal medyada karşılaşılan paylaşımlara güvenin de azaldığını söylemek mümkündür. Kurumsal paylaşımlara güven ve teyit alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

İnce ve Koçak (2017), üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmalarında da bu çalışmayla benzer şekilde, sosyal medyanın günlük kullanım süresi arttıkça sosyal medyaya güven düzeyinin de artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Yaşar ve Uğurhan’ın (2021) çalışmasında, sosyal medyada günlük geçirilen zaman açısından kurumsal ve bireysel güvenin anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür.

Göksel ve Akgül'ün (2021) araştırma bulgularında ve Yaşar ve Uğurhan'ın (2021) çalışmalarında, bu çalışmaya benzer şekilde sosyal medyada günlük geçirilen sürenin, kullanıcıların teyit etme alışkanlıkları üzerinde etkisi olmadığına ulaşılmıştır.

Dünyanın küreselleşmesiyle birlikte bilgi ve haberlere erişimin her iki cinsiyet için de kolaylaşması sosyal medya kullanımına bir ivme kazandırmıştır. Birey eskiye oranla gündelik yaşamda sosyal medyadaki içeriklere daha fazla maruz kalmakta, karşılaşılan içerik arttıkça teyit etme, içeriğin doğru veya yanlışlığı daha az önem arz etmektedir. Teyit alışkanlıklarını ve güven düzeyini ise bireylerin sosyal medyada geçirdikleri süre etkilemektedir. Bireyin istihdam durumu, günlük kaç saat çalıştığı gibi etkenler de günlük sosyal medya kullanım sıklığı ve süresi üzerinde etkili olabilmektedir. Eskiye nazaran toplumsal roller değişmekte, kadın da erkek kadar çalışma hayatının içinde yer almaktadır. Diğer taraftan günlük olarak evde, otobüste, işte veya günün herhangi bir anında sosyal medyaya giren birey, tek tıkla yüzlerce içeriğe ulaşmakta ve kapatıp gündelik yaşamına devam etmektedir. Bu rutinin, günde belirli aralıklarla devam ettiği varsayılırsa bireyin binlerce içeriğe maruz kaldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla karşılaşılan çok sayıda haber veya bilginin teyit edilmesi zorlaşmaktadır. Özellikle genç yaşlarda artan sosyal medya kullanımı bağımlılık noktasına gelmektedir. Birey sosyal medyaya girmediği, etkileşimde bulunmadığı bir gün geçirmemektedir. İletişim kurma, arkadaş ve yakın çevresiyle etkileşimde olma gündelik aktivite haline gelmektedir. Günlük milyonlarca içeriğin paylaşımına sokulduğu sosyal medyada, birkaç gün geri kalmak dahi dünyadan geri kalmakla eş değer görülmeye başlamıştır. Bilgi ve haber akışı sosyal medyada dönerken bir içeriğin doğruluğu ya da yanlışlığı yine sosyal medya ve internet aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bireyin her akışın döndüğü bu mecralardan uzak kalması, neredeyse ona eksiklik hissettirmektedir. Sürekli sosyal medyada vakit geçirerek sosyal medyanın yoğun akışına maruz kalan bireylerin teyit alışkanlıklarının eksik ya da az oluşu ve bu haberlerin etkileşim olarak paylaşılması, yalan ve yanlış bilginin daha fazla yayılmasına sebep olabilmektedir. Karşılaştığı bireysel ya da kurumsal içeriği teyit etmeden paylaşan birey, bu bilginin yayılmasında önemli bir faktör olmaktadır. Bu döngüde devam eden bir paylaşımın, kartopu etkisiyle daha fazla büyümesi ve hatta başka bir boyut kazanarak yayılmaya devam etmesini sağlayabilmektedir. Bu şekilde teyit alışkanlığı olmadan bilinçsiz bir

şekilde sosyal medya kullanan, içeriklerin doğru ya da yanlış olmasını umursamadan paylaşım yapan bireyler, sosyal medyanın bu olumsuz yönünü destekler niteliktedir.

8.1.5 Bireylerin en sık kullandıkları sosyal medya platformlarına göre sosyal medya teyit/güven düzeyi

Bu bölümde, katılımcıların sosyal medyada en sık kullandıkları sosyal medya platformu değişkenine göre sosyal medya teyit/güven düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır.

Çizelge 7.5 : En sık kullanılan sosyal medya platformu değişkeninin sosyal medya teyit/güven ölçeği ANOVA analizi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	Sd.	F	P
Teyit	Instagram	242	3,636	,810	G.Arası G. İçi	5 376	4,158 ,001*
	Twitter	39	3,352	,918			
	Facebook	19	2,789	1,074			
	YouTube	55	3,440	,930			
	TikTok	8	3,343	,755			
	Diğer	19	3,486	,797			

Bireylerin en sık kullandıkları sosyal medya platformları ve sosyal medya teyit/güven ölçeği üzerine yapılan Anova test analizi sonucuna göre “kurumsal paylaşımlara güven” ve “bireysel paylaşımlara güven” alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yalnızca “teyit” alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bulgular incelendiğinde “teyit” alışkanlığının en yüksek olduğu platform, Instagram iken en düşük olduğu ise Facebook’tur. Katılımcılardan Facebook kullanıcılarının, sosyal medyada karşılaştıkları kurumsal ve bireysel paylaşımlara güven düzeylerinin en yüksek olduğu görülür iken teyit alışkanlıklarının da en düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların en sık tercih ettiği sosyal medya platformunun %63,4 ile büyük bir çoğunlukla Instagram olduğu anlaşılmıştır (bkz. Çizelge 6.4). Instagram’ı sırasıyla Youtube ve Twitter takip etmektedir. Çömlekçi ve Başol’un (2019) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada Instagram en sık tercih edilen sosyal medya platformu olurken benzer şekilde Göksel ve Akgül’ün (2021) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada da Instagram en sık tercih edilen sosyal medya platformudur. Literatür incelendiğinde yapılan birçok çalışmada genel olarak sosyal medya platformları arasında en sık Instagram’ın tercih edildiği görülmektedir (Akyüz ve diğ, 2021; Balcı ve Gölcü, 2020; Baş, 2018; Kutlu ve Doğan, 2020). Tercih edilen

sosyal medya platformları, kurumsal ve bireysel paylaşımlara güven düzeylerine göre bir farklılık yaratmaz iken teyit alışkanlıkları alt boyutunun ise tercih edilen platforma göre anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmüştür.

Katılımcıların en sık tercih ettiği platformun Instagram'dır. Yapılan birçok çalışmada benzer sonuçlar elde edilmiştir. Instagram fotoğraf ve video içeriklerinin paylaşıldığı ve dünyada en sık kullanılan sosyal medya platformlarından biridir. Onu diğer sosyal medya platformlarından ayıran görsel içerik paylaşımı belki de en sık kullanılma sebeplerinin başında gelmektedir. Yapılan analiz sonucunda Instagram kullanan katılımcıların teyit alışkanlıklarının en yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bireylerin gündelik yaşamlarından parçalar paylaştığı bu platformda, içerik akışı çok yoğundur. Birey paylaşım yaparken yapılan paylaşımları takip etmekte, ünlü isimlerin günlük yaşamlarına şahit olmakta ve bu platformda uzun saatler geçirmektedir. Instagram'ın aksine katılımcıların en sık kullandıkları platformlara göre teyit alışkanlığının en az Facebook kullanıcılarında olduğu görülmüştür. Facebook, ilk sosyal medya platformlarından biri olması yanında yıllardır kullanıcıların sık takip ettiği sosyal medya platformlarından biridir. Facebook; fotoğraf, bilgi, kişisel görüş ve video gibi farklı içeriklerin paylaşıldığı bir platformdur. Bir platformun kullanıcılarının teyit alışkanlığının az olması, o platformda yalan ve yanlış bilginin daha fazla paylaşıldığına dair bir izlenim oluşturabilmektedir. Kullanılan ve içerik paylaşılan platformda, bir içeriğin doğruluğu teyit edilmeden, o içerik bilinçsiz bir şekilde paylaşılmaya devam ediyorsa bu durum yanlış bilginin dolaşımda olmaya devam etmesine sebep olmaktadır.

8.1.6 Bireylerin haberleri takip ettiği sosyal medya platformuna göre sosyal medya teyit/güven düzeyi

Katılımcıların haberleri takip ederken en sık kullandığı sosyal medya platformları ile sosyal medya teyit/güven ölçeği alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Katılımcıların haberleri takip etmek için farklı sosyal medya platformlarını tercih etmeleri, haber ve bilgi içeriklerini nasıl görmeyi tercih ettikleriyle de ilgilidir. Birey sosyal medyada görsel ve video ağırlıklı bir içerik tercih ederse Instagram, YouTube gibi platformları tercih edebilmektedir. Bu çalışmada bilinçli sosyal medya kullanımını, haberlerin takip edildiği platformlar üzerinden incelemek mümkün olmamıştır.

Göksel ve Akgül'ün (2021) çalışmasında benzer şekilde kullanıcıların haberleri takip etmek için tercih ettikleri platformlar değişkenine göre bakıldığında sosyal medya teyit/güven ölçeği ile anlamlı bir fark bulunamamıştır. Çömlekçi ve Başol'un (2019) çalışmasında da bu çalışmaya paralel olarak haberlerin takip edilmesinde en sık tercih edilen sosyal medya platformu Instagram olarak belirlenmiştir. Yapılan ve atıfta bulunulan diğer çalışmalar ve bu çalışma göz önüne alındığında Instagram'ın bireylerin gündelik olarak en sık ziyaret ettiği platform olduğunu söylemek mümkündür.

8.2 Katılımcıların Çeşitli Değişkenlere Göre Deprem Sonrası Travma Düzeyi

Bu başlıkta ilk olarak, katılımcıların deprem sonrası travma düzeyini belirleme düzeyleri verildikten sonra yaşın, cinsiyetin, eğitim durumlarının, sosyal medyada günlük geçirdikleri ortalama sürenin, en sık kullandıkları sosyal medya hesabı ve haberleri hangi sosyal medya hesabı üzerinden takip ettikleri değişkenlerinin deprem sonrası travma düzeyleri bakımından farka yol açıp açmadığı analiz edilecektir. Bu veriler ölçeğin davranış problemleri, heyecansal sınırlılık, duyuşsal, bilişsel yapılandırma ve uyku problemleri alt boyutları ile incelenecektir.

8.2.1 Cinsiyete göre deprem sonrası travma düzeyi

Burada, katılımcıların cinsiyet değişkenine göre deprem sonrası travma düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin analiz bulgularına yer verilmiştir.

Çizelge 7.6 : Cinsiyet değişkenine göre deprem sonrası travma düzeyi t-test tablosu.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS	Sd.	T	P
Davranış Problemleri	Kadın	272	2,193	,827	230,743	3,517	,001**
	Erkek	110	1,895	,717			
Heyecansal Sınırlılık	Kadın	272	2,505	1,019	255,385	4,930	,000**
	Erkek	110	2,021	,798			
Duyuşsal	Kadın	272	2,850	,830	380	5,384	,000**
	Erkek	110	2,354	,774			
Bilişsel Yapılandırma	Kadın	272	3,182	1,049	380	4,339	,000**
	Erkek	110	2,675	,994			
Uyku Problemleri	Kadın	272	2,274	1,118	278,024	4,461	,000**
	Erkek	110	1,818	,803			

Yukarıdaki çizelgede yer alan bulgular, katılımcıların cinsiyet değişkenine göre deprem sonrası travma düzeyi incelendiğinde, ölçeğin tüm alt boyutlarında anlamlı bir farklılığa ulaşıldığını göstermektedir ($p<0.05$). Kullanılan deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinde alınan puanların ortalamasının artması depremden etkilenme düzeylerinin de artmasıdır (Tanhan ve Kayri, 2013). Kadın ve erkek katılımcıların ortalama değerlerine bakıldığında, kadınların erkeklerden daha fazla ikincil travmatik stres ortalama değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Tüm alt boyutlarda bu orana rastlanmıştır.

İkincil travmatik stres belirtilerinin kadınlarda yüksek olmasını Craig ve Sprang, kadınların doğası gereği duygusal olmaları ile ilişkilendirilebileceğini belirtmektedir (Craig ve Sprang, 2010). Kadınlar üzerinde “annelik” vurgusunun ön plana çıktığı da söylenebilmektedir. Akkurt’un (2010) çocuk destek merkezlerinde çalışan profesyonellerin ikincil travmatik stres deneyimleri üzerine yaptığı nitel çalışmada, profesyonel çalışanların cinsiyetleri ile çalıştıkları kurum içerisinde üstlendikleri rol ve yerine getirdikleri mesleki müdahale görevlerinin etkilenme deneyimleri ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Mesleki görevinde çocuklar ile çalışmakta olan kadın çalışan olmak bazı zor süreçleri de beraberinde getirebilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin bir getirisi olarak kadınların bakım sorumluluğuyla bağdaştırılması, çocuk ve bakım ihtiyacı aranan işlerde kadınlara daha fazla rol ve sorumluluk yükleyebilmektedir. Bu durum kadınlar üzerinde ekstra yük oluştururken kadınların travmatik bir durum karşısında daha fazla sorumluluk almasına da sebep olmakta; kadınların travmatik olay karşısında ikincil travmatik stres yaşama olasılığı daha da artabilmektedir (Akkurt, 2022). Literatür incelendiğinde bu çalışmanın verilerine paralel sonuçlara ulaşılmıştır. Türkiye’de genellikle ikincil travmatik stres belirtilerinin incelendiği çalışmaların, daha çok sağlık çalışanlarıyla yürütüldüğü gözlenmiştir. Erdener’in (2019) afet alanında çalışan profesyoneller ile yürüttüğü ve ikincil travmatik stres düzeylerini incelediği çalışmasında cinsiyet ve ikincil travmatik stres düzeyi arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Bu çalışmaya benzer şekilde kadınların ikincil travmatik stres düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Erdener, 2019). Haksal’ın (2007) acil servis çalışanlarıyla yaptığı çalışma, kadınların travma etkisi altında daha fazla kaldıklarını göstermektedir. Başoğlu ve arkadaşlarının (2001) da acil servis çalışanlarıyla yaptığı çalışmada da benzer sonuçlar çıkmıştır. Literatürde konuyla ilgili diğer çalışmalarda

da benzer şekilde, kadınların erkeklere göre ikincil travmatik stres puanlarının daha yüksek olduğuna yönelik bulgulara ulaşılmıştır (Akman, 2023; Baum, 2016; Ceyhan, 2023; Haksal, 2010; Kurt, 2022; Turan, 2023; Meydaneri, 2023; Özkul, 2019). Bu çalışmalardan farklı olarak ikincil travmatik stres puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı çalışmalar da mevcuttur (Birkan, 2020; Kahil, 2016; Küskün, 2021).

8.2.2 Yaş gruplarına göre deprem sonrası travma düzeyi

Çizelge 7.7 : Yaş değişkenine göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS		Sd.	F	P
Davranış Problemleri	18-24	111	2,238	,838	G. Arası	4	4,537	,001**
	25-34	185	2,152	,802	G. İçi	377		
	35-44	46	1,989	,806				
	45-54	28	1,571	,475				
	55 ≥	12	1,916	,733				
Heyecansal Sınırlılık	18-24	111	2,612	1,081	G. Arası	4	8,771	,000**
	25-34	185	2,429	,937	G. İçi	377		
	35-44	46	2,152	,882				
	45-54	28	1,564	,527				
	55 ≥	12	1,800	,666				
Duyuşsal	18-24	111	2,941	,834	G. Arası	4	5,242	,000**
	25-34	185	2,695	,828	G. İçi	377		
	35-44	46	2,543	,798				
	45-54	28	2,241	,831				
	55 ≥	12	2,437	,791				
Bilişsel Yapılandırma	18-24	111	3,220	1,101	G. Arası	4	7,247	,000**
	25-34	185	3,140	1,019	G. İçi	377		
	35-44	46	2,750	1,000				
	45-54	28	2,187	,806				
	55 ≥	12	2,791	,884				
Uyku Problemleri	18-24	111	2,339	1,081				
	25-34	185	2,230	1,063	G. Arası	4	6,239	,000**
	35-44	46	1,855	1,017	G. İçi	377		
	45-54	28	1,392	,4718				
	55 ≥	12	1,833	,9481				

Yukarıdaki çizelge, katılımcıların yaş aralığına göre deprem sonrası travma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma olduğunu göstermektedir ($p<0.05$). Alt boyutlar incelendiğinde anlamlı farklılığa tümünde ulaşıldığı görülmektedir. Yaş gruplarının ölçek ortalama puanlarına göre deprem sonrası travma belirtileri ortalamasının, tüm alt boyutlarda en yüksek 18-24 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 7.8 : Yaş değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan ANOVA analizi sonrası post-hoc scheffe testi.

	Yaş (i)	Yaş (j)	Mean Difference (i-j)	SS	P
Davranış Problemleri	18-24	45-54	,667*	,167	,004
	25-34	45-54	,581*	,160	,012
Heyecansal Sınırlılık	18-24	45-54	1,048*	,200	,000
	25-34	45-54	,864*	,191	,001
Duyuşsal	18-24	45-54	,700*	,174	,003
Bilişsel Yapılandırma	18-24	45-54	1,033*	,216	,000
	25-34	45-54	,953*	,207	,000
Uyku Problemleri	18-24	45-54	,946*	,217	,001
	25-34	45-54	,837*	,208	,003

Yaş değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını incelemek için yapılan post-hoc testinde davranış problemleri alt boyutunda 18-24 yaş grubu ile 45-54 yaş grubu ve 25-34 yaş gurubu ile 45-54 yaş grubu arasında anlamlı fark görülmüştür. Bu sonuç 45-54 yaş grubundaki katılımcıların 18-24 ve 25-34 yaş grubu katılımcılarına göre deprem sonrası travma düzeyinin daha az görüldüğü görülmüştür. Bu durum heyecansal sınırlılık, bilişsel yapılandırma ve uyku problemleri alt boyutunda da aynı şekilde görülmüştür. Duyuşsal alt boyutunda ise yalnızca 18-24 ve 45-54 yaş aralığında aynı sonuca ulaşılmıştır.

Yaş ve ikincil travmatik stres belirtileri arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalara bakıldığında benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Kılıç ve İnci'nin (2015) yaptığı çalışmada, genç yaştaki katılımcıların travma sonrası stres belirtileri açısından daha yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur (Kılıç ve İnci, 2015). Haksal (2007), acil servis çalışanlarıyla yaptığı çalışmada, yaş arttıkça ikincil travmatik stres belirtilerinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır (Haksal, 2007). Yaş düştükçe ikincil travmatik stres belirtilerinin arttığı, yaş ile ikincil travma belirtilerinin arasında anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmaktadır (Büyükbodur, 2018; Erdener, 2019; Toptaniş, 2023). Bu çalışmalardan farklı olarak yaş arttıkça ikincil travmatik stres belirtilerinin arttığı sonucuna ulaşılan çalışmalar da vardır (Johsson ve diğ, 2003; Bennet ve diğ, 2005). Literatürde, yaş ve ikincil travmatik stres

belirtileri arasında anlamlı fark olmadığını gösteren çalışmalar da yer almaktadır (Aktaş Ceyhan, 2023; Kahil, 2016; Kurt, 2022; Turan, 2023).

Yapılan çalışmalarda yaş faktörünün önem teşkil etmesinin bir sebebi de bu çalışmaların, acil servis çalışanı gibi mesleki tecrübenin etkili olduğu katılımcılarla yapılmasıdır. Katılımcılarda yaş arttıkça mesleki tecrübe artmaktadır. Dolayısıyla ikincil travmatik stres belirtileri gösterme düzeyleri de azalmaktadır. 20’li yaşlarda mesleğine yeni başlamış bir birey ile işini uzun yıllardır yapan bireyde ikincil travmatik stres belirtileri değişiklik gösterir. Bir travmatik olaya ilk defa maruz kalan birey ile çok defa maruz kalan birey arasında travmatik belirtilerin farklılık göstermesi olağan kabul edilmelidir.

8.2.3 Bireylerin eğitim ve öğrenim durumlarına göre deprem sonrası travma düzeyi

Bu bölümde katılımcıların eğitim ve öğrenim durumlarına göre deprem sonrası travma düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir

Çizelge 7.9 : Eğitim ve öğrenim durumuna göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS		Sd.	F	P
Bilişsel Yapılandırma	İlkokul	8	3,000	,886	G. Arası	6	2,261	,037*
	Ortaokul	17	3,029	1,162	G. İçi	375		
	Lise	47	2,904	1,062				
	Önlisans	39	3,519	,982				
	Lisans	171	3,058	1,024				
	Yüksek Lisans	78	2,955	1,154				
	Doktora	22	2,590	,843				

Bireylerin eğitim ve öğrenim durumlarına göre deprem sonrası travma düzeyine ilişkin bulgular incelendiğinde, yalnızca bilişsel yapılandırma alt boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu; davranış problemleri, heyecansal sınırlılık, duyuşsal ve uyku problemleri alt boyutlarında farklılığa rastlanmadığı görülmüştür. Bu sebeple çizelgede yalnızca bilişsel yapılandırma alt boyutu verilerine yer verilmiştir. Analiz sonucuna bakıldığında önlisans eğitimine sahip katılımcıların en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Daha sonrasında lisans ve ortaokul eğitim düzeyleri gelmektedir.

Literatür incelendiğinde çoğunlukla eğitim düzeyi ve ikincil travmatik stres belirtileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir (Erdener, 2019; Baştuğ ve diğ, 2018; Gündüz ve diğ, 2020; Kahil, 2016; Meydaneri, 2023; Toptanış ve diğ, 2023). Yılmaz ve arkadaşlarının (2006) arama kurtarma çalışanlarıyla yaptıkları çalışmada, lisans düzeyindeki katılımcıların ikincil travmatik stres belirtilerinin, lise ve altı eğitim düzeyinde bulunan katılımcılara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Yılmaz ve diğ, 2006).

8.2.4 Bireylerin sosyal medyada günlük geçirdikleri süreye göre deprem sonrası travma düzeyi

Burada, katılımcıların sosyal medyada günlük geçirdikleri süreye göre deprem sonrası travma düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 7.10 : Günlük sosyal medya kullanım sıklığına göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS		Sd.	T	P
Davranış Problemleri	0-2	166	1,974	,789	G.Arası	2	4,085	,018*
	3-5	183	2,213	,805	G. İçi	379		
	Diğer	33	2,197	,837				
Heyecansal Sınırlılık	0-2	166	2,125	,877	G.Arası	379	9,177	,000**
	3-5	183	2,557	1,047	G. İçi	2		
	Diğer	Diğer	33	2,515				
Duyuşsal	0-2	166	2,573	,865	G.Arası	2	4,206	,016*
	3-5	183	2,786	,825	G. İçi	379		
	Diğer	33	2,939	,750				
Bilişsel Yapılandırma	0-2	166	2,847	1,089	G. Arası	379	4,972	,007*
	3-5	183	3,159	1,040	G. İçi	2		
	Diğer	33	3,295	,841				
Uyku Problemleri	0-2	166	1,951	,963	G. Arası	2	6,518	,002*
	3-5	183	2,236	1,091	G. İçi	379		
	Diğer	33	2,585	1,136				

Katılımcıların sosyal medya platformlarında günlük geçirdikleri süre ile deprem sonrası travma ölçeğinin tüm alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla “sosyal medya gündelik kullanım sıklığı ile ikincil travmatik stres belirtileri anlamlı olarak farklılaşmaktadır” şeklindeki hipotez

desteklenmiştir. Bu analizin sonucuna göre katılımcıların sosyal medyada günlük geçirdikleri süre arttıkça ikincil travma stres belirtileri de artmaktadır.

Çizelge 7.11 : Günlük sosyal medya kullanım sıklığına göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA analizi sonrası post-hoc scheffe testi.

	(i)	(j)	Mean Difference (i-j)	SS	P
Davranış Problemleri	0-2	3-5	-,238*	,085	,022
Heyecansal Sınırlılık	0-2	3-5	-,432*	,103	,000
Bilişsel Yapılandırma	0-2	3-5	-,311*	,112	,022
Uyku Problemleri	0-2	3-5	-,284*	,111	,040
	0-2	Diğer	,634*	,198	,007

Davranış problemleri, heyecansal sınırlılık, bilişsel yapılandırma ve uyku problemleri alt boyutlarında anlamlı farklılıkların; sosyal medyada 0-2 saat ve 3-5 saat vakit geçirenler arasında olduğu görülmüştür. Uyku problemleri alt boyutundaki diğer anlamlı farklılık ise 0-2 ve diğer kullanımlar arasında çıkmıştır. Dolayısıyla sosyal medyada daha az vakit geçiren kullanıcılarda ikincil travmatik stres belirtilerine daha az rastlandığı söylenebilir. Sosyal medyada geçirilen süre boyunca çok fazla içeriğe maruz kalınmaktadır. Özellikle afet sürecinde ve sonrasında, sosyal medyada yapılan paylaşımlar ve bu süreçle ilgili üretilen içerikler bireyleri etkileyecek düzeyde olabilmektedir. Fazlasıyla yaralayıcı olan bu video ve görsellerin paylaşılması, arkasına üzücü müzikler eklenmesi içerikten daha fazla etkilenmeye sebep olabilmektedir. Depremin sarsıcı ve yoğun duygularıyla baş etmeye çalışan bireylerin, o anlara ait acı görsellere şahit olması durumu daha travmatik yapmaktadır. Birey sosyal medyada ya da haberde empati yapabileceği içeriklere maruz kalmakta, dolayısıyla içerik daha fazla can yakmaktadır. Deprem mağduru bireylere ait duygusal içerikli paylaşımlar yapılan, hatta bizzat mağdurlar tarafından paylaşılan acı hatıralar, depremin dehşet verici anları gözler önüne sermektedir. Bu sebeple ekran başında geçirilen süre arttıkça o anlara dair çok daha fazla bilgi alınmakta ve görsel içeriklere şahit olunmaktadır. Deprem bölgesinde yaşayan bireyler, olası deprem riski karşısında mevcut üzüntülerinin yanında tedirginlik ve çaresizlik duygularıyla da baş başa kalmaktadır. Bir yandan depreme ait acı anlara şahit olurken, bir yandan da olası deprem haberlerini takip etmek farklı olumsuz duyguları da beraberinde getirmektedir.

8.2.5 Bireylerin en sık kullandıkları sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi

Bu bölümde katılımcıların en sık kullandığı sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır.

Çizelge 7.12 : En sık kullanılan sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS		Sd.	F	P
Davranış Problemleri	Instagram	242	2,201	,849	G. Arası	5	3,249	,007*
	Twitter	39	2,076	,716	G. İçi	376		
	Facebook	19	1,881	,647				
	YouTube	55	1,790	,671				
	TikTok	8	2,500	,767				
	Diğer	19	1,960	,708				
Heyecansal Sınırlılık	Instagram	242	2,519	1,037	G. Arası	5	4,967	,000**
	Twitter	39	2,251	,951	G. İçi	376		
	Facebook	19	1,715	,589				
	YouTube	55	2,116	,814				
	TikTok	8	2,675	,777				
	Diğer	19	1,884	,593				
Duyuşsal	Instagram	242	2,828	,851	G. Arası	5	3,561	,004*
	Twitter	39	2,487	,873	G. İçi	376		
	Facebook	19	2,250	,485				
	YouTube	55	2,509	,757				
	TikTok	8	2,906	1,093				
	Diğer	19	2,565	,811				
Uyku Problemleri	Instagram	242	2,274	1,130				
	Twitter	39	2,145	,975	G. Arası	5	2,826	,016*
	Facebook	19	1,701	,744	G. İçi	376		
	YouTube	55	1,812	,790				
	TikTok	8	2,166	1,221				
	Diğer	19	1,859	,803				

Katılımcıların en sık kullandıkları sosyal medya platformları ile deprem sonrası travma düzeyleri incelendiğinde, bilişsel yapılandırma alt boyutu hariç diğer alt boyutlarda anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Bu sebeple çizelgede bilişsel

yapılandırma alt boyutuna yer verilmemiştir. Davranış problemleri, heyecansal sınırlılık ve duyuşsal alt boyutlara bakıldığında ikincil travmatik stres belirtilerinde en yüksek puan ortalamasına, TikTok kullanıcılarının sahip olduğu belirlenmiştir.

TikTok haber içeriklerinin paylaşıldığı, kullanıcı kitlesi ve içerik yapısı bakımından diğer platformlardan ayrılan popüler bir platformdur. Gündeme göre içeriklerin oluşturulduğu, akımlar oluşturularak içeriklerin popülerleştiği TikTok platformu, deprem sürecinde de aktif kullanılan sosyal medya platformlarından biri olmuştur. Etkileşim oranı çok yüksek olan bu platformda, günlük milyonlarca içerik paylaşılmaktadır (Yeniceler Kortak, 2024). Para kazanma özelliği, paylaşımların çoğunluğunu eğlenceli içeriklerin oluşturması bu sosyal medya platformunu öne çıkaran özelliklerindendir. İçeriklerin görsel ve işitsel biçimlerde oluşturulduğu TikTok platformunda, deprem sürecinde binlerce video ve içerik paylaşılmaya devam edilmiştir. Depreme ait yıkıcı fotoğraf ve videoların sosyal medya üzerinden paylaşılması bireyler üzerinde travmatik etkiye sahip olurken bu görüntüler üzerinde duygusal müzik ve editlerin yapılması o anlara ait dehşeti gözler önüne sermektedir. Bu tarz paylaşımlar yapılan düzenlemelerin de etkisiyle, haber ve bilgi içeriği olarak paylaşılan metin ve görsellerden daha travmatize edici olabilmektedir.

8.2.6 Bireylerin sosyal medyada haberleri takip ettiği sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi

Çizelge 7.13 : Haberlerin takip edildiği sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS		Sd.	F	P
Davranış Problemleri	Instagram	161	2,234	,845	G. Arası	7	2,708	,009*
	Twitter	119	2,105	,790	G. İçi	374		
	Facebook	15	1,900	,580				
	YouTube	24	1,947	,634				
	TikTok	6	2,791	,857				
	Bundle	7	1,750	,877				
	LinkedIn	4	1,625	,777				
	Diğer	46	1,831	,734				

Çizelge 7.13 (devam) : Haberlerin takip edildiği sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi ANOVA testi.

Ölçek	Grup	N	Ort.	SS		Sd.	F	P
Heyecansal Sınırlılık	Instagram	161	2,550	1,046	G. Arası	7	4,253	,000*
	Twitter	119	2,358	,925	G. İçi	374		
	Facebook	15	1,693	,406				
	YouTube	24	2,133	,955				
	TikTok	6	3,366	,924				
	Bundle	7	2,114	1,025				
	LinkedIn	4	2,550	,914				
	Diğer	46	1,973	,808				
Duyuşsal	Instagram	161	2,832	,843	G. Arası	7	2,247	,030*
	Twitter	119	2,705	,806	G. İçi	374		
	Facebook	15	2,433	,837				
	YouTube	24	2,625	1,010				
	TikTok	6	3,083	1,261				
	Bundle	7	1,964	,668				
	LinkedIn	4	2,625	1,198				
	Diğer	46	2,478	,692				
Bilişsel Yapılandırma	Instagram	161	3,177	1,087	G. Arası	7	2,314	,025*
	Twitter	119	3,105	1,006	G. İçi	374		
	Facebook	15	2,683	,734				
	YouTube	24	2,770	1,158				
	TikTok	6	3,541	1,486				
	Bundle	7	2,642	,827				
	LinkedIn	4	2,812	1,434				
	Diğer	46	2,630	,946				
Uyku Problemleri	Instagram	161	2,335	1,161				
	Twitter	119	2,084	,975	G. Arası	7	3,880	,000*
	Facebook	15	1,644	,672	G. İçi	374		
	YouTube	24	2,152	,822				
	TikTok	6	3,166	1,312				
	Bundle	7	1,285	,487				
	LinkedIn	4	2,416	1,548				
	Diğer	46	1,753	,808				

Bireylerin haberleri takip ettiği sosyal medya platformu ile deprem sonrası travma düzeyi belirleme ölçeğinin tüm alt boyutlarıyla anlamlı bir farklılık olduğu

görülmüştür. Dolayısıyla katılımcıların haberleri takip ettiği sosyal medya platformuna göre deprem sonrası travma düzeyi, anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Haberlerin takip edildiği sosyal medya platformuna göre ikincil travmatik stres belirtilerinin en yüksek ortalamaya sahip olduğu platformun da TikTok olduğu görülmüştür.

Erzen ve Dikkatli'nin (2019) 17 Ağustos Gölçük Depremine bizzat maruz kalmamış ancak depremi medya aracılığıyla takip etmiş katılımcılarla yaptığı çalışmada, deprem görüntülerinin katılımcılarda uyku bozukluğu, suçluluk hissi, görüntüleri tekrar hatırlama, ani ses ve hareketlerde irkilme gibi travma sonrası stres belirtilerinin görüldüğü belirtilmiştir (Erzen ve Dikkatli, 2019). Deprem gibi büyük yıkıcı afetlere medya aracılığıyla maruz kalma ikincil travmatik stres belirtilerini ortaya çıkarabilmektedir. Günümüzde haber ve bilgiye maruz kalınan medya araçları çeşitlenmiştir. Bu süreçte sosyal medya platformlarında uzun saatler geçirmek, afetle ilgili haber ve bilgileri sosyal medyada görsel ve işitsel içerikler aracılığıyla almak, bireyin ikincil travmatik stres belirtilerini arttırabilmektedir.

Haberleri takip etmek için kullanılan sosyal medya hesabı büyük önem taşımaktadır. Bu analizde de görüldüğü üzere, deprem sonrası travma düzeyinde takip edilen haber sayfalarının önemi büyüktür. Sosyal medyanın etkileşimi yüksek ve bu etkileşim üzerinden para kazanılan bir yer olması, içeriklerin kalitesini de etkileyen faktörlerdendir. Buradaki asıl belirleyici faktör ise, haber içeriğinin temelde hangi amaçla hazırlanıyor olduğudur. Deprem gibi bilgi ihtiyacının çok büyük olduğu süreçlerde, doğru habere ulaşmak ciddi önem taşımaktadır. Sosyal medyanın habercilik sistemini değiştirmesi ve adeta bireylerin her birini olayı aktaran konumuna getirmesi, doğru habere ulaşma olanağını da etkilemiştir. Haberin bilgi vermek amacıyla mı yoksa etkileşimin bir parçası olabilmek için mi yapıldığı önemlidir. Yüksek etkileşim gücünü kullanmak isteyen kullanıcılar, sosyal medyada fazla tıklanma almak için haberi daha çarpıcı ve dikkat çekici şekilde hazırlayarak paylaşabilmektedir. Bu durumu deprem sürecinde kullanmak son derece yanıltıcı ve tehlikeli olabilmektedir. Dolayısıyla takip edilen haber sayfaları, karşılaşılan haberlerin üreticisi olduğundan, kullanıcılar yanıltıcı haberlere maruz kalmamak için bu konuda titiz olmaları gerekmektedir. Çünkü haber sitelerinin sosyal medya kullanıcılarının deprem sonrası ikincil travmatik belirtiler göstermesinde etkili olduğu görülmüştür.

Ayrıca, haber içeriğinin doğru veya yanlış oluşunun yanında önemli bir diğer faktör de haberin nasıl paylaşıldığıdır. Düz yazıyla aktarılan bilgi ile görsel içeriklerin desteklediği bilgi arasında fark vardır. Acı veya çarpıcı bir haberi, o ana bizzat şahit olmuş gibi görsel içeriğiyle birlikte okumak yalnızca bilgi verici metni okumaktan çok farklıdır. Deprem sürecinde de haberleri takip ederken sınırlı ya da sansürlü görselle okunan haber direkt bilginin aktarılmasına hizmet eder. Ancak sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle habercilik içeriklerinin değişimi sansürsüz ve o olaya ait görsel ve videoların denetimsiz bir şekilde paylaşılmasına sebep olabilmektedir. Sosyal medya kullanan ve bir olaya şahit olan birey, olayı aktaran konumuna gelerek olaya ait anları paylaşabilmektedir. Dolayısıyla denetimsiz, sansürsüz haber içeriklerinin anında paylaşılması daha sonra denetlenme veya kaldırılma olasılığı olsa da birey üzerinde çoktan etkili olmuştur. Birey onu görmüş belki de paylaşarak etkileşim bir parçası haline gelmiştir. Aynı zamanda deprem sürecindeki gibi çok fazla acı haberin olduğu dönemlerde, arkasına duygusal müzik koyularak aktarılan haberlerin insanı etkilememe olasılığı neredeyse yoktur. Bu sebeple haberlerin takip edildiği platform çok önemlidir. Bu analizde TikTok platformu kullanıcılarının en yüksek travmatik stres belirtileri göstermesi bu duruma örnek teşkil ettiği söylenebilir. TikTok'tan sonra en yüksek belirtilerin görüldüğü grup ise katılımcıların en çok kullandığı Instagram platformudur. Instagram da aynı şekilde görsel içeriğin yoğun olduğu bir başka platformdur. Fotoğraf ve video içeriklerinin paylaşıldığı, Tiktok'ta olduğu gibi videoların müzikle düzenlenebildiği bu platformun kullanıcılarının deprem sonrası travmatik stres düzeylerinin yüksek olması benzer sebeplerle açıklanabilir.

8.3 Sosyal Medya Kullanımı ve Deprem Sonrası Travma Düzeyine İlişkin

Bulgular

Çizelge 7.14 : Sosyal medya kullanımı ve deprem sonrası travma düzeyi korelasyon analizi tablosu.

		Kurumsal Paylaşımlara Güven	Bireysel Paylaşımlara Güven	Teyit	Davranış Problemleri	Heyecansal Sınırlılık	Duyuşsal	Bilişsel Yapılandırma	Uyku Problemleri
Kurumsal Paylaşımlara Güven	Pearson Correlatipn	1	,394**	-.100	,039	,025	,029	,080	,011
	Sig. (2-tailed)		,000**	,051	,451	,619	,576	,117	,828
	N		382	382	382	382	382	382	382
Bireysel Paylaşımlara Güven	Pearson Correlatipn		1	-.148**	,087	,006	,009	,051	,053
	Sig. (2-tailed)			,004**	,088	,902	,863	,324	,304
	N			382	382	382	382	382	382
Teyit	Pearson Correlation			1	-.012	,008	,136**	,038	,036
	Sig. (2-tailed)				,818	,881	,008**	,458	,485
	N				382	382	382	382	382

Araştırmada yapılan korelasyon analizi sonucuna göre deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeği ve sosyal medya teyit/güven ölçeği alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla “*H1: Bilinçli sosyal medya kullanımı ve ikincil travmatik stres arasında anlamlı bir ilişki vardır*” hipotezi desteklenmiştir.

Bu sebeple yalnızca anlamlı ilişki çıkanlara yer verilmiştir. Deprem sonrası travma düzeyi “duyuşsal” alt boyutu ve sosyal medya teyit/güven ölçeği “teyit” alt boyutu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların teyit alışkanlıkları arttıkça duyuşsal belirtilerinin de arttığı görülmüştür. Sosyal medya kullanımı sırasında olumlu, olumsuz, yalan ya da yanlış paylaşımları filtreler nitelikte bir özellik olmaması, kullanıcıların bu paylaşımlara maruz kalmasına sebep olurken bu tarz içeriklerin bireyi etkilemesi de olağandır. Birey hiçbir filtreden geçmeyen, son derece trajik görüntülere maruz kalırken bu

görüntülere ait yanıltıcı ya da yalan haberlerle karşılaşabilmektedir. Deprem sürecinde, depreme ait çok sayıda görsel ve bilgi paylaşılmıştır. Duygusal yükü ağır olan bu sürece dair paylaşılan içerikler bireylerin psikolojik durumlarını etkileme gücüne sahiptir. Bu durumda bireylerin bilinçlendirilmesi ve bu tarz içeriklerin denetlenmesi ikincil travmatik stresi önlemede önemli bir yol olacağı düşünülmektedir. Bireylere medya okuryazarlığının kazandırılması sosyal medya kullanımını çok daha güvenli hale getirebilmektedir. Duyuşsal alt boyut ile teyit alt boyutu arasında çıkan pozitif yönlü ilişkiye bakıldığında ise, teyit alışkanlığının artışının duyuşsal belirtileri de arttırdığı görülmüştür. Teyit alışkanlıklarının ikincil travmatik stres belirtilerini önleyeceği düşülürken deprem sonrası süreçte yapılan bu çalışmaya bakıldığında duyuşsal alt boyutundaki belirtilerin artışı bu duruma farklı bir boyut kazandırmıştır. Sosyal medya üzerinden depreme ait bilgi haber içeriklerinin paylaşımı, teyit edildiği boyutta da ikincil travmatik stres belirtilerini arttırmıştır. Çok fazla içeriğin paylaşıldığı bu süreçte yalan ve yanıltıcı haberler olsa dahi sosyal medya depreme ait tüm sürecin paylaşıldığı bir alan olmuştur. Birey doğruluğu kesinleşen, teyit edilen çok fazla acı içerikle de karşılaşmıştır. Bu durumda bireyin gördüğü içeriğin gerçek ve doğrulanabilir oluşu, onu daha fazla etkiler duruma getirmiştir. Dolayısıyla teyit alışkanlığı ve duyuşsal belirtiler alt boyutlarında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olması, deprem sürecinde bireylerin teyit alışkanlıklarının, onları haberin acı gerçeğiyle baş başa bıraktığı görülmüştür.

Ayrıca sosyal medya teyit/güven ölçeği “bireysel paylaşımlara güven” ve “teyit” alt boyutları arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların sosyal medyada karşılaştıkları haber ve bilgi içeriklerine karşı teyit alışkanlıkları yükseldikçe bireysel paylaşımlara güveni de azalmaktadır.

Sosyal medya teyit/güven ölçeği kurumsal paylaşımlara güven ve bireysel paylaşımlara güven alt boyutları arasında da anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Katılımcıların sosyal medyada karşılaştıkları kurumsal paylaşımlara güveni yükseldikçe bireysel paylaşımlara olan güvenleri de yükselmektedir.

Kavak ve arkadaşlarının (2023) yürüttüğü çalışmada, sosyal medya kullanımının süreklilik alt boyutu ve psikolojik sağlık arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların ikincil travmatik stres düzeyleri ve sosyal medya

kullanım ölçeğinin süreklilik ve yetkinlik alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Kavak vd., 2023).

Çizelge 7.15 : Deprem sonrası travma düzeyi ve sosyal medyada geçirilen süreye yönelik korelasyon analizi.

		Sosyal Medyada Geçirilen Süre	Davranış Problemleri	Bireysel Paylaşımlara Güven	Duyuşsal	Bilişsel Yapılandırma	Uyku Problemleri
Sosyal Medyada Geçirilen Süre	Pearson Correlation	1	,129*	,189**	,147**	,156**	,182**
	Sig. (2-tailed)		,012	,000	,004	,002	,000
	N		382	382	382	382	382

Deprem sonrası travma düzeyi ve sosyal medya kullanım süresine yönelik korelasyon analizleri incelendiğinde, sosyal medyada geçirilen süre ve deprem sonrası travma düzeyi alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların deprem ve sonrası süreçte sosyal medya kullanım süreleri arttıkça deprem sonrası travma düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Bu süreçte sosyal medyada uzun saatler vakit geçiren bireyler, sosyal medyada deprem anına ve sonrasına ait görsel ve işitsel içeriklere daha fazla maruz kalmıştır.

Kavak ve arkadaşlarının (2023) çalışmasında, katılımcıların ikincil travmatik stres düzeyleri ve sosyal medya kullanım ölçeğinin süreklilik alt boyutu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Kavak vd., 2023). Süreklilik alt boyutu sosyal medyaya olan bağlılığın ve katılımcıların gün içerisindeki sosyal medya hesaplarıyla olan etkileşiminin ölçüldüğü alt boyuttur. Kavak ve arkadaşlarının çalışmasındaki süreklilik alt boyutu ve bu çalışmanın sosyal medyada geçirilen süre sorusunun benzer anlama geldiği varsayılarak ikincil travmatik stres belirtileri ile arasındaki sonucunda benzer çıktığı söylenebilir. Bu çalışmada da benzer şekilde ikincil travmatik stres düzeyleri ve sosyal medya platformunda geçirilen süre arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri süre arttıkça deprem sonrası travma düzeylerinin de arttığı görülürken geçirilen sürenin ikincil travmatik stres düzeyini arttırdığı söylenebilir. Kahramanmaraş depremi sürecinde deprem anı ve sonrasına

dair trajik çok fazla paylaşım yapılması, depremi sosyal medya ve haberler üzerinden takip eden bireyleri de son derece etkilemiştir (Şahin ve Zengin Demirbilek, 2023). Bu süreçte sosyal medyanın günlük kullanım süresi, bireylerin karşılaştığı paylaşım sayısının da artışına ve daha uzun süreli trajik paylaşımlara maruz kalmaya sebep olmakta dolayısıyla bu sürenin artışı ikincil travmatik stres belirtilerinin de artışını etkilemektedir. Ayrıca katılımcıların en sık tercih ettiği ve haberleri takip ettiği sosyal medya platformları da karşılaşılan haber ve paylaşım içeriklerinin farklılaşmasına sebep olmaktadır.

Literatür incelendiğinde, Gören'in (2023) afet sonrası ikincil travmatik stres ve dini başa çıkma araştırmasında psikolojik sağlık üzerine olumsuz etkilerinden söz etmiştir. Depreme maruz kalmamış ve afeti medya aracılığıyla takip etmiş yetişkin katılımcılarla yaptığı çalışmada, katılımcılarda ikincil travmatik stres belirtilerine rastlandığı görülmüştür (Gören, 2023).

Türk ve Kaya'nın (2023) sosyal hizmet uzmanlarıyla yaptığı çalışmada, düşük düzeyde ikincil travmaya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda ikincil travma ve psikolojik sağlamlığın arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunduğu görülmüştür (Türk ve Kaya, 2023).

9. SONUÇ VE ÖNERİLER

Katılımcılarını yetişkin bireylerin oluşturduğu bu araştırmada, bilinçli sosyal medya kullanımı ve deprem sonrası ikincil travmatik stres belirtileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve sosyal medya kullanım pratikleri değişkenlerinin bilinçli sosyal medya kullanımı ve İTS düzeyleri üzerinde fark oluşturup oluşturmadığı incelenmiş; sonrasında bu iki düzey arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Araştırmanın örneklemini 18 yaş ve üzeri, psikiyatrik rahatsızlığı olmayan, 6 Şubat Kahramanmaraş depremlerine direkt maruz kalmamış toplam 382 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların %71,2'si kadın %28,8'i erkektir. Büyük çoğunluğu 18-34 yaş aralığı olan katılımcıların, %29,1 18-24 yaş aralığında, %48,4 25-34 yaş aralığında, %12,0 35-44 yaş aralığında, %7,3 45-54 yaş aralığında ve %3,1 55 ve üstü yaş aralığındadır. Katılımcıların eğitim ve öğrenim düzeyleri ise; %2,1 ilkokul, %4,5 ortaokul, %12,3 lise, %10,2 önlisans, %44,8 lisans, %20,4 yüksek lisans ve %5,8 doktora mezuniyet derecesine sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar tarafından en sık tercih edilen platform Instagram olurken, haberlerin en çok takip edildiği platform da Instagram olduğu görülmektedir.

Araştırmada katılımcıların bilinçli sosyal medya kullanım düzeylerine dair bulgular şu şekildedir:

Katılımcıların cinsiyet değişkenlerine yönelik bilinçli sosyal medya kullanım düzeylerine bakıldığında, anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Erkeklerde bilinçli sosyal medya kullanımının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Teyit alışkanlıklarının kadınlara oranla daha yüksek olduğu görülürken; sosyal medyada karşılaşılan bireysel ve kurumsal paylaşımlara güvenin de daha az olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş değişkenine göre bilinçli sosyal medya kullanım düzeylerine bakıldığında, teyit alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Teyit alışkanlıklarının 35-44 yaş aralığında en yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Eğitim ve öğrenim değişkenine yönelik bulgular

incelendiğinde bilinçli sosyal medya kullanımı teyit alt boyutu ve eğitim değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların sosyal medyada karşılaşılan içeriklere karşı teyit alışkanlıklarının da yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların sosyal medyada günlük geçirdikleri süre ve bilinçli sosyal medya kullanım düzeylerine ait bulgular incelendiğinde bireysel paylaşımlara güven alt boyutu arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılmıştır. Bireylerin sosyal medya kullanımı arttıkça karşılaştıkları bireysel paylaşımlara güvenleri de artmaktadır. Dolayısıyla, *H5: Sosyal medya gündelik kullanım sıklıkları ile bilinçli sosyal medya kullanımı anlamlı olarak farklılaşmaktadır* desteklenmektedir. Katılımcıların en sık kullandıkları sosyal medya platformu ile bilinçli sosyal medya kullanım düzeylerine yönelik incelemede teyit alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu sonuca göre, *H7: Bireylerin en sık kullandıkları sosyal medya platformları ile bilinçli sosyal medya kullanımı anlamlı olarak farklılaşmaktadır* hipotezi desteklenmektedir. Katılımcıların haberleri takip ettiği sosyal medya platformu ve bilinçli sosyal medya kullanım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılmamaktadır. Bu sebeple, *H9: Bireylerin haberleri takip ettiği sosyal medya platformu ile bilinçli sosyal medya kullanımı anlamlı olarak farklılaşmaktadır* hipotezi desteklenmemektedir.

Araştırmada katılımcıların ikincil travmatik stres belirtilerine yönelik bulgular şu şekildedir:

Katılımcıların cinsiyet değişkenlerine yönelik ikincil travmatik stres belirtilerine bakıldığında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Kadınların erkeklere göre daha yüksek İTS belirtileri değerlerine sahip olduğu bulunmaktadır. Dolayısıyla, *H2: Cinsiyete göre ikincil travmatik stres belirtileri anlamlı olarak farklılaşmaktadır* olarak ileri sürülen hipotez desteklenmektedir. Katılımcıların yaş değişkenlerine göre İTS düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmaktadır. Yaş yükseldikçe İTS belirtilerinin azaldığı görülmektedir. Bireylerin, yaş aldıkça kazandıkları deneyim ve tecrübelerle hayata bakışları da değişmektedir. Karşılaşılan zorluklarla baş etme stratejileri karşılaştıkları yeni zorlukların üstesinden gelmelerini kolaylaştıracaktır. Dolayısıyla yaş bireylere karşılaştıkları travmatik olaylar üzerinde daha etkili baş edebilme gücü kazandırırken; sarsıcı bir olay karşısında daha az etkilenmelerini sağlayabilmektedir. Dolayısıyla, *H3: Yaş değişkeni ile ikincil travmatik stres belirtileri anlamlı olarak farklılaşmaktadır* hipotezi

desteklenmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyleri ile İTS düzeyleri arasında ise bilişsel yapılandırma alt boyutunda anlamlı bir farklılığa ulaşılmaktadır. Bu sonuca göre, *H4: Eğitim düzeyine göre ikincil travmatik stres belirtileri anlamlı olarak farklılaşmaktadır* hipotezi desteklenmektedir. Katılımcıların günlük sosyal medyada geçirdikleri süre ile İTS düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Katılımcılar sosyal medyada daha uzun süre vakit geçirip, daha fazla paylaşım maruz kaldıkça İTS belirtilerinin de arttığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, *H6: Sosyal medya gündelik kullanım sıklıkları ile ikincil travmatik stres belirtileri anlamlı olarak farklılaşmaktadır* hipotezi desteklenmektedir. Katılımcıların en sık kullandıkları sosyal medya platformu ile İTS düzeyleri arasında davranış problemleri, heyecansal sınırlılık, duyuşsal ve uyku problemleri alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Katılımcıların kullandıkları platforma göre İTS belirtilerinin arttığı görülmektedir. Dolayısıyla, *H8: Bireylerin en sık kullandıkları sosyal medya platformları ile ikincil travmatik stres belirtileri anlamlı olarak farklılaşmaktadır* hipotezi desteklenmektedir. Katılımcıların haberleri takip ettiği sosyal medya platformu ve İTS düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Katılımcıların bilgi ve haber almak için kullandıkları platform önem teşkil etmekte ve İTS belirtileri bu platformlara göre yükselmektedir. Bu sebeple, *H10: Bireylerin haberleri takip ettiği sosyal medya platformuna ile ikincil travmatik stres belirtileri anlamlı olarak farklılaşmaktadır* hipotezi de desteklenmektedir.

Bilinçli sosyal medya kullanımı ve İTS belirtileri arasındaki ilişkiye ait bulgular şu şekildedir:

Katılımcıların bilinçli sosyal medya kullanımları ve İTS düzeyleri arasındaki korelasyon analizi sonucuna göre, İTS belirtileri ve teyit alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak duyuşsal alt boyutu ile teyit alışkanlıkları arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkiye rastlanmaktadır. Ayrıca bilinçli sosyal medya kullanımı alt boyutlarından teyit ve bireysel paylaşımlara güven arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Katılımcıların sosyal medyada bilgi ve haber içeriklerine yönelik teyit alışkanlıklarının az olması, yapılan bireysel paylaşımlara yönelik güvenlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara paralel olarak, bilinçli sosyal medya kullanımı alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Katılımcıların karşılaştıkları bireysel paylaşımlara güvenleri kurumsal paylaşımlara olan güvenlerini de arttırmaktadır. Katılımcıların sosyal

medya pratikleri ile İTS düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, anlamlı ilişki bulunmaktadır. Katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri süre ile İTS düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla, *H1: Bilinçli sosyal medya kullanımı ve ikincil travmatik stres arasında anlamlı bir ilişki vardır* hipotezi ve *H11: Deprem sonrası travmatik stres düzeyi ve sosyal medya kullanım süresi arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır* hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

Yapılan bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre, bilinçli sosyal medya kullanımının deprem sonrası ikincil travmatik stres belirtileri üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Teknolojinin gelişimi günümüzde birçok değişikliğin sebebi olurken, sosyal medya kullanımı gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu teknolojik gelişim sosyal medyanın, bilgi ve habere ulaşmada önemli araçlardan biri haline gelmesini sağlamıştır. Sosyal medya kullanımının olumlu özelliklerinin yanında, bireyleri olumsuz etkileyecek ve travmatize olmalarına sebep olabilecek özellikleri de vardır. Bu platformlarda, Kahramanmaraş depremleri de dahil, afet süreci ve sonraki süreçte ses, görüntü ve video içerikleri paylaşılmaktadır. Son derece travmatik olan afetler ve afetlere yönelik görüntüler toplumda herkesin erişebileceği sosyal medya platformlarında paylaşılmakta, bireyi sürece bizzat şahit olmuş kadar olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca birey ve kurumların istedikleri içeriği paylaşabiliyor olması, toplumu birçok yalan ve yanlış haberle karşı karşıya bırakmaktadır. Bazı yasal düzenlemelerle yalan habere karşı tedbirler alınsa dahi, paylaşılmış bir içerik bireylerin zihninde çoktan yer edinmiş ya da travmatize edici etkileri hissedilmiş olabilir. Dolayısıyla dolaylı olarak sosyal medya aracılığıyla depreme ve travmatize edici içeriklere maruz kalmak bireylerde travmatik stres belirtilerini ortaya çıkarabilmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, bilinçli sosyal medya kullanımı ve ikincil travmatik stres belirtileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri süre, en sık kullandıkları ve haberleri takip ettikleri platformlara göre travmatik stres belirtilerinde farklılık görülmüştür. Günde sonsuz bir içerik akışının olduğu sosyal medya platformlarında uzun süre vakit geçirmek, deprem sürecinde çok fazla travmatize edici görüntü ve bilgiye maruz kalmak, bireylerin travmatize olma durumunu olumsuz etkilemiş; bireyler sosyal medyada geçirdikleri zamanla orantılı bir şekilde etkilenmiştir. Bu çalışmada, sosyal medyada

daha uzun zaman geçiren bireylerin daha az zaman geçiren bireylere göre daha fazla ikincil travmatik stres belirtileri gösterdikleri gözlemlenmiştir. Benzer şekilde en sık kullanılan ve haberlerin takip edildiği platformlara göre de bu belirtiler farklılaşmaktadır. Özellikle deprem gibi ciddi afet süreçlerinde bilgi ve haber akışının sağlandığı platformlar büyük önem taşımaktadır. Bireylerin tercih ettikleri platforma göre, travmatik stres belirtileri değişim göstermektedir. Aynı şekilde sosyal medyada karşılaşılan içeriklere güven ve teyit alışkanlıkları bireylerin ikincil travmatik stres belirtileri göstermesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla afet sürecinde paylaşılan her bilgi ve içerik bireylerin psikolojisini olumsuz etkileme gücüne sahipken; bireylerin bilinçli sosyal medya kullanıp kullanmamaları bu etkide önemli rol oynadığı görülmüştür. Sonsuz akışın içinde kaybolmama ve kişinin kendine daha güvenli bir sosyal medya ortamı sağlaması için bilinçli sosyal medya kullanımı önem teşkil etmektedir. Bu alanda yapılacak yasal düzenlemeler ve toplumun teknoloji ve sosyal medya platformlarına karşı bilinçlendirilmesi önemlidir.

Sosyal medyanın gündelik hayatın bir parçası olması, küçükten büyüğe her yaş grubu tarafından kullanılması ve psiko-sosyal süreçler üzerindeki önemli etkisi, onun çalışmaya değer önemli bir konu olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar toplum ve birey üzerine çok şey anlatırken; bu çalışmaların oluşturduğu genel bakış, geleceğe yönelik alınabilecek önlem ve düzenlemelere yönelik olumlu etkiler sunacaktır. Sosyal medya toplumun adeta bir aynasıdır, uzun sürelerde toplanacak hatta ulaşılması güç verileri bizlere, kısa sürede ulaşabilir kılacaktır. Sosyal medyanın bize sunduğu veriler, sosyal medyaya dair ileriye dönük riskleri öngörebilmeyi ve oluşabilecek risklere karşı önlemler alabilmeyi sağlayabilir. Dolayısıyla alana olan ilgi arttırılmalı, sosyal medyanın sosyolojik incelemeleri titizlikle devam ettirilmelidir. Bu konuda yapılan çalışmaların desteklenmesi önem arz etmektedir.

Deprem riskinin altını çizen mühendis ya da bilim insanlarına yalnızca deprem sürecinde dikkat kesilmemeli, bu soruna yönelik yapılması gereken faaliyet ve düzenlemeler dinlenmeli ve uygulamak için adım atılmalıdır. Deprem bölgelerindeki yapıların denetimi hayati önem taşımaktadır. Sağlıklı bilgilendirme ve olası ihtimallere yönelik toplum bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir. Özellikle eski ve riskli yapıların denetlenmesi, bundan sonraki süreçte ise güvenli ve depreme karşı tedbirli prosedürlerin izlenmesi oldukça önemlidir. Bu alana yönelik yapılacak

akademik çalışmalar güçlendirilmeli ve teşvik edilmelidir. Bu çalışmanın literatüre faydalı olacağı, benzer alanda yapılan çalışmalara karşılaştırma olanağı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdulmecid, M.** (2022). Sivil Toplum Örgütlerinin Sosyal Medya Kullanımı: World Uyghur Congress Facebook Sayfası Örneği. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (20), 43-63.
- Afad, (2014).** Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, T.C Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara, Erişim 01.08.2022 <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>
- Aker, A. T.** (2012). Temel Sağlık Hizmetlerinde Ruhsal Travmaya Yaklaşım, Ankara: Uzerler Yayınevi.
- Akçakaya, A.** (2020). Dünden Yarına Türkiye Radyoları. *Trt Akademi*, 5(9), 406-417.
- Akkök, İ.** (2022). *Sosyal Medya Bağımlılığı ile Sosyal Medya Haberlerine Güven Arasındaki İlişki: Cinsiyetin Düzenleyici Rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Akkurt, D.** (2022). *Çocuk Destek Merkezlerinde Çalışan Profesyonellerin İkincil Travmatik Stres Deneyimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akyüz, S.S., Gülnar, B., Kazaz, B.** (2021). Yeni Medyada Haber Güvenilirliği Sorunu: Üniversite Öğrencilerinin Sahte/Yalan Haberlere Yönelik Doğrulama Refleksleri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2816- 2840.
- Alkın, R. C.** (2020). *Dünyada ve Türkiye’de Afet Sosyolojisi, Afetlerin Sosyolojideki Yeri İlişkin Literatür Taraması*, İ. Can (Ed.), Afet Sosyolojisi İçinde (Ss.63-81), İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Alkın, R. C.** (2021). Afet Yönetiminde Sivil Toplum: İzmir Depremi Sonrası Müdahale ve İyileştirme Aşamaları Üzerine Bir İnceleme. *Karadeniz Araştırmaları*. 18(70): (ss. 313-334).
- Alkın, R. C.** (2021). Bütünleşik Afet Yönetimine Sosyolojik Bakış: Toplumsal Yapı, İşlev ve Temel Kavramlar Işığında Bir Okuma Denemesi, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5: (1), 18-34.
- Altunay, A.** (2015). Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Yeni Medya. *Selçuk İletişim*, 9(1), 410-428.
- Altundere, E.** (2019). Risk Toplumu Bağlamında Lise Öğrencilerinin Sosyal Çevreye ve Sosyal Medyaya Dayalı Korkuları: Balıkesir Örneği. *Toplumsal Değişim*, 1, ss. 241–265).
- Amerikan Psikoloji Dergisi,** (2022) 10.08.2022, <https://psycnet.apa.org/Record/2000-16045-004>

- Anar, Ü. İ. E. (2021).** Sosyal Medya Ortamında Yer Alan Afet Haberlerinde Etkileşim: İzmir Depremi Örneği. *Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 11(3), 1129-1147.
- Apa (1980).** Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders, 3rd Ed. Washington, Dc, American Psychiatric Association.
- Apa (2013).** Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders, 5th Ed. Washington, Dc, American Psychiatric Association.
- Apaydın, H. (2016).** *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, İstanbul, Bilimkent Yay.
- Aslanoğlu, R. A. (2000).** *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa, Ezgi Kitapevi.
- Ata, F. (2023).** Afet Haberciliği: Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sürecinde Sosyal Medyaya Yönelik Bir Değerlendirme. *TRT Akademi*, 8 (18), 606-629.
- Ayan, B. (2016).** *Sosyal Ağlar Tarihi*. İstanbul: Abaküs Yayınları.
- Aydın, S. (2016).** *Gelişen Web Teknolojileri ile Şekillenen İnternet Reklamcılığının Tüketici Davranışlarına Etkisi. Çevrimiçi Davranışsal Reklamcılık Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Aydoğan, D. (2013).** “Türkiye’de Dijital Gazetecilik: Habertürk Ve Hürriyet Gazeteleri Örneği”. *The Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 3(3), 26 40.
- Aykutalp, A. (2019).** *Kent, Afet ve Siyaset: Felaket Kapitalizmi, Kapasite Yoksunluğu ve Kent*, 1.Baskı. Efe Akademi Yayınevi. İstanbul
- Aytekin, D., & Sütcü, D. (2014).** Yeni Medya ve Ağ Nesli: Türkiye Örneği. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi* (3), 1-13.
- Bahar, A. (2018).** Bilişim Suçları, İletişim ve Sosyal Medya. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10 (3), 1-36.
- Balcı, A., & Tezel Şahin, F. (2018).** Öğretmen-Aile İletişiminde Whatsapp Uygulamasının Kullanımı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(2), 749-776.
- Balcı, Ş. Ve Bekiroğlu, O. (2014).** Medyanın Kritik ve Süreğen Dönemeci: Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Medya Haberlerinin Güvenilirliği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(2), 192-217
- Balcı, Ş., Gölcü, A. A. (2020).** Sosyal Medyada Kendini Açma: Öz Saygı, Güven ve Algılanan Faydanın Etkinliği Üzerine Bir İnceleme. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 116-149.
- Balle, F. Ve Eymery, G. (1991).** *Yeni Medyalar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Baş, F. C. (2018).** Sosyal Medya Davranışının Oluşumu: Çevrimiçi Ortamlarda Güven, Sosyal Sermaye ve Saygınlık İlişkisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 49-85.
- Başoğlu, M., Şalcıoğlu, E., Livanou, M., Özeren, M., Aker, A. T., Kılıç, C., Ve Mestçioğlu, Ö. (2001).** A Study Of The Validity Of A Screening

- Instrument For Traumatic Stress İn Earthquake Survivors İn Turkey. Journal Of Traumatic Stress, 14(3), 491-509.
- Baştuğ, G., Topçu, A., Kızıl, E.T. Ve Ergun, F.** (2018). Secondary Traumatization And Related Psychological Outcomes İn Firefighters. Journal Of Loss And Trauma, 1-16.
- Bates, F.L. And W.G. Peacock.** (1987). Disasters And Social Change. Pp. 291-330 İn The Sociology Of Disasters. Edited By R.R. Dynes, B. De Marchi, And C. Pelanda. Milan, İtalya: Franco Angeli Press.
- Baudrillard, J.** (2015). *Şeytana Satılan Ruh (Üçüncü Baskı)*. Oğuz Adanır (Çev). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J.** (2016a). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Baudrillard, J.** (2016b). *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baum N.** (2016). Secondary Traumatization İn Mental Health Professionals: A Systematic Review Of Gender Findings. Trauma, Violence & Abuse, 17(2), 221–235.
- Bauman, Z. Ve Lyon, D.** (2013). *Akışkan Gözetim*. (E. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U.** (1994). “The Reinvention of Politics: Towards A Theory Of Reflexive Modernization”, Reflexive Modernization: Politics, Tradition And Aesthetics İn The Modern Social Order, Beck, U. A.Giddens Ve S.Lash (Der.), Cambridge: Polity, Ss. 1-55.
- Beck, U.** (2011). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru* (K. Özdoğan ve B. Doğan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları
- Beck, U.** (2013). *Siyasallığın İcadı* (N. Ülner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benjamin, W.** (2018). Radyo Benjamin. (Ener, C. ve Okan Gezmiş, E. Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bennett, P., Williams, Y., Page, N., Hood, K., Woollard, M. Ve Vetter, N.** (2005). Associations Between Organizational And Incident Factors And Emotional Distress İn Emergency Ambulance Personnel. The British Journal Of Clinical Psychology, 44(2), 215-226.
- Beyaz Özbey, İ.** (2022). *Dijitalleşme, Sosyal Medya ve Risk Toplumu*. İmgelem, 6 (10), 141-158.
- Birinci, C. M., & Terkan, R.** (2023). İletişim Aracı Olan Sosyal Medya’nın Sosyal Değişime Kazandırdığı Boyut. *Journal Of Management Theory And Practices Research*, 4(2), 180-195.
- Birkan, E.** (2020). Mülteciler ile Çalışmanın Travma Sahasındaki Uzmanlar Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: İkincil Travma (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul.
- Bostancı Ege, G.** (2017). Kurgu Çağında Gerçekliğin Manipülasyonu, Popüler Kültür ve “Photoshop”. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 36, 117-129.

- Bourse, M., Yücel, H., & Kirgezen, S.** (2012). *İletişim Bilimlerinin Serüveni*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boyd, D. M. & Ellison, N. B.** (2007). Social Network Sites: Definition, History, And Scholarship. *Journal Of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Burkhardt, J.M.** (2017). Combating Fake News İn The Digital Age. *American Library Association*: <https://www.journals.ala.org/index.php/Ltr/issue/viewfile/662/423>.
- Business Insider.** At Last - The Full Story Of How Facebook Was Founded. 12 Mart 2015 Tarihinde <http://www.businessinsider.com/how-facebook-was-founded-2010-3?op=1> Sayfasından Erişilmiştir.
- Can, İ.** (2020). *Giriş Niyetine: Afet Sosyolojisine Alan Açma Çabası*. İ. Can (Ed.). Afet Sosyolojisi (1. Baskı) İçinde (S. 15-36), İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Can, M.** (2020). *Sığınmacılar/Mültecilerle Çalışan Sivil Toplum Çalışanlarının Psikolojik Sağlamlığının Ve İkincil Travmatik Stres Düzeyinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa
- Canöz, K., Gülmez, Ö., & Eroğlu, G.** (2020). *Pazarlamanın Yükselen Yıldızı Influencer Marketing: Influencer Takipçilerinin Satın Alma Davranışını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23(1), 73-91.
- Castells, M.** (2013). *İsyen ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler* (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M.** (2016). *İletişimin Gücü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, B., Demir, F., Ceyran, A., Kanıbir, N., ve diğ.** (2023). Afetlerin Toplumsal Boyutu ve Deprem Çıkmazı Üzerine Bir Derleme. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi* (4), 20-35.
- Coşkun, A.** (2023). Sosyal Medyada Yalan Haberle Mücadele: Kahramanmaraş Deprem Haberlerinin Teyit.Org Üzerinden İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11 (2).
- Çaba, D.** (2018). “Dijital Çağda Değişen Haber Sunumu: Gazetecilikte Sanal Gerçeklik Uygulamaları”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1).
- Çakır, B.** (2011). “Belirsizlik ve Korkunun Yeni Düzenin Oluşmasına Katkısı”, *Sosyoloji Konferansları*, 63-82.
- Çambay, S. O.** (2015). Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: S1, 237-247.
- Çetin, Ö.** (2015). *Yeni Medyanın Tahakküm ve Özgürleşim Potansiyeli Bağlamında Hactivizm*, (Editör) Filiz Aydoğan. İletişim Çalışmaları, İstanbul: Derin Yayınları.
- Çetinkaya Büyükbodur, A.** (2018). *Sosyal Hizmet Uzmanlarında Psikolojik Dayanıklılık ve İkincil Travmatik Stresin İncelenmesi*

(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Ceylan, B., Demir, F., Ceyran, A., Kanıbir, N., ve diğ.** (2023). Afetlerin Toplumsal Boyutu ve Deprem Çıkması Üzerine Bir Derleme. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi* (4), 20-35.
- Craig, C.D., & Sprang, G.** (2010). Compassion satisfaction, compassion fatigue, and burnout in a national sample of trauma treatment therapists. *Anxiety, Stress, & Coping*, 23(3), 319-339.
- Çiftçi, H.** (2018). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4).
- Çoban, S.** (2015). *İletişim Fakültesi Öğrencilerinin İnternet Haberciliğinin Güvenilirliğine İlişkin Tutumları*. R. Çelik Ve S. Dalgaldere (Ed.), Yeni Ve Geleneksel Medya Okumaları İçinde (123-141). İstanbul: İskenderiye Kitap.
- Çuhacı, A.** (2004). *Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağhan, I., Yazıcıoğlu, O.** (2012). *Türkiye ve Sosyal Medya*, Okyanus Yayınevi.
- Dahi, A.** (2022). *Gerçek-Sonrası Dönemde Sosyal Medya Dezenformasyonu ve Sahte Haberler: Türkiye'de Covid-19 Salgını Örneği* (Yüksek Lisans Tezi).
- Dalgleish, T.** (1999). *Cognitive Theories Of Post-Traumatic Stress Disorder*. In W. Yule (Ed.), *Post-Traumatic Stress Disorders: Concepts And Therapy* 193–220. John Wiley & Sons Ltd.
- Darı, A. B.** (2017). Sosyal Medya ve Sağlık. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 6(18), 731-758.
- Deibert, R.** (2015). Authoritarianism Goes Global: Cyberspace Under Siege. *Journal Of Democracy*: <https://Muse.Jhu.Edu/Article/586479/>
- Delibaş, K.** (2017). *Risk Toplumu: Belirsizlikler ve Söylentiler Sosyolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Demir, R.** (2010). Afet Psikolojisi ve Sosyolojisi Acil Durum ve Afet Yönetimi, Erişim05.03.2023, [Http://Auzeftkitap.İstanbul.Edu.Tr/Kitap/Acildurumveafetyonetimi_Ue/Afetpsikolojisivesosyolojisi.Pdf](http://Auzeftkitap.İstanbul.Edu.Tr/Kitap/Acildurumveafetyonetimi_Ue/Afetpsikolojisivesosyolojisi.Pdf)
- Demirci, Kerim** (2008). “Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine”. *Milli Folklor*, 77: 21-34.
- Dilmen, N. Ve Ögüt, S.** (2006). “Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim’e İletişimsel Bilişim Yaklaşımı (A Communicative- Informatics Approach On New Media And Interactivity)”, Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Kitabı, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul.
- Dilmen, Necmi Emel** (2007). “Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri- Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları.” *Marmara İletişim Dergisi*, 12.

- Drury, J., Brown, R., González, R. Ve Miranda, D.** (2016). Emergent Social Identity And Observing Social Support Predict Social Support Provided By Survivors In A Disaster: Solidarity in The 2010 Chile Earthquake. *European Journal Of Social Psychology*, 46(2), 209-223.
- Emmons, R. A.** (2013). “*Duygu ve Din*” (Çev. G. Göcen) Din ve Maneviyat Psikolojisi, Ankara, Phoenix Yay.
- Erdem, M. N.** (2019). Gelenekselden Dijitale Medya Toplumu ve Reklam. Konya: *Literatürk Academia*.
- Erdener, M.** (2019). *Afet Alanında Çalışan Profesyonellerin Psikolojik Dayanıklılık ve İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara, Hacettepe Üniversitesi.
- Erdoğan, M.** (2023). Türkiye’de Dijital Film Platformlarının Sinema Sektörüne Etkileri: Netflix Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(9), 725-748.
- Erengöz, Y.** (1993). *Medya Aracı Olarak Televizyon*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Erzen, M. Ü. Ve Dikkatli, S.** (2019). Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Medyanın Rolü. *Asya Studies*, 1(7), 51-61.
- Figley Cr** (2002). Compassion Fatigue: Psychotherapists’ Chronic Lack Of Self Care. *J Clin Psychol*, 58:1433-1441.
- Figley Cr, Kleber R.** (1995). *Beyond The “Victim” Secondary Traumatic Stress*. In *Beyond Trauma: Cultural And Societal Dynamics* (Eds Rj Kleber, Cr Figley, Bpr Gersons):75-98. New York, Springer.
- Figley, Charles R. (Ed.)** (1995). *Compassion Fatigue: Coping Witll Secondary Traumatic Stress Disorder İn Those Who Treat The Traumatized*. New York: Brunner / Maze.
- Fritz, C. E.** (1961). Disaster In: Merton Rk And Nisbet Ra (Eds) Contemporary Social Problems. New York: Harcourt, *Brace And World*, 651–694.
- Furedi, F.** (2001). *Korku Kültürü* (Çev: B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gane, M.** (2008). *Jean Baudrillard: Radikal Belirsizlik*. (A. U.-S. Toker, Çev.) Ankara: De Ki Yayıncılık.
- Gavrilis, G.** (2001). Covering Disasters, Natural Or Otherwise: Media, Politics, And The Public Sphere İn Post-Earthquake İn Turkey. *New Perspectives On Turkey*. 24: 141- 164.
- Gedikli, A. T.** (2020). Karşılaştırmalı Hukukta İnternet Ortamındaki Asılsız Bilgi Paylaşımlarının Önlenmesi. *Bilişim Hukuku Dergisi* 2(2): 221-57.
- Genç, K.** (2018). “Dijital Gazetecilikte Sosyal Medya Etkisiyle Dönüşen Haber Siteleri”. *Dijital Medya ve Gazetecilik*, 159177.
- Gezgin, S.** (2012). Medyanın Toplumsal İşlevi ve Kamuoyu Oluşumu. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, *Istanbul University Faculty Of Communication Journal*, 1(12).
- Giddens, A.** (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press.

- Giddens, A.** (2000). *Elimizden Kayıp Giden Dünya*, O. Akınhay (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Giddens, A., Pierson, C.** (2001). *Modernliği Anlamlandırmak* (S. Uğurkulak ve M. Sağlam Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gider Işıkman, N.** (2016). Genç Lumiere'lerin Yeni Mecrası Youtube. *Atatürk İletişim Dergisi*, (10), 5-18.
- Gill, P., Arlitt, M., Li, Z. And Mahanti, A.** (2007). Youtube Traffic Characterization: A View From The Edge, Proceedings Of The 7th Acm Sigcomm Conference On Internet Measurement-San Diego, Pp. 15-28.
- Gök, B., Kırık, A. M., & Akşit, M.** (2019). Y ve Z Kuşağı'nın Youtube Kullanım Alışkanlıkları. *Asya Studies*, 4(10), 77-89.
- Gökalp Yılmaz, G.** (2021). Afetlere Sosyolojik Bakış ve Türkiye'de Afet Yazınına Kuramsal Bir Yaklaşım. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 195-204.
- Göksel, A. G., & Akgül, A.** (2021). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyaya Güven Düzeylerinin İncelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 241-256.
- Gönenç, E. Ö.** (2005). Medyanın Toplum Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0(21).
- Gören, A. B.** (2023). Afet Sonrası İkincil Travmatik Stres Ve Dini Başa Çıkma: Kahramanmaraş Depremi Örneği. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 80-100.
- Güder, İ.** (2019). Türkiye'nin 510 Yıllık Deprem Tarihi. *Anadolu Ajansı*.
- Gülbahar, Y., Kalelioğlu, F., Madran, O.** (2010). Sosyal Ağların Eğitim Amaçlı Kullanımı. Xv. *Türkiye'de İnternet Konferansı*, İstanbul: Türkiye.
- Günay, İ. E.** (2021). *Jean Baudrillard ve Simülasyon Kuramı: Bir Simülakr Olarak Sarı Yelekliler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Gündüz, B.** (2020). *Meslek Elemanlarının Yaşadıkları İkincil Travmatik Stres* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kent Üniversitesi.
- Günerigök, M.** (2020). *Risk Toplumu Bağlamında Afetleri Yeniden Düşünmek*. İslam, C. (Ed.) Afet Sosyolojisi. Çizgi Kitabevi.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L.** (2013). *Multivariate Data Analysis*: Pearson Education Limited.
- Haksal, P.** (2007). *Acil Servis Personelinde Görülen İkincil Travmatik Stres Düzeyinin Disosiyasyon Düzeyi, Sosyal Destek Algısı ve Başa çıkma Stratejileri Açısından İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Herrera, L.** (2014). *Revolution In The Age Of Social Media: The Egyptian Popular*.
- Hodgkinson, P., & Shepherd, M.** (1994). The impact of disaster support work. *Journal of Traumatic Stress*, 7(4), 587-600.

- Holman, E. A., Garfin, D. R., & Silver, R. C.** (2014). Media's role in broadcasting acute stress following the Boston Marathon bombings. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(1), 93-98.
- Howard, P, N.** (2011). Social Media And Political Change: Capacity, Constraint, And Consequence. *Journal Of Communication*: <https://Academic.Oup.Com/Joc/Articleabstract/62/2/359/4085822>
- Howard, P, N. Ve Hussein, M, M.** (2010). Digital Media And The Arab Spring. *National Science Foundation*: <https://Par.Nsf.Gov/Servlets/Purl/10021313>
- Howard, P.** (1985), The State Of The Language, New York: Oxford University Press. Insurrection And Internet. Illinois Experts: <https://Experts.Illinois.Edu/En/Publications/Revolution-In-The-Age-Of-Social-Media-Theegyptian-Popular-Insurr>
- Ire.** (2017). Ire Awards. <http://Ire.Org/Awards/Ire-Awards/Faq/#Judgecrit>
- Ireton, C., & Posetti, J.** (2018). *Journalism, 'Fake News,' And Disinformation*. France: Unesco.
- İlhan, E., & Görgülü Aydoğdu, A.** (2019). Youtube Kullanıcılarının Kullanım Motivasyonlarının İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 1130-1153.
- İnce, M., Koçak, M.C.** (2017). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 736-749
- İpek, İ.** (2020). Kurtlar Vadisi ve Çukur Dizisinin Şiddet ve Suç Eylemleri Üzerindeki Etkisi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 122-137.
- İslamoğlu, A.H., Alnıaçık, Ü.** (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- İstanbul Teknik Üniversitesi** (2023). 6 Şubat 2023 04.17 Mw 7,8 Kahramanmaraş (Pazarcık, Türkoğlu), Hatay (Kırıkhan ve 13.24 Mw 7,7 Kahramanmaraş (Elbistan/Nurhak-Çardak) Depremleri Ön İnceleme Raporu. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Jones, E.** (2007). A Paradigm Shift İn The Conceptualization Of Psychological Trauma İn The 20th Century. *Journal Of Anxiety Disorders*, 21: 164-175.
- Jonsson, A., Segesten, K. Ve Mattsson, B.** (2003). Post-Traumatic Stress Among Swedish Ambulance Personnel. *Emergency Medicine Journal*, 20, 79-84.
- Kadioğlu, Z.** (2019). Uluslararası İletişim Düzeninde İnternet Tabanlı Küresel İletişim Şirketlerinin Rekabet Ortamları, Büyüme Stratejileri ve Toplumsal Dışsallıkları: Microsoft, Apple, Google ve Facebook. *Erciyes İletişim Dergisi* (1), 225-244.
- Kahil, A.** (2016). *Travmatik Yaşantıları Olan Bireylere Yardım Davranışında Bulunan Profesyonel ve Gönüllülerin İkincil Travmatik Stres*

Düzeylerinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Ankara.

- Kahil, A., Palabıyıkoglu, N. R.** (2018). İkincil Travmatik Stres, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(1), 59-70.
- Kara, A. S. Bahar.** (2021). “Gerçeğin” Peşinde: Dil, Kültür, Medya ve İnsan Üzerinden Gerçekliğin Sosyal İnşasına Dair Eleştirel Bir Değerlendirme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 53, 158-178.
- Karagülle, A. E., & Çaycı, B.** (2014). Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma. *Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 4(1), 1-9.
- Karahisar, T.** (2016). Olası Bir Depremde Koordinasyonun Sağlanması ve Sosyal Medyanın Rolü. *Beykoz Akademi Dergisi*, 4(2), 43-64.
- Kasapoğlu, A. Ecevit M.** (2001). *Depremin Sosyolojik Araştırması* (1. Baskı). Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Kasapoğlu, A., Ecevit, M.** (2001). *Depremin Sosyolojik Araştırması: Hasarları Azaltma ve Toplumu Depreme Hazırlıklı Kılma*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Kavak, G., Karaköse, Ş., & Koçak, O.** (2023). Psikolojik Sağlamlık ve İkincil Travmatik Stres İlişkisi: Sosyal Medya Kullanımının Aracı Rolü. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 7(2), 92-111.
- Kavaklı, N.** (2019). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Doğrulama/Teyit Platformlarının Kullanımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 69, 398-411.
- Kavaklı, O.** (2010). “Gençler Medyaya Güvenmiyor” Erişim 25.01.2019 [Http://Www.E-Psikiyatri.Com/Gencler-Medyaya-Guvenmiyor-7016](http://www.E-Psikiyatri.Com/Gencler-Medyaya-Guvenmiyor-7016)
- Kazan, H.** (2021). Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik Ve Bireyler Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Social Inquiry*, 14(2), 661-692.
- Kazaz, M. ve Acar, N.** (2021). *Oluşturma Yöntemlerine Göre Yalan Haberin İncelenmesi: Twitter’da Covid-19*. S, Karaköse. (Ed.) Covid-19 Salgınında Çok Boyutlu Etkiler. Ankara: İksad Yayınevi.
- Kemp, S.** (2022). "Digital Global 2022", [Https://Datareportal.Com/Reports/Digital-2022-Global-Overviewreport](https://Datareportal.Com/Reports/Digital-2022-Global-Overviewreport) Erişim Tarihi: 31.01.2022.
- Kılıç, C.** (2007). Travma sonrası stres bozukluğu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(3), 211-220.
- Kılıç, C. ve İnci, F.** (2015). Acil Tıp Çalışanlarında Travmatik Stres: Yaş ve Eğitimin Koruyucu Etkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(4), 236-241.
- Kılıç, D., İspir, N.B.** (2020). Sosyal Medyada Haber İçeriklerine Güven ve Kullanıcı Motivasyonları. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 28(1), 269-288.
- Kılınç, G., Yıldız, E. Ve Harmancı, P.** (2017). Toplumsal Travmatik Olaylar ve Aile Ruh Sağlığı. *Türkiye Klinikleri*, 3(2), 182–188.

- Kırdemir, B.** (2020). Türkiye’de Dijital Haber Ortamı Kutuplama, Sosyal Medya ve Yükselen Trendler. *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi*.
- Kırman, F.** (2023). Deprem Sonrası Travmatik Stres Tepkileri ve Sosyal Medyada Yansımaları. *Antakiyat*, 6(1), 15-30.
- Kocatürk, U.** (2005). *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, Nobel Tıp Kitapevi, 9. Baskı, Travma Maddesi.
- Korenich, L., Lascu, D., Manrai, L. Vd.** (2013). Social Media Past, Present And Future. *Companion To The Future Of Marketing*, 10(3), 234-249.
- Kurt, M.** (2022). *Psikolojik Danışmanların İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi.
- Kurtulan, S.** (2017). *Popüler Kültür ve Sosyal Medya: Moda Bloggerleri Üzerine Bir Saha Çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutlu, A., Doğan, E.** (2020). Kesin Bilgi, Yayımlım: Hakikat Sonrası Çağda Yalan Haberlere İlişkin Y Kuşağının Tutum ve Davranışları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34), 83-101.
- Kutlu, M.** (2023). Sosyal Medyada Kitle Psikolojisi ve Linç Kültürü. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 95-125.
- Küçükcan, T. ve Köse, A.** (2000). *Doğal Afetler ve Din (Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme)*. İstanbul: İSAM.
- Kümpel, A. S., Karnowski, V. Ve Keyling, T.** (2015). News Sharing İn Social Media: A Review Of Current Research On News Sharing Users, Content, And Networks. *Social Media Society*.
- Küskün, M. E.** (2021). *Sivil Toplum Kuruluşlarında Profesyonel Olarak Çalışan Bireylerde İkincil Travma ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (2019 Yılı Türk Kızılay Toplum Merkezleri Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Levine, P. A. ve Frederick, A.** (2013). *Kaplanı Uyandırmak*, (Çev. Yalçınkaya, Z.) İstanbul, Butik Yayıncılık.
- Lindell, M. K.,** (2013). Disaster Studies, *Current Sociology Review*, 61(5-6) 797-825, Sage Publications.
- Lovejoy, M.** (2004). “Digital Currents: Art İn The Electronic Age” Routledge.
- Manovich, L.** (2001). *The Language Of New Media*, The Mit Press, London,England.
- Mcnally Rj** (2003). *Remembering Trauma*. Massachusetts, The Belknap Press Of Harvard University.
- Medical Park.** (2023). Deprem Sonrası İkincil Travma, Medical Park. <https://www.Medicalpark.Com.Tr/Deprem-Sonrasi-Ikincil-Travma/Hg-2941>
- Melekoğlu, Ş.** (2018). *Sağlık Çalışanlarında İkincil Travmatik Stres İle Psikolojik Dayanıklılık Ve Mesleki Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi) Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa

- Meriç, Ö.** (2014). *Dijital Demokrasi: Türkiye’de Yeni Medya ve Siyasal Katılım*, (Yayımlanmamış Doktora Tez). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Metin, O. & Karakaya, Ş.** (2017). Jean Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya Analizi Denemesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 109-121.
- Micale, M.** (1989). Hysteria And Its Historiography: A Review Of Past And Present Writings, 223-47.
- Nazlı, R.S.** (2019). Değişen Habercilik ve Haber: Güven İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 977-1005.
- Olkun, E. O.** (2017). *Medya Haberlerinin Güven Algısı Üzerinde Etkili Olan Faktörler: Konya Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Olkun, E.O. Ve Balcı, Ş.** (2016). Reliability Perception of Media News Among University Students. 2. *International Conference on The Changing World And Social Research, Proceedings Book*. 14-16 October. Konya: Palet Yayınları, 779-792.
- Onurlubaş, E., & Öztürk, D.** (2018). Sosyal Medya Uygulamalarının Y Kuşağı Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisi: Instagram Örneği. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 984-1016.
- Oymak, H.** (2022). Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası Olarak Bilinen, 7418 Sayılı “Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un Getirdikleri. *Yeni Medya*, (13), 504-514.
- Öğüt, Sertaç.** (2005). İletişim Ortamlarında E-Dönüşüm: Yeni Ortamlar. (Çevrimiçi), [Http://Www.Sertacogut.Com/Papers/Sertac_Ogut_Iletisi_m_Ortamlarindaedonusumyeniortamlar.Pdf](http://Www.Sertacogut.Com/Papers/Sertac_Ogut_Iletisi_m_Ortamlarindaedonusumyeniortamlar.Pdf), 14 Haziran 2008.
- Özad, B. E.** (2011). *Medya Okuryazarlığı ve Yetişkinlerin Öğrenmesi*. (Ed. Nurçay Türkoğlu, Melda Cinman Şimşek). Medya Okuryazarlığı. S. 87-95. İstanbul: Parşomen Yayıncılık.
- Özçağlayan, M.** (2014a). Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler Ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme). *Marmara İletişim Dergisi*, 13(13), 131-159.
- Özçağlayan, M.** (2014b). Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Gelişimi. *Selçuk İletişim*, 1(2), 41-52.
- Özçetin, A., Maraş, A., Ataoğlu, A. Ve İçmeli, C.** (2008). Deprem Sonucu Gelişen Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile Kişilik Bozuklukları Arasındaki İlişki. *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, 2, 8-18.
- Özdemir, M.** (2017). Medya Okuryazarlığı. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 4(2), 123-136.
- Özkul, M.** (2019). *Psikososyal Destek Elemanlarının Algılanan Sosyal Destek ile Yaşadıkları İkincil Travmatik Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

- Öztürk M., Uluşahin A.** (2008). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, (11. Baskı). Ankara, Nobel.
- Öztürk, G.** (2019). *Sağlık Personelinin Çalıştığı Birime Göre İkincil Travmatik Stres Düzeyinin Belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur. Türkiye.
- Özyal, B., & Tosun, G. E.** (2017). Dijital Gazeteciliğin Gelişen Bir Formu Olarak Mobil Gazetecilik. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (28), 6081.
- Pak, M. D., Özcan, E. Ve Çoban, A. İ.** (2017). Acil Servis Çalışanlarının İkincil Travmatik Stres Düzeyi Ve Psikolojik Dayanıklılığı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 628-644.
- Pavlik, J. V.** (2013). *Yeni Medya ve Gazetecilik* (M. Demir & B. Kalsın, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Peek, L, Wachtendorf T, Meyer Ma.** (2021). Sociology Of Disasters. In Caniglia Bs, Jorgenson A, Malin Sa, Peek L, Pellow D, Huang X, Editors. *Handbook Of Environmental Sociology. Handbooks Of Sociology And Social Research*. Berlin: Springer.
- Pidgeon, N.** (2008). Uncertainty And Risk, R. Löffstedt (Ed.), *Risk, Uncertainty And Social Controversy: From Risk Perception And Communication To Public Engagement* İçinde (349-363), London: Earthscan.
- Quarantelli, El.** (1987). Disaster Studies: An Analysis Of The Social Historical Factors Affecting The Development Of Research İn The Area. *International Journal Of Mass Emergencies And Disasters*. 5(3).
- Rahill, G.J., Ganapati, N.E., Clérismé, J.C., Ve Mukherji, A.** (2014). Shelter Recovery İn Urban Haiti After The Earthquake: The Dual Role Of Social Capital. *Disasters*, 38(1), 73-93.
- Resmî Gazete.** 2023. “Cumhurbaşkanı Kararı.” Erişim: 15.02.2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/02/20230208-1.pdf>
- Reuters Institute.** (2018). Reuters Institute Digital News Report. Erişim 22.03.2019. <http://media.digitalnewsreport.org/wp-content/uploads/2018/06/Digital-News-Report-2018.pdf?X89475>
- Robertson, S. P.** (2018). “Social Media And Civic Engagement: History, Theory, And Practice”. *Synthesis Lectures On Human-Centered Informatics*, 11(2), 1123.
- Rogers, E.** (1986). *Communication Technology: The New Media İn Society*. New York: Free Publishing.
- Sanlav, Ü.** (2014). *Sosyal Medya Savaşları*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Scott, B.** (2005). “A Contemporary History Of Digital Journalism”. *Television & New Media*, 6(1), 89126.
- Seren, M., Çelik, T., Özgeldi, N., & Dumankaya, E.** (2018). *Sosyal Medya El Kitabı*. Ankara: Orion Kitabevi.

- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z. Vd.** (2013). İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Uygulama, *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, 7(4), 23-32.
- Soydan, E. Ve Alpaslan, N.** (2014). Medyanın Doğal Afetlerdeki İşlevi. *İstanbul Journal Of Social Sciences* (2014) Summer, 7, 53-64.
- Soydemir, S.** (2011). Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 3(2), 169-178.
- Stallings, Robert A.** (1997), Promoting Risk: Constructing The Earthquake Threat, New York: Adline De Gruyter.
- Sungur, İ., Akdur, R., & Piyal, B.** (2014). Türkiye’deki trafik kazalarının analizi. *Ankara Med J*, 14(3), 114-124.
- Sümer, N., Karancı, A. N., Berument, S. K., & Güneş, H.** (2005). Personal resources, coping self-efficacy, and quake exposure as predictors of psychological distress following the 1999 earthquake in Turkey. *Journal of Traumatic Stress*, 18, 331-342.
- Şahin, D.** (2000). *Travma sonrası stres bozukluğu. Anksiyete bozuklukları.* (Ed. Tükel R.), Çizgi Tıp Yayınevi, Ankara.
- Şen, Selçuk.** (2023). Kahramanmaraş Depremlerinin Ekonomiye Etkisi. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, No. 1: 1-55.
- Şener, N.K.** (2018). Gazeteciliğin Geleceğini “Gelecek” Biliyor Mu? Doğruluk Kontrol Merkezlerinin Bilinirliğinin Üniversite Öğrencileri Üzerinde Araştırılması. *16th International Symposium Communication In The Millenium*. S. 486-500.
- Şener, Nihal Kocabay** (2018). “Doğruluk Kontrol Merkezi” Ve “Yalan Haber” Kavramlarına İlişkin İçeriklerin Medyada Yansımasının Araştırılması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (30), 355-373.
- Taban, A.** (1979). *Deprem ve Sorunları*, Tmmob Jeoloji Odası Yayınları, Ankara.
- Tanhan, F., & Kayri, M.** (2013). Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 1013-1025.
- Taş, O., Taş, T.** (2018). Post-Hakikat Çağında Sosyal Medyada Yalan Haber ve Suriyeli Mülteciler Sorunu. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (29), 183-208.
- Toptaniş, S.** (2023). *Mülteci/Sığınmacı Yardım Çalışanlarındaki Empati ve Kaygı Düzeylerinin İkincil Travmatik Stres Düzeyleri ile İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Psikoloji Anabilim Dalı.
- Torrence, R., Grattan, J.** (2002). *The Archaeology Of Disasters: Past And Future Trends, Natural Disasters And Cultural Change*, Routledge, London.
- Tuna, C., & Tuna, H. B.** (2021). Öğretmen Adaylarının Sosyalleşme Sürecinde Sosyal Medyanın Rolüne İlişkin Görüşleri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 71-87.
- Tunç, A.** (2010). *Medya ve Bilgi Kirliliği: Tarihi Miras ve Beklentiler Arasındaki Türkiye*, Ankara: Konrad Adenauer Shiftung, 245-250.

- Turan, B.** (2023). *Sağlık Çalışanlarının İkincil Travmatik Stres Düzeyleri ile İlişkisel İhtiyaçları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Tıpta Uzmanlık Tezi). Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Türk, A., & Kaya, S.** (2023). Deprem Sonrası Psikososyal Destek Uygulamalarında Merhamet Yorgunluğunun Psikolojik Sağlamlığa Etkisi: Sosyal Hizmet Uzmanları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 81-91.
- Türkiye Bilimler Akademisi** (2023). *Doğu Anadolu Fay Hattı Depremleri: Tespitler ve Öneriler*, Şeker, M. ve Korkut, C. (Ed.) Ankara.
- Türkiye’de Deprem Gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası’nın Önerileri.** Makina Mühendisleri Odası, (2012).
- Türkmenoğlu, H.** (2014). Teknoloji ile Sanat İlişkisi ve Bir Dijital Sanat Örneği Olarak Instagram, *Ulakbilge*, 2(4), 87-100.
- Ulrich, B.** (1992). *Risk Society, Towards A New Modernity*, Sage Publications, California.
- Uyguç, Ü.** (1987). *Radyo Tv Haberciliği*, İstanbul Üniversitesi Yayını. İstanbul.
- Uzunyol, Z. İ.** (2013). *Sosyal Medya ve Değişen Gazetecilik: Haber Kaynağı ve Haber Mecrası Olarak Twitter*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Van Der Kolk Ba** (1997). *Traumatic Memories. In Trauma And Memory* (Eds Ps Appelbaum, La Uyebara, Mr Elin): 243-260. New York, Oxford University.
- Van Dijk, J.** (2004). “Digital Media”, The Sage Handbook Of Media Studies, John, D.H. (Ed.). *Downing, Abd, Sage Publications Inc*, 2005, Ss: 145-163.
- Van Dijk, J.** (2006). *The Network Society: Social Aspect Of New Media*. Second Edition. Sage Publications.
- Vosoughi, S., Roy, D., Ve Aral, S.** (2018). The Spread Of True And False, *News Online*. (359), 1146-1151
- Vural, A. M.** (2012). Medyanın Kültürel Kalkınmayı Sağlama ve Eğitim İşlevi. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, *Istanbul University Faculty Of Communication Journal* (10).
- Wallsten, K.** (2007). Agenda Setting And The Blogosphere: An Analys is Of The Relationship Between Mainstream Media And Political Blogs, *Review Of Policy Research* 24(6): 567–587.
- Wardle, C.** (2017). Fake News. It’s Complicated. <https://www.rcmediafreedom.eu/publications/reports/fake-news.-it-s-complicated>, Erişim Tarihi: 25.03.2023
- Woolley, Samuel C. Ve Howard, Philip N.** (2019). Computational Propaganda: Political Parties, Politicians, Political Manipulation On Social Media. *Oxford University Press*.
- Williamson, V., Creswell, C., Fearon, P., Hiller, R. M., Walker, J., & Halligan, S. L.** (2017). The role of parenting behaviors in childhood post-traumatic

stres disorder: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 53, 1-13.

- Yalçın, Ç. PS., Öztürk, E.** (2018). “Travma Sonrası Zamanın Donması ve Travmanın Nesiller Arası Aktarımı”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 21-28.
- Yaşa Özeltürkay, E., Bozyiğit, S., & Gülmez, M.** (2017). Instagram’da Alışveriş Yapan Tüketicilerin Satın Alma Davranışları: Keşifsel Bir Çalışma. *Öneri Dergisi*, 12(48), 175-198.
- Yaşar, İ. H., Uğurhan, Y. Z. C.** (2021). Sosyal Medyada Güven ve Teyit: Sosyal Medya Kullanım Sıklığı Bağlamında Bir İnceleme. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E-Dergi)*, 6(1), 32-52.
- Yayla, H. M.** (2018). Kullanımlar ve Doyumlar Bağlamında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği. *Selçuk İletişim*. 11(1): 40 – 65.
- Yaylagül, L.** (2018). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yazıcı, S. Ve Zincir, O.** (2013). Kriz Yönetimi ve Afetlerde Sosyal Medya Kullanımı. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65-82, (49).
- Yelboğa, N.** (2023). Kahramanmaraş Depremi Özelinde Travmatik Yas ve Sosyal Hizmetin Yas Danışmanlığı Müdahalesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(1), 97-121.
- Yengin, H.** (1994). *Ekranın Büyüsü*. İstanbul, Der Yayınları.
- Yeniciler Kortak, İ.** (2024). Yeni Bir Haber Mecrası Olarak TikTok Platformunun Değerlendirilmesi. *Yeni Medya* (16), 212-230.
- Yerlikaya, T.** (2023, 14 Şubat). *Asrın Felaketinde Dezenformasyonla Mücadele ve Kriz İletişimi*. Anadolu Ajansı. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorusasrin-felaketinde-dezenformasyonla-mucadele-ve-kriz-iletisimi/2818792#>
- Yerlikaya, T. Ve Aslan, T.** (2020). Socia Media And Fake News İn The Post Truth Era: The Manipulation Of Politics İn The Election Process. *Insight Turkey*: <https://www.insightturkey.com/author/turgay-yerlikaya/social-media-and-fake-news-in-174the-post-truth-era-the-manipulation-of-politics-in-the-election-process>
- Yeşil, B.** (2016). Media İn New Turkey: The Origins Of An Authoritarian Neoliberal State. *Researchgate*: https://www.researchgate.net/publication/313374352_Media_In_New_Turkey_The_Origins_Of_An_Authoritarian_Neoliberal_State
- Yıldırım, E.** (2014). Risk Toplumunda (Depremle) Yaşamak. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3(1), 75-85
- Yıldız, E., & Özmen, Ş. Y.** (2023). Sosyal Medya Platformlarıyla Birlikte Habercilik Pratiklerinin Dönüşümü. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-30.

- Yılmaz, B.** (2006). *Arama-Kurtarma Çalışmalarında Travma Sonrası Stres Belirtileri Ve Travma Sonrası Büyüme İle İlişkili Değişkenler* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, U.** Sosyal Medyanın Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkileri, [Http://Dijitalkulturgra331.Blogspot.Com.Tr/2013/01/Sosyal-Medyannsosyal-Ve-Ekonomik.Html](http://Dijitalkulturgra331.Blogspot.Com.Tr/2013/01/Sosyal-Medyannsosyal-Ve-Ekonomik.Html)
- Yüksel, H.** (2021). Sosyal Medya Ortamında Mahremiyet Sorunu: Facebook ve Whatsapp Platformları. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi (Kiad)*, (7), 86-108.
- Zafer, C. Ve Vardarher, P.** (2019). Medya ve Toplum. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), 355-361.
- Zavalsız, Y. S., Soydaş Dağcı, Y.** (2019). Televizyon Dizilerinin Toplum Üzerindeki Etkisi (Karabük Örneği). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Çüifd)*, 19(1), 185-201.
- Zinderen, A.** (2021). Youtube Ortamındaki Haberciliği Haritalandırmak: Gazetecilerin Youtube Haber Kanalları Üzerine Tanımlayıcı Bir Çalışma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 932-950.
- Url-1** <<https://l24.im/VoEB>>, erişim tarihi 27.03.2024
- Url-2** <<https://l24.im/LoC3Fdf>>, erişim tarihi 18.02.2024
- Url-3** < <https://l24.im/tqINJKH>>, erişim tarihi 18.02.2024
- Url-4** <<https://l24.im/Kjb3>> erişim tarihi 19.02.2024
- 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun.** (2007). *T.C. Resmi Gazete*, 26530, 23 Mayıs 2007.
- 7253 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.** (2020). *T:C Resmi Gazete*, 21 Temmuz 2020.
- 7418 Sayılı Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.** (2022). *T.C Resmi Gazete*, 31987, 18 Ekim 2022.
- Resmi Gazete. 2023. Cumhurbaşkanlığı Kararı.** Erişim: 15.02.2023. <https://Www.Resmigazete.Gov.Tr/Eskiler/2023/02/20230208-1Pdf>
- "Tdk Türkçe Sözlük".** 27 Aralık 2008 Tarihinde Kaynağından Arşivlendi. Erişim Tarihi: 17 Nisan 2008.
- Sosyal Medyaya Yönelik Bir Değerlendirme. TRT Akademi,** 8 (18), 606-629. Türkiye’de Deprem Gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası’nın Önerileri. Makina Mühendisleri Odası, 2012.

EKLER

EK 1 : Etik Kurul Onay

EK 2 : Kişisel Bilgi Formu

EK 3 : Sosyal Medya Teyit/ Güven Ölçeği

EK 4 : Deprem Sonrası Travma Düzeyi Belirleme Ölçeği

EK 1 : Etik Kurul Onay

Ara Kararlar/Tarih ve Sayı: 09.06.2023-E.20137

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ARAŞTIRMA ETİK KURULU

Toplantı Tarihi :08-06-2023
Toplantı No :2023-14
Karar No :3

Dr. Öğr. Üyesi Emine KURT ve Aleyna IŞIK'ın "Kahramanmaraş Depremleri Sonrası Bilinçli Sosyal Medya Kullanımı İle İkincil Travmatik Stres Belirtileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" adlı araştırma yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş olup etik ve bilimsel açıdan sakınca bulunmadığına oy birliği ile karar verilmiştir.

ASLI GİBİDİR

Prof. Dr. Oğuzhan SARIKAYA
Raportör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK 2 : Kişisel Bilgi Formu.

1- Cinsiyet.

☐ Kadın ☐ Erkek

2- Yaş.

.....

3- Eğitim ve Öğrenim Durumu.

☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Önlisans ☐ Lisans ☐ Yüksek Lisans
☐ Doktora

4- Herhangi bir psikiyatrik tanı dolayısıyla tedavi görüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

5- Lütfen sosyal medyada günde ortalama kaç saat geçirdiğinizi belirtiniz.

☐ 0-2 ☐ 3-5 ☐ Diğer.

6- En sık kullandığınız sosyal medya hesabını belirtiniz.

☐ Instagram ☐ Twitter ☐ Facebook ☐ Youtube ☐ Tumblr ☐ Diğer.

7- Haberleri en çok hangi sosyal medya mecrasından aldığınızı belirtiniz.

☐ Instagram ☐ Twitter ☐ Facebook ☐ Youtube ☐ Bundle ☐ Diğer.

EK 3 : Sosyal Medya Teyit/ Güven Ölçeği.

		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman
1.	Basılı olarak dağıtılan gazetelerin sosyal medya paylaşımlarına güvenirim.					
2.	İnternet gazetelerinin sosyal medya paylaşımlarına güvenirim.					
3.	Tanınmış gazetecilerin sosyal medya paylaşımlarına güvenirim.					
4.	Kullanıcıların içerik oluşturduğu mecraların paylaşımlarına güvenirim.					
5.	Sosyal medya fenomenlerinin sosyal medya paylaşımlarına güvenirim.					
6.	Arkadaşlarımın/tanıdıklarımın sosyal medya paylaşımlarına güvenirim.					
7.	Sosyal medya üzerinden ulaştığım haberin doğruluğu/güvenilirliği ile ilgili araştırma yaparım.					
8.	Sosyal medya üzerinden ulaştığım haberi sosyal medyadaki farklı kaynaklardan teyit ederim.					
9.	Sosyal medya üzerinden ulaştığım bir haberi sosyal medya dışındaki internet kaynaklarından teyit ederim.					
10.	Sosyal medya üzerinden ulaştığım bir haberi internet dışındaki kaynaklardan teyit ederim.					

EK 4 : Deprem Sonrası Travma Düzeyi Belirleme Ölçeği.

		Hiç Katılmıyorum	Az Katılıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Çok Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1.	İştah kaybı yaşıyorum.					
2.	Daha öfkeli/sinirli biri oldum.					
3.	Kâbuslar görüyorum.					
4.	Deprem olacak diye kapalı ortamlara giremiyorum.					
5.	Geleceğe ilişkin güven duygumu yitirdim.					
6.	Artık hayatın hiçbir anlamı yokmuş gibi geliyor.					
7.	Yaşadıklarım sonrasında yaşama isteğim azaldı.					
8.	Deprem sonrasında hayatımda yaptıklarıma ilişkin pişmanlıklarım arttı.					
9.	Kendimi çok çaresiz/güçsüz hissediyorum.					
10.	Yardıma muhtaç olmam onurumu kırıyor.					
11.	Deprem sonrasında davranışlarıma/ilişkilerime daha çok dikkat etmeye başladım.					
12.	Hayatımın değerini daha çok anladım.					
13.	Çok duygusallaştım/ durup dururken ağlıyorum.					
14.	Çocuklarım/Annem/babam/tanıdıklarım/arkadaşlarım için kaygılanıyorum.					
15.	Her an deprem olacakmış düşüncesiyle tedirginim .					
16.	Deprem görüntüleri gözümün önüne geliyor.					
17.	Geleceğe ilişkin kaygılanıyorum.					
18.	Uykumdan aniden uyanıyorum.					
19.	Uykuya dalmakta güçlük çekiyorum.					
20.	Daha az uyuyorum.					

